

ГО Інформаційний центр «Майдан Моніторинг»

Ландшафти дискримінації в Україні

Харків
«Права людини»
2016

Ландшафти дискримінації в Україні – Громадська організація Інформаційний центр «Майдан Моніторинг» - Харків. ТОВ «Видавництво права людини», 2016

Ця книга буде корисною громадським, правозахисним організаціям та спеціалістам, які борються в Україні з проявами дискримінації та займаються просвітницькою діяльністю з пояснення аспектів дискримінації серед населення, а також суб'єктам владних повноважень, відповідальним за виконання положень Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні».

Над книгою працювали: Поліна Алпатова, Сергій Данилов, Віктор Гарбар, Тетяна Зуб, Наталія Зубар, Наталія Ляшенко, Вячеслав Мартинов, Олександр Северин, Ірина Юрасова, Віталій Юрасов,. Редактор – Наталія Зубар. Ілюстрації - Георгій Сагітов

Ця публікація була створена за підтримки Європейського Союзу. За зміст цієї публікації повну відповідальність несе Громадська організація «Інформаційний центр «Майдан Моніторинг». Зміст цієї публікації не є відображенням офіційної позиції Європейського Союзу.

Європейський Союз об'єднує 28 країн-членів, які вирішили поступово об'єднати свої знання, ресурси та долі. Протягом 50 років свого розширення вони разом побудували простір стабільності, демократії та сталого розвитку, водночас утверджуючи культурне розмаїття, толерантність та індивідуальні свободи.

Європейський Союз прагне розділити свої досягнення та цінності з країнами та людьми за межами своїх кордонів

Зміст

Вступ.....	4
Розділ 1. Без дискримінації за будь-якою ознакою: основи антидискримінації для “чайників”.....	5
Розділ 2. СОЦІОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	10
Фокус-групові інтерв'ю.....	112
Глибинні інтерв'ю.....	118
Масове дослідження.....	24
Розділ 3. Дискримінація в Україні: узагальнені дані за 2014-2015 роки.....	138
Моніторинг повідомлень про випадки дискримінації в Україні.....	139
Всеукраїнське дослідження виконання органами державної влади і місцевого самоврядування “антидискримінаційних” повноважень.....	142
Усунення дискримінації військовослужбовців.....	158
За захистом від яких порушень зверталися до Омбудсмена в 2015 році.....	160
Розділ 4. Презентації і обговорення.....	162
У боротьбі з дискримінацією найважливішим є виховання толерантності до іншості.....	163
Україна без дискримінації – чи це можливо? Експертна дискусія.....	167
Гендер і стать. «Суспільства, в яких спокійно ставляться до інакших, є сильнішими».....	176
Здоров'я і медицина. «Суспільство вже готове побачити на вулицях людей з інвалідністю і це - великий прогрес».....	186
Робота та працевлаштування. «Простіше впоратися з дискримінацією коли є правила, яких всі дотримуються».....	204
Нові виклики: військові та переселенці. «Переселенці, які проявляють більш активну життєву позицію, адаптуються краще».....	218
Розділ 5. Зведені результати.....	232
Розділ 6. Висновки.....	246
Розділ 7. Рекомендації суб'єктам владних повноважень.....	248

Вступ.

Ця книга підсумовує результати діяльності за проектом «Україна без дискримінації», який був виконаний громадською організацією Інформаційний центр «Майдан Моніторинг».

Книга складається з семи розділів. Перший розділ містить статтю кандидата юридичних наук Олександра Северина, яка містить базові знання про засади запобігання та протидії дискримінації.

Другий розділ містить результати масштабного соціологічного дослідження, метою якого було всебічне вивчення публічного дискурсу дискримінації в Україні, розумінню цього явища суспільством, описові поширених практик, які сприймаються як дискримінаційні, та сприйняттю соціумом різних груп та меншин у загальному контексті цього явища.

Третій розділ містить результати моніторингу повідомлень про випадки дискримінації та дослідження вико-

нання суб'єктами владних повноважень положень Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні».

В розділі четвертому наведені матеріали публічних обговорень результатів соціологічного дослідження та моніторингу.

П'ятий розділ містить зведені результати досліджень, моніторингу та публічних обговорень.

Шостий розділ містить найважливіші висновки, які стали основою для рекомендацій суб'єктам владних повноважень щодо запобігання та протидії дискримінації в Україні, викладених у сьомому розділі.

Ця книга буде корисною громадським, правозахисним організаціям та спеціалістам, які борються в Україні з проявами дискримінації та займаються просвітницькою діяльністю з пояснення аспектів дискримінації серед населення, а також суб'єктам владних повноважень.

Розділ 1. Без дискримінації за будь-якою ознакою: основи антидискримінації для “чайників”

Олександр Северин, кандидат юридичних наук.

У будь-якому законі є сенс тоді, якщо він виконується, передумовою чого, своєю чергою, є спроможність відповідних суб'єктів його бодай зрозуміти. Чинний Закон України “Про засади запобігання і протидії дискримінації в Україні” містить таку собі ст.12, згідно з якою органи державної влади і місцевого самоврядування

“– готують пропозиції щодо вдосконалення законодавства про запобігання та протидію дискримінації;

– здійснюють позитивні дії;

– дотримуються принципу недискримінації у своїй діяльності;

– співпрацюють з громадськими організаціями щодо дотримання принципу недискримінації;

– сприяють науковим розробкам у сфері запобігання та протидії дискримінації;

– проводять просвітницьку діяльність з питань запобігання та протидії дискримінації”.

В 2014 році “Майдан Моніторинг” провів дослідження на предмет з'ясування того, як насправді суб'єкти владних повноважень цю норму виконують. З'ясувалося, що дехто взагалі не має поняття, про що мова і що ми від них хочемо. Тож спробуймо повторити ази.

Відповідно до ст.1 Загальної декларації прав людини *“всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах”*, тож цей загальний принцип рівності і недискримінації є наріжним каменем міжнародного права про права людини.

Відповідно до ст.7 Загальної декларації: *“всі люди є рівними перед законом і мають право, без будь-якої різниці, на рівний їх захист законом. Усі люди мають право на рівний захист від якої б то не було дискримінації, що*

порушує цю Декларацію, і від якого б то не було підбурювання до такої дискримінації”.

Відповідно до ст.26 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права *“усі люди є рівними перед законом і мають право без будь-якої дискримінації на рівний захист законом. У цьому відношенні всякого роду дискримінація повинна бути заборонена законом і закон повинен гарантувати всім особам рівний і ефективний захист проти дискримінації за будь-якою ознакою, як-от раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, народження, чи іншої обставини”.*

Від самого початку у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950 року, набула чинності для України 11.09.97), також міститься антидискримінаційна стаття 14:

*“Стаття 14. **Заборона дискримінації.** Користування правами і свободами, визнаними в цій Конвенції, має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою – статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального*

ного походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження, або за іншою ознакою “.

Як бачимо, у порівнянні з нормами інших міжнародних актів, захист рівності і недискримінації, який надається статтею 14 Конвенції, є вужчим, оскільки ця стаття не містить, на відміну від тих норм, незалежної заборони дискримінації, себто вона забороняє дискримінацію лише у застосуванні до *“користування правами і свободами, визнаними в Конвенції”*, а не взагалі.

Відтак, 04.11.2000 Держави-члени Ради Європи підписали Протокол 12 до Конвенції (статті якого “вважаються статтями Конвенції”), додатково декларувавши загальну заборону дискримінації:

*“Стаття 1. **Загальна заборона дискримінації.** Здійснення будь-якого передбаченого законом права забезпечується без дискримінації за будь-якою ознакою, наприклад за ознакою статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національної меншини, майнового стану, народження або за іншою ознакою.*

Ніхто не може бути дискримінований будь-яким органом державної влади за будь-якою ознакою, наприклад за тими, які зазначено у пункті 1“.

Таким чином, порівнюючи зі ст.14 Конвенції, Протокол 12

По-перше: зробив заборону дискримінації загальною і всеохоплюючою, зробивши перелік ознак, дискримінація за якими не дозволяється, відкритим, адже до нього увійшли усі можливі *“інші ознаки”*. Перелік ознак, що міститься у Протоколі, є ідентичним тому, що міститься у ст.14 Конвенції, (але є відкритим). До переліку не було включено додаткових ознак (як, наприклад, фізична чи розумова неповноцінність, сексуальна орієнтація чи вік), саме через відкритість переліку.

По-друге: імперативно наклав універсальний антидискримінаційний обов'язок на всі органи влади (виконавчу, законодавчу, судову гілки влади) країн-учасниць (для України Протокол набув чинності 01.07.06).

Відповідно до **Пояснювальної доповіді** Ради Європи до Протоколу 12: *“Зокрема, додаткова область захисту [у порівнянні зі ст.14 Конвенції], стосується випадків, коли дискримінація стосовно осіб має місце:*

– при здійсненні будь-якого права, спеціально гарантованого фізичній особі у національному законодавстві;

– при здійсненні права, яке впливає з певного зобов'язання публічної влади, зафіксованого у національному законодавстві, а саме коли публічна влада бере на себе, згідно з національним законодавством, зобов'язання діяти у певний спосіб;

– з боку публічної влади при здійсненні нею дискреційних повноважень;

– у результаті будь-якої іншої дії чи бездіяльності публічної влади (наприклад, поведінка співробітників правоохоронних органів при припиненні заворушень)“.

У пункті 1 ст.1 Протоколу йде мова про *“здійснення будь-якого передбаченого законом права”*. Слово *“закон”* при цьому стосується:

а) національного законодавства (насамперед власне законів у прямому розумінні, себто законодавчих актів, адже за п.1 частини першої ст.92 Конституції України *“виключно законами України визначаються права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод; основні обов'язки громадянина”*).

б) міжнародного права (у контексті норм ст.8 Конституції України та ст.19 Закону України “Про міжнародні договори України” про те, що *“чинні міжнародні договори, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України”* та що *“якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, передбачено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то засовуються правила міжнародного договору”*).

Норми Конституції України відповідають духу і літері міжнародних норм. У статті 21 декларується, що *“усі люди є вільні і рівні і своїй гідності”*, а стаття 24 поєднує принцип рівності з принципом недискримінації:

“Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом.

Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних чи інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними чи іншими ознаками”.

На відміну від українського Основного Закону, принцип рівності чітко не прописано ані у тексті ст.14 Конвенції,

ані у Протоколі, проте слід відмітити, що принципи недискримінації та рівності тісно переплетені. Наприклад, принцип рівності вимагає, щоби до однакових ситуацій підходили однаково, а до неоднакових ситуацій – по-рзному, якщо відбувається по-іншому, є причина казати про дискримінацію. Втім, за практикою Європейського суду з прав людини не будь-яка різниця у ставленні є дискримінацією: *“відмінність у ставленні є дискримінаційною, якщо вона “не має об’єктивної та розумної обґрунтованості, тобто якщо воно не має “законної мети”, або якщо відсутній “розумний зв’язок між використаними засобами та поставленою метою”*(рішення від 28.05.85, “Абдулазіз, Кабалес і Балкандалі проти Сполученого Королівства”).

Виглядає, що це рішення ЄСПЛ було використано українськими законодавцями при визначенні дефініції дискримінації у Законі України “Про засади запобігання і протидії дискримінації в Україні”, де говориться, що *“дискримінація – ситуація, за якої особа та/або група осіб за їх ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця прожи-*

вання, мовними або іншими ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними (далі – певні ознаки), зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами в будь-якій формі, встановленій цим Законом, крім випадків, коли таке обмеження має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними”.

Простіше кажучи, будь-яка дискримінація є нерівністю, але не усяка нібито нерівність, яка впадає нам у вічі, є дискримінацією.

Наприклад, Конституційний Суд України у рішенні №3-рп/2009 від 03.02.09 зазначив, що не є порушенням принципу рівності встановлена законом вимога про певну різницю у віці між усиновлювачем і дитиною, адже ця вимога є однаково обов'язковою для **всіх**.

Іншим рішенням, №5-рп від 18.04.00, Суд вказав, що не можуть розглядатися як обмеження громадян у користуванні рівним правом доступу до державної служби

встановлені законом кваліфікаційні вимоги, **“адже всі громадяни, які відповідають конкретним кваліфікаційним вимогам, мають право займати відповідні посади”.**

Ба більше, не всяка дискримінація вважається злом, адже право знає таку хитру штуку як *“позитивна дискримінація”*, яка в Україні реалізується (принаймні має реалізуватися) через передбачені антидискримінаційним законом *“позитивні дії”*, себто *“спеціальні тимчасові заходи, що мають правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, спрямовану на усунення юридичної чи фактичної нерівності у можливостях для особи та/або групи осіб реалізовувати на рівних підставах права і свободи, надані їм Конституцією і законами України”.*

А кажучи зовсім просто, там, де принцип рівності порушується без передбаченої законом очевидно шляхетної (*“позитивної”*) мети, там тхне дискримінацією, у протидії якої залишається всім нам побажати успіху.

РОЗДІЛ 2

СОЦІОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

- Другий розділ містить результати спільного дослідження ГО Інформаційний Центр «Майдан Моніторинг» та ГО «Дослідницьке бюро Соціологіст» на тему «Ландшафти дискримінації в Україні».
- Громадська організація «Дослідницьке бюро Соціологіст» є неприбутковою громадською організацією. Основною метою організації є всебічне вивчення проблем суспільства, суспільних інституцій, суспільної думки, соціальних структур, динаміки соціальних, політичних та ринкових процесів. «Соціологіст» займається організацією незалежних досліджень та аналізом суспільних явищ задля сприяння соціальному, політичному, економічному, культурному, правовому прогресу суспільства, становленню насиченого інформаційного простору навколо значущих проблем. Важливою метою організації є також об'єднання зусиль громадськості для становлення в Україні відкритої, гуманної політики як необхідної передумови побудови громадянського суспільства, ефективного використання всіх наявних можливостей розвитку та утвердження демократичних цінностей. «Соціологіст» всіляко сприяє розбудові демократичних інституцій дієвого місцевого самоврядування, політичній, економічній та суспільствознавчій освіті населення. Організація має широку мережу аналітиків, польових бригадирів, рекрутерів та досвідчених інтерв'юерів в Харкові та у всіх регіонах України.
- «Ландшафти дискримінації в Україні» — дослідження, що присвячене всебічному вивченню публічного дискурсу дискримінації в Україні, розумінню цього явища суспільством, а також описові поширених практик, які сприймаються як дискримінаційні, та вивченню сприйняття соціумом різних груп та меншин у загальному контексті явища дискримінації.
- Дослідження складалося з якісної та кількісної частини та загалом містило три дослідницькі блоки: якісний блог фокус-групових інтерв'ю, якісний блок глибинних інтерв'ю з експертами та цільовими групами дослідження, і наостанок кількісний блок – масове всеукраїнське репрезентативне дослідження методом face-to-face інтерв'ю, в котрому перевірялися гіпотези та вимірювалися надбання якісних блоків дослідження.
- В написанні матеріалів публікації приймали участь співзасновники ГО «Дослідницьке бюро Соціологіст»:

Socio
logist
дослідницьке
бюро

Поліна Алпатова
alpatova@sociologist.com.ua

Віталій Юрасов
iurasov@sociologist.com.ua

Тетяна Зуб
zub@sociologist.com.ua

Фокус-групові інтерв'ю Дизайн дослідження

Метод збору даних:

Фокус-групове інтерв'ю (загалом 29 груп)

Об'єкт дослідження:

Чоловіки та жінки від 18 років

Географія:

19 міст у 17 областях України:

Схід: Харків, Полтава, Запоріжжя,
Дніпропетровськ, Маріуполь
Центр: Кіровоград, Житомир,
Вінниця, Київ, Ніжин, Чернігів, Суми
Південь: Миколаїв, Херсон, Одеса
Захід: Мукачеве, Чернівці, Львів, Дрогобич

Розміри фокус-груп:

Від 7 до 10 людей

Період проведення польових робіт:

Опитування проводилося 03.03.15 по 21.11.15

Гайди:

Розроблено: ГО «Дослідницьке бюро Соціологіст»

Затверджено: Інформаційний центр «Майдан Моніторинг»

Дана територістична операція
на тимчасово окупованій території
(2014/2016)

використані матеріали
сервісу «Google Maps»

МЕТА, ЗАВДАННЯ

- Основною метою, задля досягнення якої були проведені фокусовані групові інтерв'ю, був **опис публічного дискурсу дискримінації в Україні**. Ми визначили такі завдання, що сприяли досягненню цієї мети:
  - Визначення того, що розуміється під словом «дискримінація» в українському суспільстві.
  - Якого роду ситуації визначаються як ситуації дискримінації.
  - Які люди і групи традиційно вважаються дискримінованими.
  - «Нові» вразливі групи, які проявилися в актуальному соціальному контексті.
  - Уявлення про групи, які вважаються найбільш захищеними від проявів дискримінації в українському суспільстві.
  - Загальноприйняті схеми обґрунтування та відтворення практик дискримінації.
  - Регулятори дискримінації.

ОСНОВНІ ВИСНОВКИ

- Люди розуміють дискримінацію, насамперед, як будь-який «утиск» та обмеження, часто не пов'язуючи цей «утиск» з певними критеріями.
- Часто виникає дискусія довкола того, що є справді дискримінацією, а що – додержанням правил, норм або критеріями відбору
- Утиски і обмеження власних прав та можливостей, тобто дискримінацію, в Україні відчуває більшість населення.
- Соціальний захист сприймається як дефіцитний ресурс, а доступ до нього – як конкурентна боротьба.
- Для того, щоб проводити будь-яку адвокацію щодо викорінення певних дискримінаційних практик, треба працювати за такими напрямками: зниження відчуття соціального тиску; переформулювання поняття дискримінація; фокусування на боротьбі із обмеженням прав конкретних груп.
- **Гендерна дискримінація:** у нашому суспільстві стосується обох статей. Щодо кожної відтворюється певний набір стереотипів. Але різниця полягає в тому, що жінки усвідомлюють свою дискримінованість, а дискурс щодо дискримінації чоловіків ще не сформований. Працевлаштування - основна сфера дискримінації жінок. Сімейне право та високі соціальні вимоги – основні напрями, за якими відбувається дискримінація чоловіків.
- **Вік:** найбільш дискримінованими за віком відчувають себе люди старшого покоління. На вікові обмеження накладається відчуття жахливої матеріальної незабезпеченості. В сфері працевлаштування дискримінація за віком починає відчуватися вже після 35 років.
- **Раса, національність:** щодо інших рас та націй є специфічні стереотипи, але люди, особливо старшого покоління, підготовлені радянською пропагандою до того, щоб корегувати свої погляди. Роми – єдина національна спільнота, чию дискримінацію вважають виправданою на всій території України. Складності інтегрування компактних спільнот (наприклад, молдаван на Буковині) теж сприймаються як фактори соціальної напруги.
- **Сексуальна орієнтація:** Відношення до ЛГБТ-людей вкрай негативне, навіть агресивне. Уявлення про те, які саме права відстоюють гомосексуали в масовій свідомості є викривленим.

ОСНОВНІ ВИСНОВКИ

- **Стан здоров'я:** Люди з особливими потребами сприймаються очевидно дискримінованими як на рівні фізичного доступу до середовища, так і соціально дискримінованими. Можна зафіксувати достатній рівень підготовленості громадської думки до включення людей з видимою інвалідністю в активне соціальне середовище. Високий рівень прийняття людей з особливими потребами не поширюється на людей із системними захворюваннями типу ВІЛ, гепатит С, туберкульоз.
- **Місце проживання:** проблема місто/село відходить на другий план перед проблемою Схід/інша Україна. Нагальність проблеми переселенців та інформаційна підтримка її в ЗМІ та соціальних мережах тим не менш не робить цю тему достатньо актуальною для пересічних громадян, які загалом сприймають це не більше як нову дратівливу обставину життя (виключення – мешканці Харкова)
- **Матеріальне становище:** Найвідчутніший і навіть хворобливий критерій дискримінації, що нівелює всі інші критерії в уяві респондентів, а згодом і на практиці в українському суспільстві. Шкільна освіта та охорона здоров'я – дві сфери, в яких краще за все рефлексуються дискримінація українців за рівнем матеріального забезпечення.
- **Хаос запитів** на неофіційні внески з боку системи шкільної освіти та системи охорони здоров'я залишає людей з постійним відчуттям дискримінації по матеріальному принципу.
- **Правоохоронні органи** – ще один елемент системи постійного тиску, дискримінації за матеріальним становищем. Матеріальний стан та соціальний статус фактично зливаються в українському суспільстві, а найбільш захищеними верствами населення в уявленнях людей стають виключно люди з високим рівнем матеріального забезпечення
- **Політичні погляди:** Дискримінація по політичних поглядах на даному етапі або не виказується респондентами, або ця тема є безпредметною. Дискурс «Єдиної країни» виявляється важливішим за політичні погляди можливих ідеологічних опонентів.
- **Релігія:** Дискримінація за релігійними ознаками здебільшого відбувається в контексті конфлікту різних патріархатів православної церкви. На рівні сімейних, побутових відносин українці дискримінують нетрадиційні для України релігійні спільноти, в той же час всі релігійні люди можуть дискримінуватися нерелігійними і навпаки.

ОСНОВНІ ВИСНОВКИ

- Відчуття соціальної незахищеності і поганого матеріального становища загострює ненависть до вразливих груп. Інтолерантність до специфічних груп є дуже деструктивною практикою, тому що вона небезпечна перш за все для усього суспільства, а вже потім – для вразливих груп. Завдяки тому, що рівень нетолерантності залишається достатньо високим, «під загрозою» є всі члени суспільства. Тобто важко передбачити, яка з груп стане наступною жертвою нетолерантного суспільства вже завтра. Звичайний спосіб реагування на «іншого» в нашому суспільстві – обмеження взаємодії, відмова від комунікації, виключення певних соціальних груп з поля свого зору. Це сприяє відтворенню практик дискримінації, тому що не напрацьовуються позитивні навички взаємодії. Тому вкрай важливо включити різних людей в зону повсякденного спілкування та навчити їх адекватним формам комунікації.
- Дискутуючи щодо регуляторів процесів, пов'язаних з дискримінацією, люди говорять у рамках двох полюсів: «все має регулювати держава» та «це залежить від людей, від кожного з нас». Між цими полюсами - порожнеча.
- Вкрай необхідно долучення посередників між державою і людиною та пояснення щодо їх важливої ролі. Це знизить рівень соціальної напруги та відчуття дефіцитності соціального захисту. Тому що держава сприймається як така, що не має достатньо ресурсу допомоги, тому цього ресурсу не може вистачити на всіх нужденних. Щодо «посередників» (громадських організацій, партій, суспільних рухів і т.ін.) немає таких стереотипів.
- Різні види дискримінації мають бути регульовані на різних рівнях. Деякі – на структурному рівні (наприклад, покращення міського середовища для людей з інвалідністю), деякі – на міжособистісному. Але найбільш чутливою наразі є ієрархічна дискримінація – за матеріальним становищем. Вона сприймається як така, що може спровокувати соціальний вибух. Тому мають бути вжиті заходи зі зниження рівня соціальної напруги.

МОЖЛИВОСТІ АДВОКАЦІЇ

Глибинні інтерв'ю Дизайн дослідження

Метод збору даних:

Глибинні інтерв'ю (загалом 199)

Об'єкт дослідження:

Чоловіки та жінки від 18 років

Географія:

28 міст у 20 областях України:

Захід: Чернівці, Дрогобич, Ужгород, Тернопіль

Івано-Франківськ, Мукачеве, Луцьк, Львів,

Схід: Харків, Лозова, Запоріжжя,

Маріуполь, Дніпропетровськ, Суми

Південь: Одеса, Херсон, Іллічівськ,

Каховка, Миколаїв

Центр: Київ, Ніжин, Вінниця, Житомир,

Кіровоград, Черкаси, Умань, Полтава

Досліджувані групи:

Внутрішньо переміщені особи (ВПО): 44 інтерв'ю

Експерти: 114 інтерв'ю

Особи з яскравими дискримінаційними історіями: 25 інтерв'ю

Військові та волонтери, що допомагають військовим: 16 інтерв'ю

Період проведення польових робіт:

Опитування проводилося 03.03.2016 по 24.03.2016

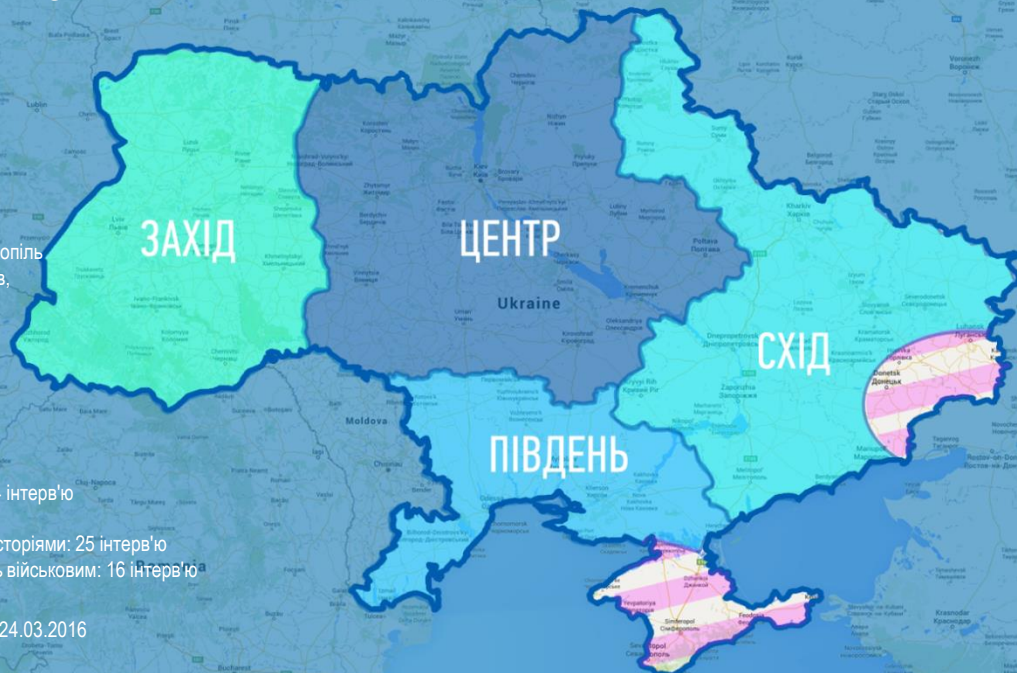
Гайди:

Розроблено: ГО «Дослідницьке бюро Соціологіст»

Затверджено: Інформаційний центр «Майдан Моніторинг»

Зона антитерористичної операції
на тимчасово окупованій території
(2014/2016)

використані матеріали
сервісу «Google Maps»

ІНТЕРВ'Ю З ПЕРЕСЕЛЕНЦЯМИ ТА ЕКСПЕРТАМИ З ПИТАНЬ ВПО

- Група вимушено переміщених осіб – переселенців, що виникла у суспільстві на фоні трагічних подій на Сході, на власному складному досвіді випробовує устої соціальної системи. І сама соціальна система через цю ситуацію виявляє свої слабкі місця та недоліки.
- Переселенці вимушені на нових місцях, втративши свій статок, статуси та зв'язки, у ситуації повної невизначеності, починати жити наново. Вони заходять заново у всі сфери життя: працевлаштування, пошук та обладнання житла, нові дитячі садки та школи, медичні установи і таке інше. Усі ці нові обставини витворюють цілий букет переживань і почуттів, не останнім з яких є відчуття утиску та відчуття себе дискримінованим.
- Можливо, ці ситуації не нові, але у звичних умовах вони часто проходяться автоматично, без уваги. Потрапляючи на нове місце, вибудовуючи наново соціальні стосунки, люди починають рефлексувати свої взаємодії через проблематизацію повсякденних практик. Звичні колись речі постають геть у новому світлі.
- У даному блоці дослідження представлене сприйняття поняття «дискримінації» вимушеними переселенцями у контексті їх власного актуального досвіду.
- Наше дослідження тривало два роки. Групу переселенців ми охоплювали у два етапи.
  - Перша хвиля опитування тривала з березня по травень 2014 року. Питання першого етапу дослідження стосувалися:
    - ✓ Розуміння дискримінації, почуття, пов'язані із цим явищем;
    - ✓ Ситуації дискримінації, з якими учасники інтерв'ю стикалися до переїзду;
    - ✓ Ситуації дискримінації, з якими переселенці зіткнулися на новому місці;
    - ✓ Групи, які інформанти вважають найбільш та найменш дискримінованими в українському суспільстві.
  - Друга хвиля опитування почалася у жовтні 2015 року та закінчилась в січні 2016 року. Ми провели низку інтерв'ю з переселенцями, які вирішили залишитися жити на нових місцях у різних регіонах України. Друга хвиля дослідження мала на меті дослідити особливості адаптації.

ІНТЕРВ'Ю З ПЕРЕСЕЛЕНЦЯМИ ТА ЕКСПЕРТАМИ З ПИТАНЬ ВПО

- Важливими питаннями до учасників другої хвили дослідження були такі:
  - ✓ Які ситуації і проблеми, з якими стикалися ВПЛ, вони вважали саме ситуаціями дискримінації, та запам'ятали як найбільш болючі;
  - ✓ З якими ситуаціями дискримінації вони стикаються зараз;
  - ✓ Як вдалося вирішити проблеми пошуку житла та працевлаштування;
  - ✓ Якою мірою переселенці включені в активне суспільне життя;
  - ✓ Хто допомагав найбільше та чиєї допомоги бракувало;
  - ✓ Які невирішені питання залишаються наразі.
- Також в рамках дослідження були проведені експертні інтерв'ю з волонтерами, представниками громадських організацій, журналістами, громадськими активістами, правозахисниками, представниками місцевих органів влади, працівниками місій міжнародних організацій та фондів, діяльність яких частково чи повністю спрямована на сприяння вирішенню нових проблемних ситуацій в Україні.
- Загалом, було проведено більше 100 інтерв'ю з експертами.
- Основні теми експертних інтерв'ю такі:
  - ✓ Експертна думка щодо поняття «дискримінації»;
  - ✓ Механізми відтворення та регулювання дискримінації в українському суспільстві;
  - ✓ Основні проблемні зони, з якими стикаються ВПО;
  - ✓ Ефективні шляхи адаптації та способи укорінення на новому місці.
- Метод дослідження – напівструктуровані індивідуальні інтерв'ю. Середня тривалість інтерв'ю – 1 година 15 хвилин.
- Географія дослідження: Україна (інтерв'ю не проводились на тимчасово окупованих територіях).

ОСНОВНІ ВИСНОВКИ

- Основні сфери, у яких переселенці відчували дискримінацію, саме через належність до цієї нової соціальної групи, це пошук житла та працевлаштування.
- Найбільш чутливою до нових викликів, що постали у зв'язку з потоком вимушених переселенців, виявилась система освіти. При чому на усіх рівнях.
- Щодо відношення місцевих жителів до вимушених переселенців, то бачимо цілий спектр емоцій та різноманітних ситуацій. Загалом інформанти зазначали, що їх сприйняли досить добре на нових місцях. Прості люди, волонтери, різні організації підключились до надання допомоги, підтримали у найбільш скрутний період.
- Поза тим, відчутними та неприємними настроями, з якими стикнулися переселенці, були страх та звинувачення їх у тому, що сталося. А також часто з боку місцевих жителів звучала думка, що захищати свій край мають у першу чергу ті, хто там живуть, а не жителі інших областей України.
- Уникання теми свого походження, спроба вирішувати конфлікти у правовому полі та відстоювання своєї патріотичної позиції - такі основні варіанти реагування на негативне ставлення з боку місцевих жителів.
- Відповідаючи на питання щодо того, хто надавав їм «першу допомогу», переселенці називали різних суб'єктів: громадські організації, волонтерів, церкви, групи активістів, своїх родичів, а також інших переселенців. Завдяки усім цим небайдужим людям базові потреби були тою чи іншою мірою задоволені.
- Переселенці не мають цілісної картини соціальної політики держави щодо подолання цієї ситуації і вважають, що держава не опікується їх проблемами.
- Ініціативи держави щодо упорядкування та контролю нової соціальної ситуації, такі як введення необхідної реєстрації переселенців, пропускна система у зоні АТО, вимога регулярно відмічатись за місцем реєстрації, також були сприйняті більшістю учасників дослідження як дискримінаційне ставлення з боку держави.
- Натомість на державу покладається відповідальність за такі напрямки як:
  - ✓ надання житла, розробка житлових програм;
  - ✓ юридичне врегулювання питань з власністю на окупованих територіях;
  - ✓ допомога з вивезенням родичів з окупованих територій;
  - ✓ оформлення та переоформлення документів та необхідних довідок (щодо різних питань – підприємництва, оформлення пільг за інвалідністю т.ін.)

ОСНОВНІ ВИСНОВКИ

- У той же час від волонтерів переселенці очікують допомоги з проблемами, щодо яких волонтери виробили механізми подолання (це можуть бути як допомога у пошуку житла, так і ефективна взаємодія з соціальними службами та державними установами). А також до волонтерів мають очікування щодо допомоги з речами першої та другої необхідності. По відношенню до місцевих жителів, основна вимога - ставлення до переселенців як до рівних співгромадян. Є також і вимоги до самих себе та інших переселенців. Це бажання проявляти активну позицію та готовність освоювати новий соціальний простір.
- Аналізуючи історії «нового життя» наших інформантів, ми визначили кілька факторів, які притаманні ефективним стратегіям адаптації переселенців.
- **По-перше**, необхідною умовою є прийняття думки про неповернення до дому. **По-друге**, це активна соціальна та громадянська позиція, прийняття на себе відповідальності за своє життя та добробут, готовність не тільки одержувати допомогу, але й надавати її (у складі волонтерських чи інших існуючих структур або самостійно), створення власних проектів (як підприємницьких, так і громадських), а також долучення до місцевої громади, розширення своїх соціальних мереж.
- Дуже важливою для ефективної адаптації є готовність місцевої громади інтегрувати нових членів, для чого необхідним є проведення роботи щодо подолання негативних стереотипів, боротьба зі стигматизацією, зниження соціальної напруги щодо даної теми. Двостороння взаємодія - прийняття та підтримка з боку місцевого населення та активна позиція з боку переселенців – важливі фактори успішної адаптації. Але без державних програм, спрямованих на системні питання, які не можуть вирішити ані місцеві громади, ані волонтери, ані переселенці самостійно, ця формула не може спрацювати.

МОЖЛИВОСТІ АДВОКАЦІЇ

Державні програми, спрямовані на вирішення проблем ВПО (житлові програми, полегшення оформлення та переоформлення необхідних документів тощо)

Подолання негативних стереотипів та боротьба зі стигматизацією щодо переселенців

Підтримка активної соціальної та громадянської позиції переселенців

Старт

Масове опитування Дизайн дослідження

Метод збору даних:

Інтерв'ю face-to-face

Об'єкт дослідження:

Чоловіки та жінки від 18 років

Географія:

Україна

Вибіркова сукупність:

1006 респондентів

Репрезентативна за статтю та віком

Репрезентативна за регіонами України

(Захід, Схід, Центр, Південь)

Довірча ймовірність 95%

Довірчий інтервал $\pm 3,09\%$

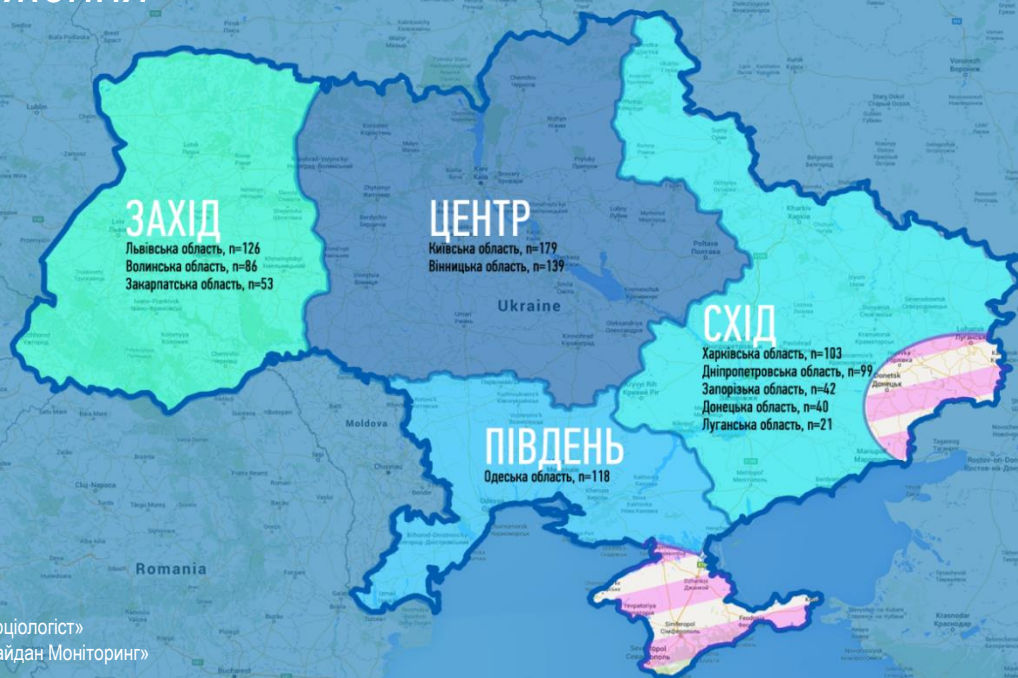
Період проведення польових робіт:

26.01.2016 – 06.02.2016

Анкета:

Розроблено: ГО «Дослідницьке бюро Соціологіст»

Затверджено: Інформаційний центр «Майдан Моніторинг»

Зона антитерористичної операції
на тимчасово окупованій території
(2014/2016)

використані матеріали
сервісу «Google Maps»

ОСНОВНІ ВИСНОВКИ

- Масове опитування проводилося після серії фокус-групових інтерв'ю з загальним населенням та глибинних інтерв'ю з різними групами інформантів: переселенцями (в якості групи, що вимушено з великою інтенсивністю переживають чи не через всі актуальні дискримінаційні практики), експертами, людьми з яскравими історіями дискримінації, військовими та військовими волонтерами.
- Опитування містило як прямі питання щодо ситуації дискримінації в Україні, так і опосередковані індикатори вимірювання деталей дискримінаційних практик та сфер.
- Загалом, більшість респондентів не бачать критичного погіршення з рівнем з дискримінації за останній рік та за останні п'ять років, однак близько третини вважають, що ситуація за ці періоди в країні погіршилася. Тобто ситуація рефлексується далеко від ідеалу, але в той же час не катастрофічна.
- Найменше з усіх категорій населення рефлексує погіршення з рівнем дискримінації чоловіки та люди середнього статку. Фактично це найменш уразливі категорії населення.
- Медичні заклади (лікарні, поліклініки) - сфера, де дискримінація відчувається найбільше. Це критична сфера, котра рефлексувалася і в ході фокус-груп, і в ході серії глибинних інтерв'ю. Це сфера, робота в якій дасть найбільш помітні результати у спробах зменшення відчуття дискримінованості серед населення.
- Найбільш близькими за критичністю до дискримінації в медичних установах є сфери працевлаштування та взаємодії з державними органами влади. Тобто, тотальний тиск держави загалом та органів правопорядку зокрема, що опосередковано рефлексувався інформантами на якісній стадії дослідження, підтверджується в деталях при кількісному вимірюванні. Держава не допомагає, а тисне, і цей тиск сприймається в якості цілеспрямованої дискримінації. Це той тиск, що заважає помічати меншини, бо стосується більшості.
- Найпоширеніші сфери, де респонденти відчувають себе дискримінованими, найбільш чітко рефлексуються більш бідними, а також більш освіченими групами населення.
- Однак, важливо, що відмінності між соціально-демографічними групами в оцінці сфер дискримінації не такі вже й критичні, групи відрізняються в деталях, не більше. Тобто не спостерігається критичних відмінностей між чоловіками і жінками, містом і селом, віковими категоріями, українцями та росіянами (двох статистично значимих груп, що виокремлюються за питанням про національність) та людьми з різним рівнем освіти. Однак значимими по кожній зі сфер є відмінності за регіонами.

ОСНОВНІ ВИСНОВКИ

- Регіональна специфіка - це дуже важливий інсайт дослідження, бо кожна зі сфер, чи не кожна із практик дискримінації має регіональні нюанси, котрі важливо мати на увазі, продовжувати вимірювати, вивчати та пояснювати.
- Так в Центрі (здебільшого завдяки вазі Києва) на відміну від всієї країни майже не помічають дискримінації при працевлаштуванні, не бачать дискримінації в транспорті, однак тут же найбільш чутливі до дискримінації при взаємодії з державними органами влади.
- На Півдні найменше бачать дискримінацію в судах і найбільше відчувають, що не дискриміновані в жодній зі сфер життя.
- На Заході статистично значимо більше відчувають дискримінацію в транспорті, а також загалом "в усіх сферах життя".
- Спроба вимірювання фактичного рівня дискримінації за найпоширенішими критеріями була зроблена за рахунок агресивної дихотомічної шкали оцінювання серії відверто дискримінаційних, відверто толерантних та нейтральних тверджень.
- За рахунок агресивності шкали вдалося отримати підтвердження гіпотези про розповсюдженість серед населення гомофобії та ухилу в традиціоналізм при оцінці ролі жінки в суспільстві, зневаги та недовіри

державі, а також лояльне ставлення до вимушено переміщених осіб з Криму та Донбасу, росіян, релігійних людей, української армії та загалом України.

- При оцінці суджень знову були малопомітними відмінності між різними соціально-демографічними групами, між чоловіками і жінками, містом і селом, віковими категоріями, українцями та росіянами та людьми з різним рівнем освіти. Однак значимими по кожній зі сфер є відмінності за регіонами.
- Не можна сказати, що якийсь регіон України налаштований більш чи менш дискримінаційним чином загалом, але в деталях, за різними критеріями дискримінації, у ставленні до різних груп населення, регіони відрізняються значимо і помітно, іноді навіть критично. При дослідженні кожного з явищ дискримінації це важливо враховувати
- Більшість опитаних не вбачає в меншинах провокативності і в той же час відчуває правовий дефіцит.
- Більшість вважає державу слабкою, байдужою, нездатною піклуватися, третина відчуває тиск з боку держави. Переважна більшість опитаних однаково покладають відповідальність за поліпшення в сфері дискримінації і на людей, і на державу. В той же час більшість вважає Україну цінністю, за котру варто вести боротьбу, і загальним обов'язком вважає допомагати українським військовим.

ОСНОВНІ ВИСНОВКИ

- Більшість вважає, що потрібно допомагати переселенцям з Криму та Донбасу і не згодні, що права та свободи переселенців мають обмежуватись. Більшість не вважає інші національності загрозою.
- Близько половини опитаних бачать необґрунтовану дискримінацію жінок і в той же час вважають, що жінка має повернутися до традиційної ролі. Лише 11% вважають, що Україна готова до одностатевих шлюбів, в той час як 65% вважають, що гомосексуальних людей потрібно легально дискримінувати.
- Більшість вважає свавілля роботодавців неприйнятним та спостерігають, що матеріальний стан поліпшується лише в багатих.
- В дослідженні також вимірювався Індекс SIS, що використовується при аналізі великих груп людей та допомагає визначити соціально-психологічний потенціал соціальних груп до солідаризації, соціальної емпатії, соціальної толерантності. Під час дослідження явищ дискримінації важливо розуміти, який в дискримінації соціально-психологічний фон і як саме він корелює з фоном соціальним.
- Було виявлено, що дискримінаційні судження знаходять статистично значимо менше підтримки в групах високого соціального інтересу, в той час як толерантні судження знаходять зі зростом соціальних орієнтацій статистично значимо більше підтримки.
- Більш толерантне, не дискримінаційне ставлення до суспільства частіше спостерігається в групі більш високого рівня соціальних орієнтацій, і важливо, що ця група (високого рівня соціальності за шкалою SIS) не є меншістю серед населення, а складає 45% респондентів, що є відносно великою складовою в порівнянні з іншими доступними масивами даних, тобто цей результат є неочікуваним, але все ж таки логічним з огляду на наявну, масову хвилю волонтерства та активізму.
- Очевидно, що можливості для подолання дискримінації – величезні: і за кількістю соціально орієнтованих, соціально зацікавлених, і вірогідніше за все соціально активних, і за їх більш толерантно орієнтовною якістю.

МОЖЛИВОСТІ АДВОКАЦІЇ

Сфера медичного забезпечення, працевлаштування, а також сфера взаємодії з органами державної влади – пріоритетні сфери для змін, що будуть рефлексовані більшістю населення

Соціальна орієнтованість великої кількості людей та їх антидискримінаційні налаштування говорять про те, що час для змін вже настав

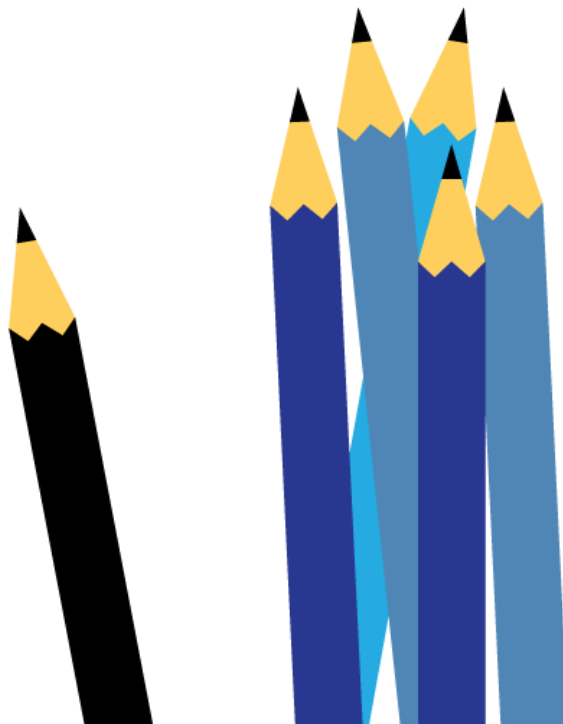
Важливість регіональної специфіки: робота з кожною зі сфер дискримінації та дискримінаційних практик має детально тестуватися для кожного регіону окремо, бо відмінності неочікувані та інколи критичні

Старт

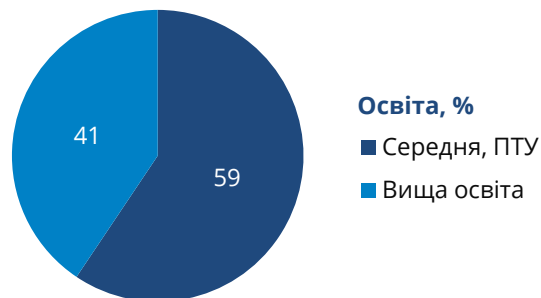
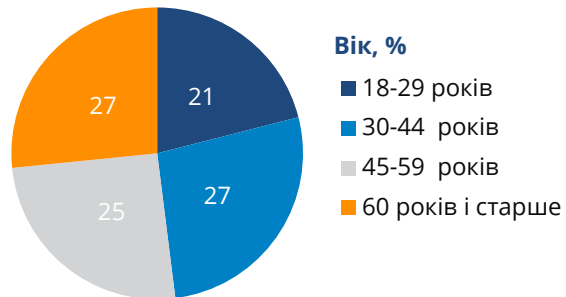
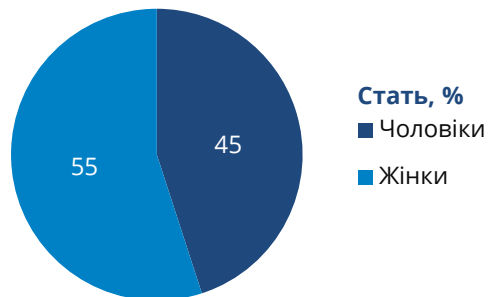

СОЦІАЛЬНА ДЕМОГРАФІЯ

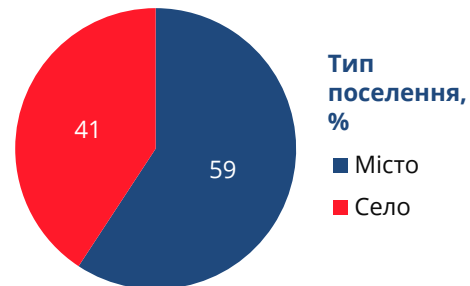
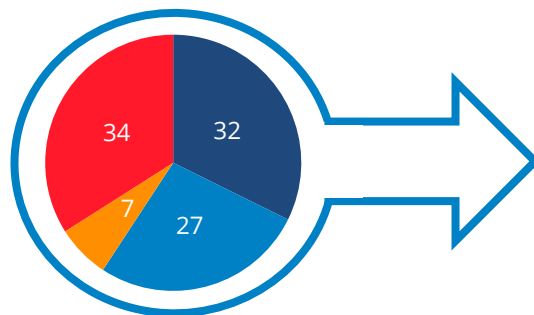
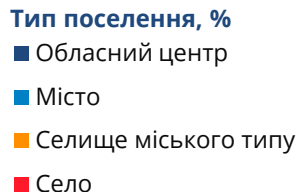
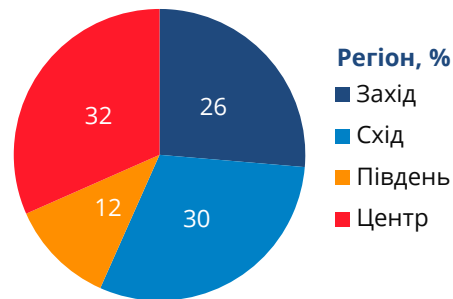
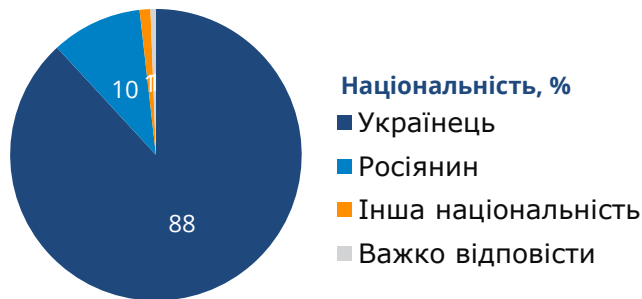

БІЛЬШІСТЬ ОПИТАНИХ МАЮТЬ СЕРЕДНЮ ОСВІТУ, ПРАЦЮЮТЬ АБО НАВЧАЮТЬСЯ

База: Всі респонденти, n=1006

ПЕРЕВАЖНА БІЛЬШІСТЬ ОПИТАНИХ ВВАЖАЮТЬ СЕБЕ УКРАЇНЦЯМИ

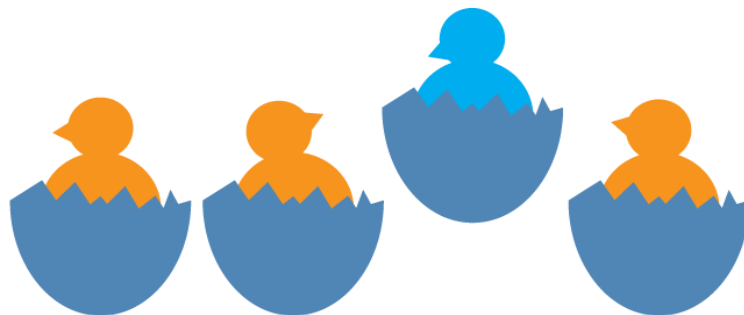

МАЙЖЕ ПОЛОВИНА ОПИТАНИХ МАЄ ФІНАНСОВІ СКЛАДНОСТІ З ПОКУПКОЮ НОВОГО ОДЯГУ

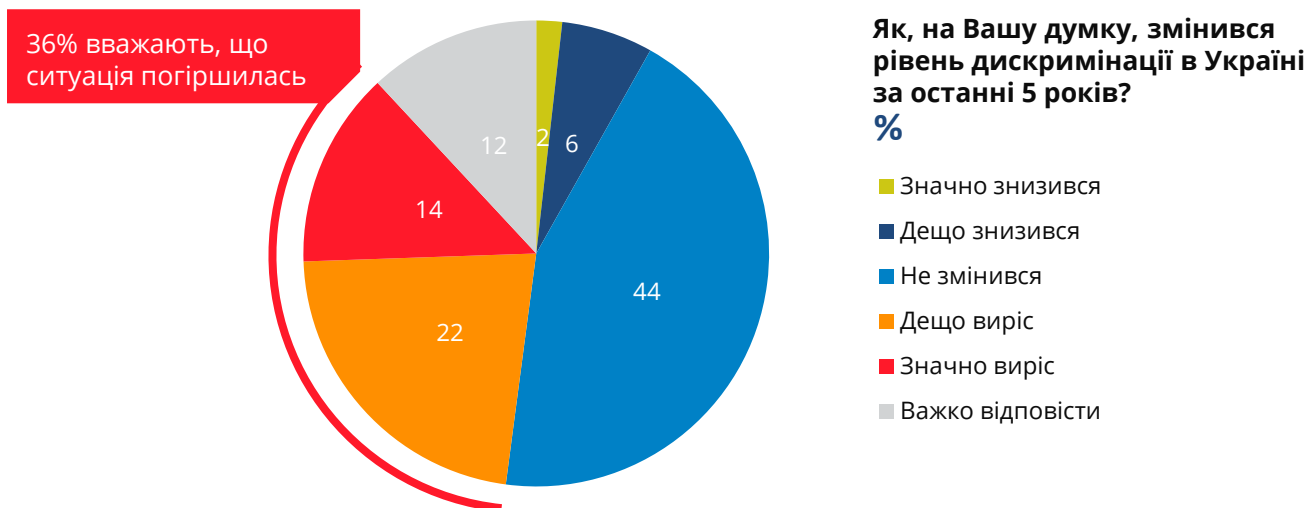

База: Всі респонденти, n=1006

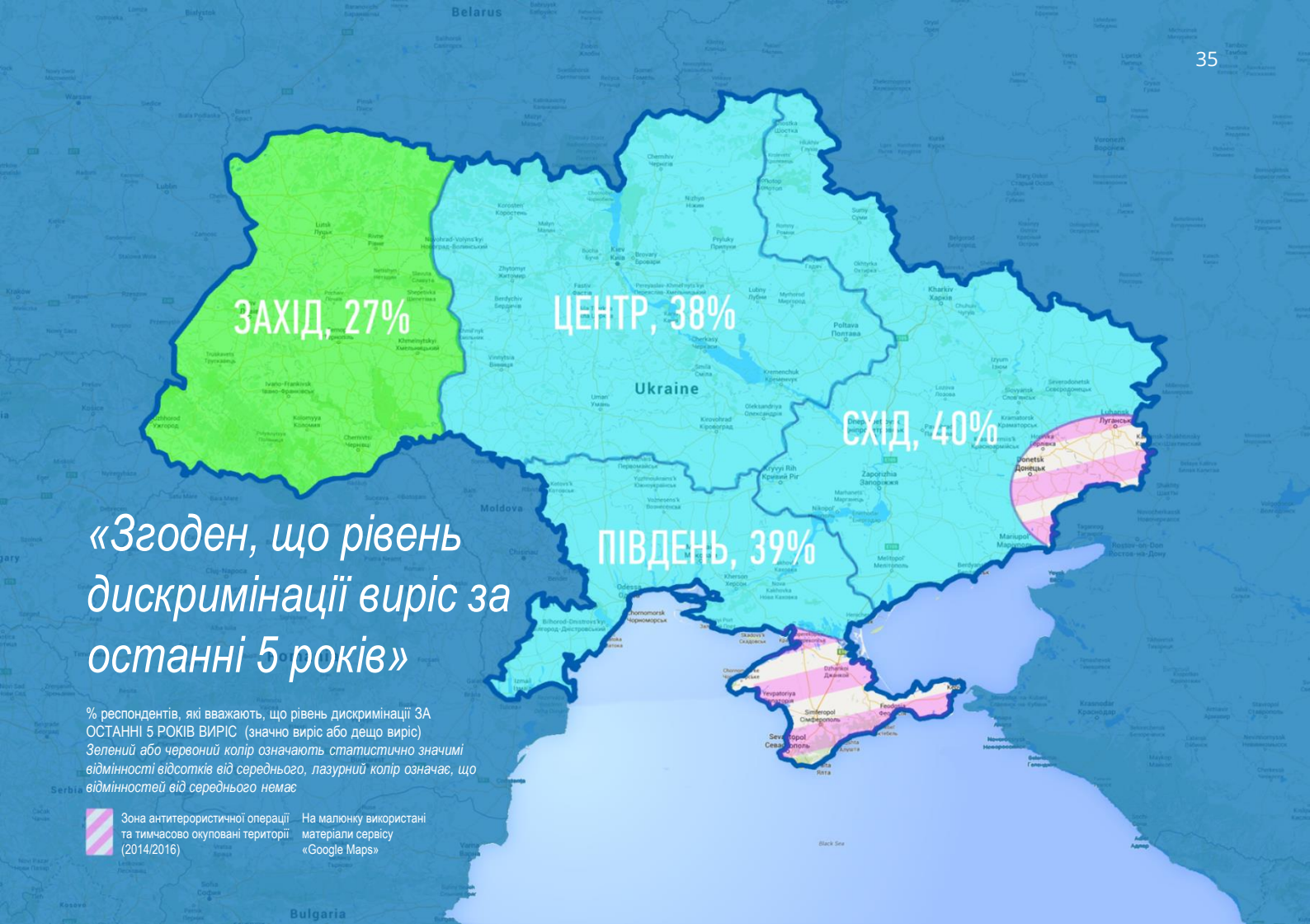
ВІДНОСНИЙ РІВЕНЬ ДИСКРИМІНАЦІЇ В УКРАЇНІ

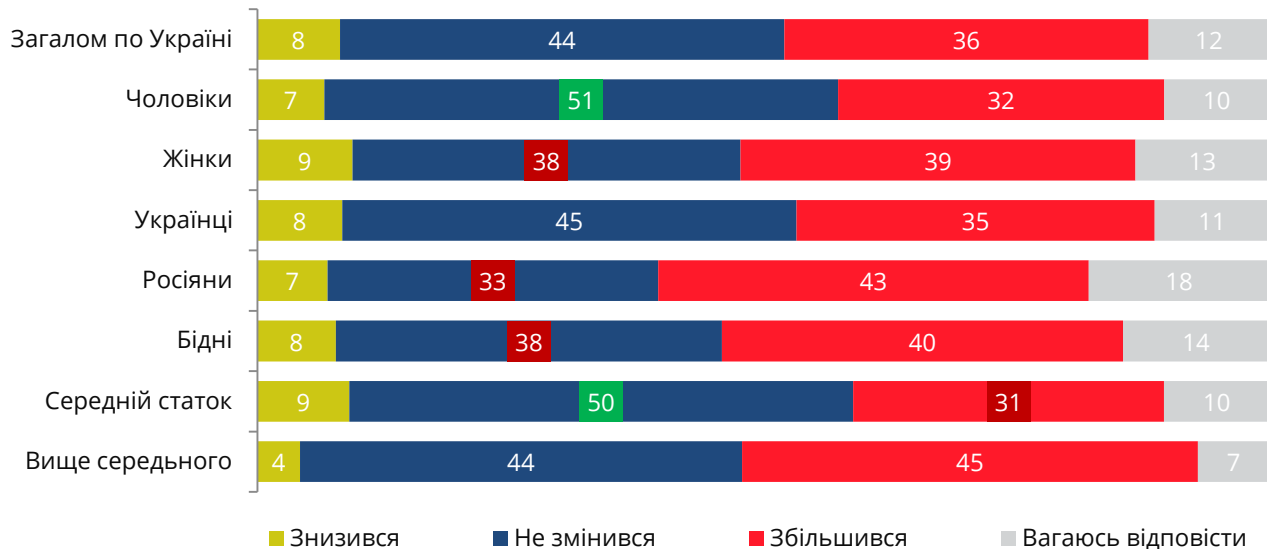
ЛИШЕ 8% ОПИТАНИХ ВВАЖАЮТЬ, ЩО ЗА ОСТАННІ 5 РОКІВ РІВЕНЬ ДИСКРИМІНАЦІЇ ЗНИЗИВСЯ

База: Всі респонденти, n=1006

ЗМІНИ РІВНЯ ДИСКРИМІНАЦІЇ ЗА ОСТАННІ 5 РОКІВ

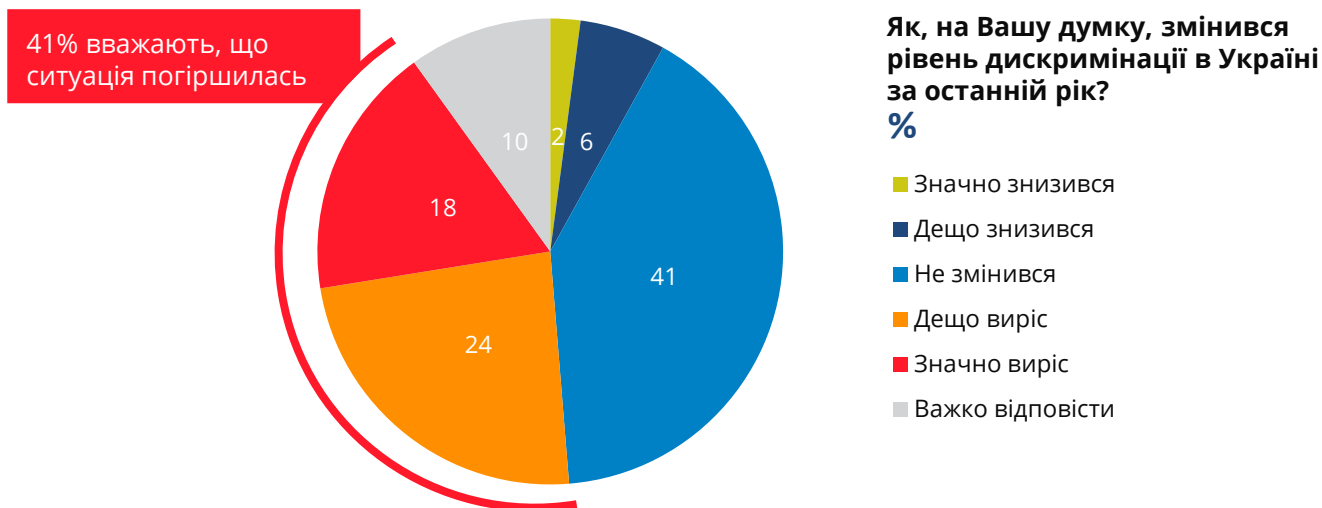
База: Всі респонденти, n=1006

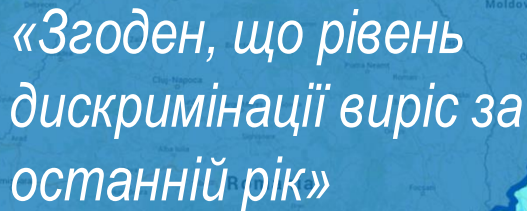
99 Статистично значимо вище
в порівнянні з середнім по Україні

7 Статистично значимо нижче
в порівнянні з середнім по Україні

ЛИШЕ 8% ОПИТАНИХ ВВАЖАЮТЬ, ЩО ЗА ОСТАННІЙ РІК РІВЕНЬ ДИСКРИМІНАЦІЇ ЗНИЗИВСЯ

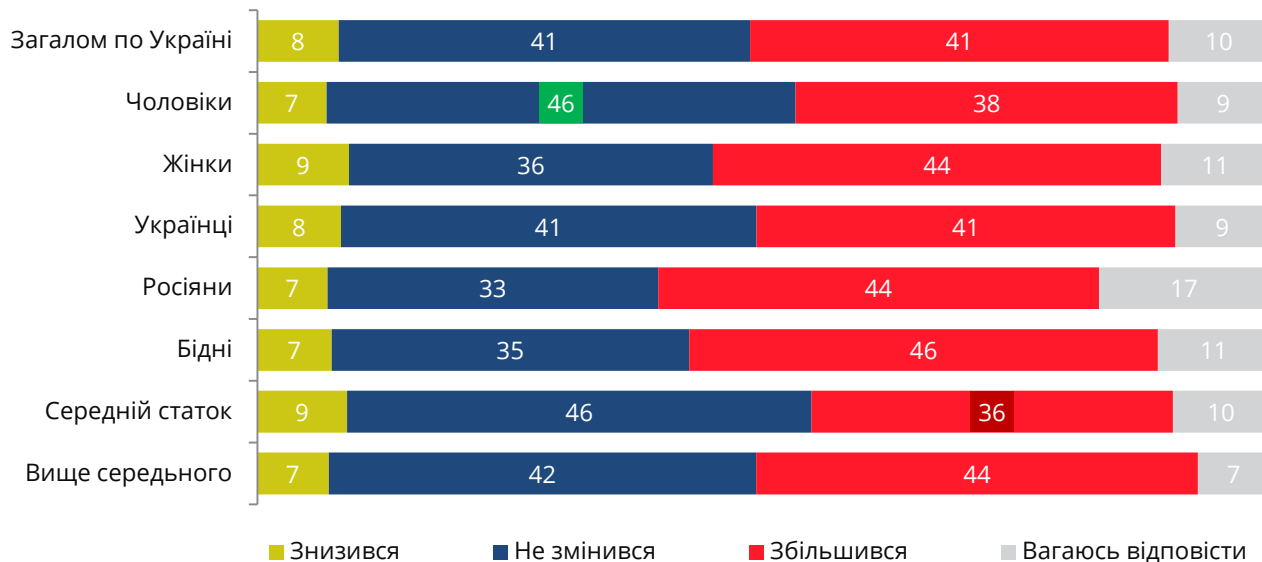

Зона антитерористичної операції
та тимчасово окуповані території
(2014/2016)

На малюнку використані матеріали сервісу «Google Maps»

ЗМІНИ РІВНЯ ДИСКРИМІНАЦІЇ ЗА ОСТАННІЙ РІК

База: Всі респонденти, n=1006

99 Статистично значимо вище
в порівнянні з середнім по Україні

7 Статистично значимо нижче
в порівнянні з середнім по Україні

СФЕРИ ДИСКРИМІНАЦІЇ

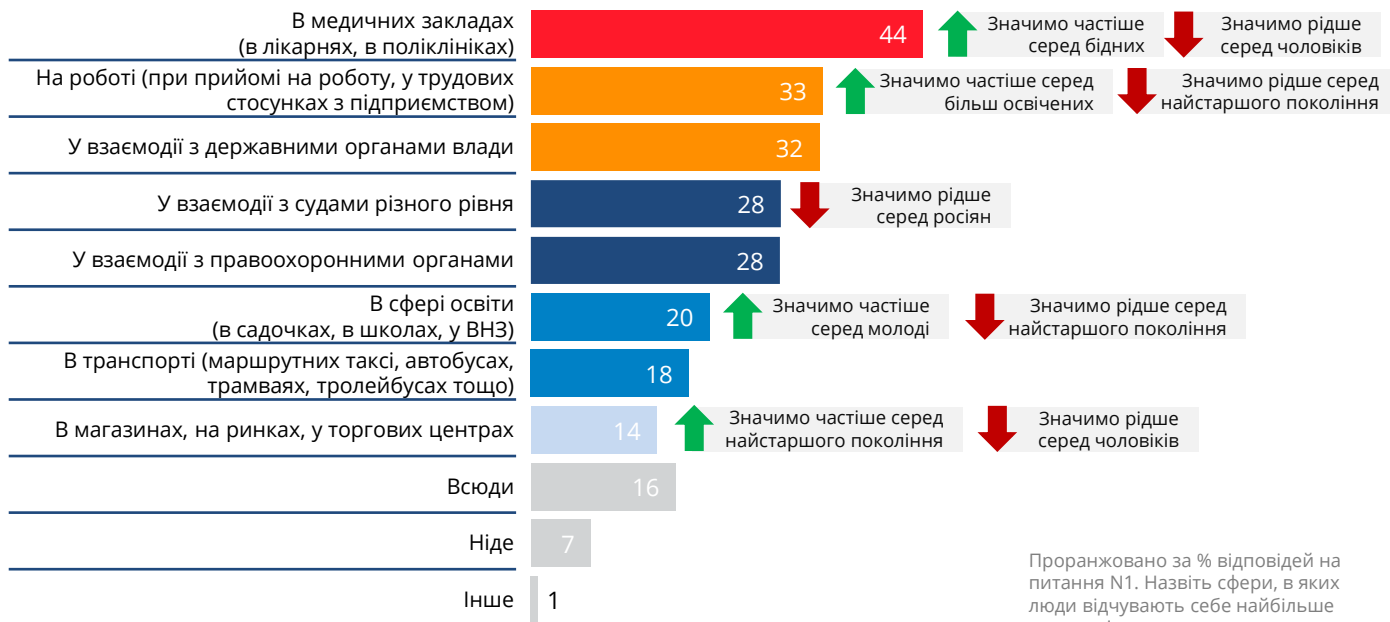
МЕДИЧНІ ЗАКЛАДИ – СФЕРА, ДЕ ДИСКРИМІНАЦІЯ ВІДЧУВАЄТЬСЯ НАЙБІЛЬШЕ

Проранжовано за % відповідей на питання N1. Назвіть сфери, в яких люди відчувають себе найбільше дискримінованими

Між проранжованими показниками, позначеними різними кольорами, різниця є статистично значимою

ПРИНЦИПОВИМИ ТАКОЖ ВІДЧУТТЯ ДИСКРИМІНАЦІЇ У СФЕРАХ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ТА ВЗАЄМОДІЇ З ОРГАНАМИ ВЛАДИ

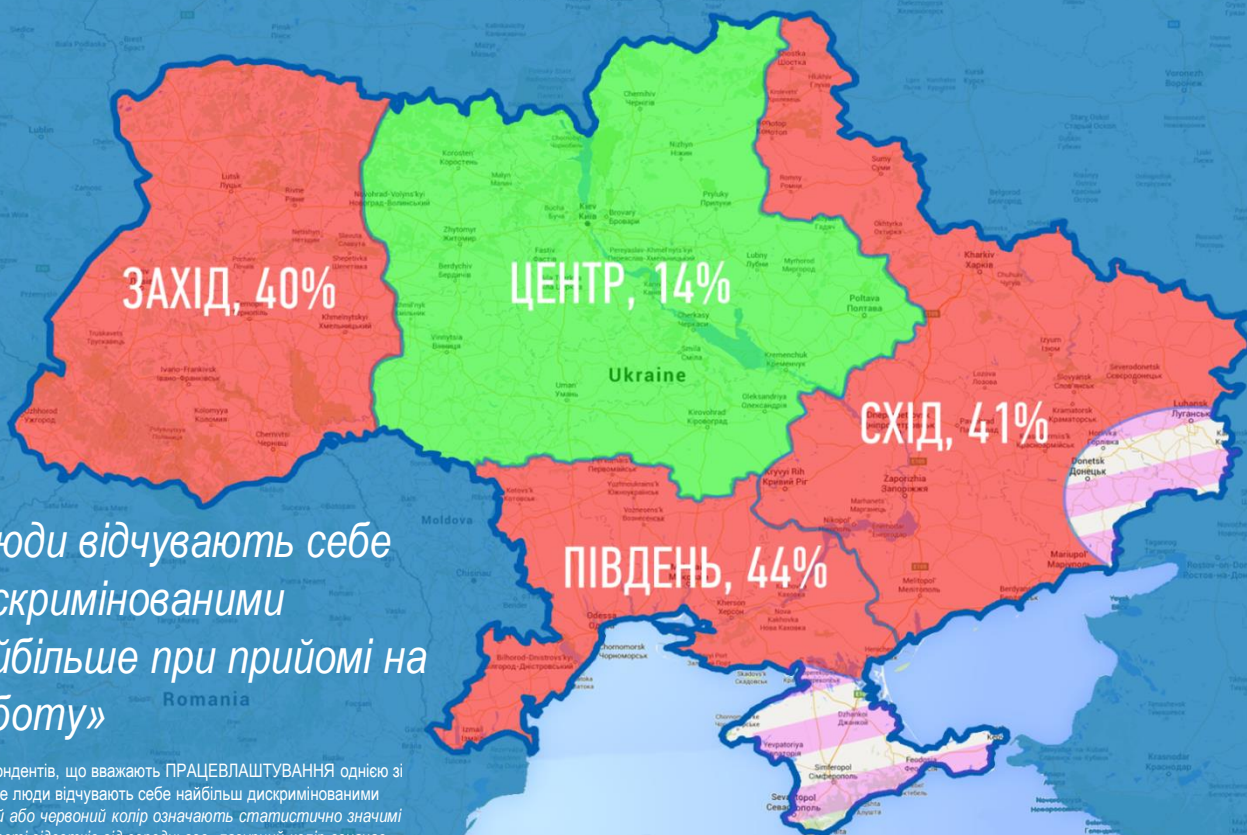

База: Всі респонденти, n=1006

↑ ↓ Статистично значимо вище/нижче в порівнянні з середнім по Україні

Проранжовано за % відповідей на питання N1. Назвіть сфери, в яких люди відчувають себе найбільше дискримінованими

Між проранжованими показниками, позначеними різними кольорами, різниця є статистично значимою

«Люди відчувають себе дискримінованими найбільше при прийомі на роботу»

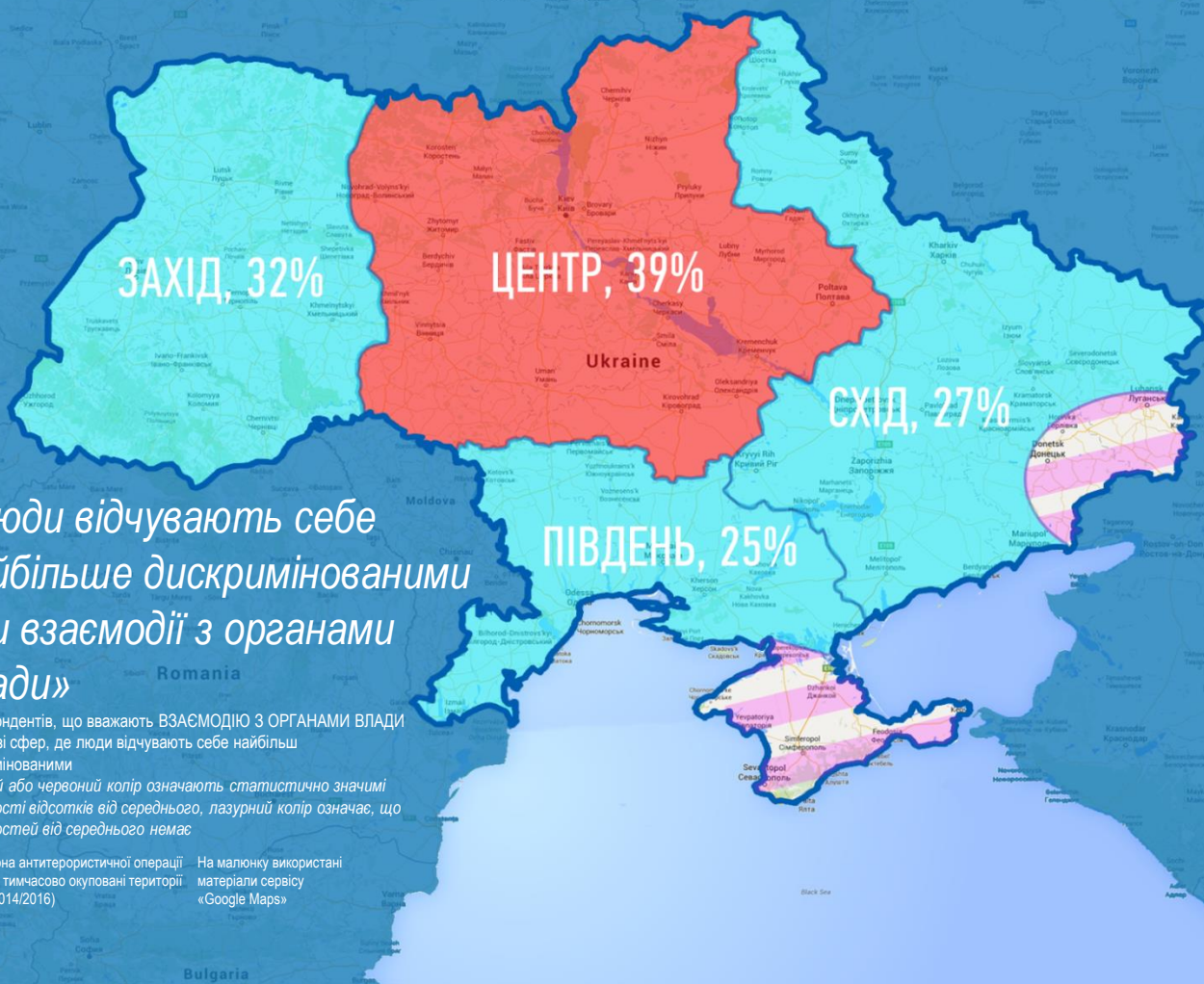
% респондентів, що вважають ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ однією зі сфер, де люди відчувають себе найбільш дискримінованими
Зелений або червоний колір означають статистично значимі відмінності відсотків від середнього, лазурний колір означає, що відмінностей від середнього немає

Зона антитерористичної операції та тимчасово окуповані території (2014/2016)

На малюнку використані матеріали сервісу «Google Maps»

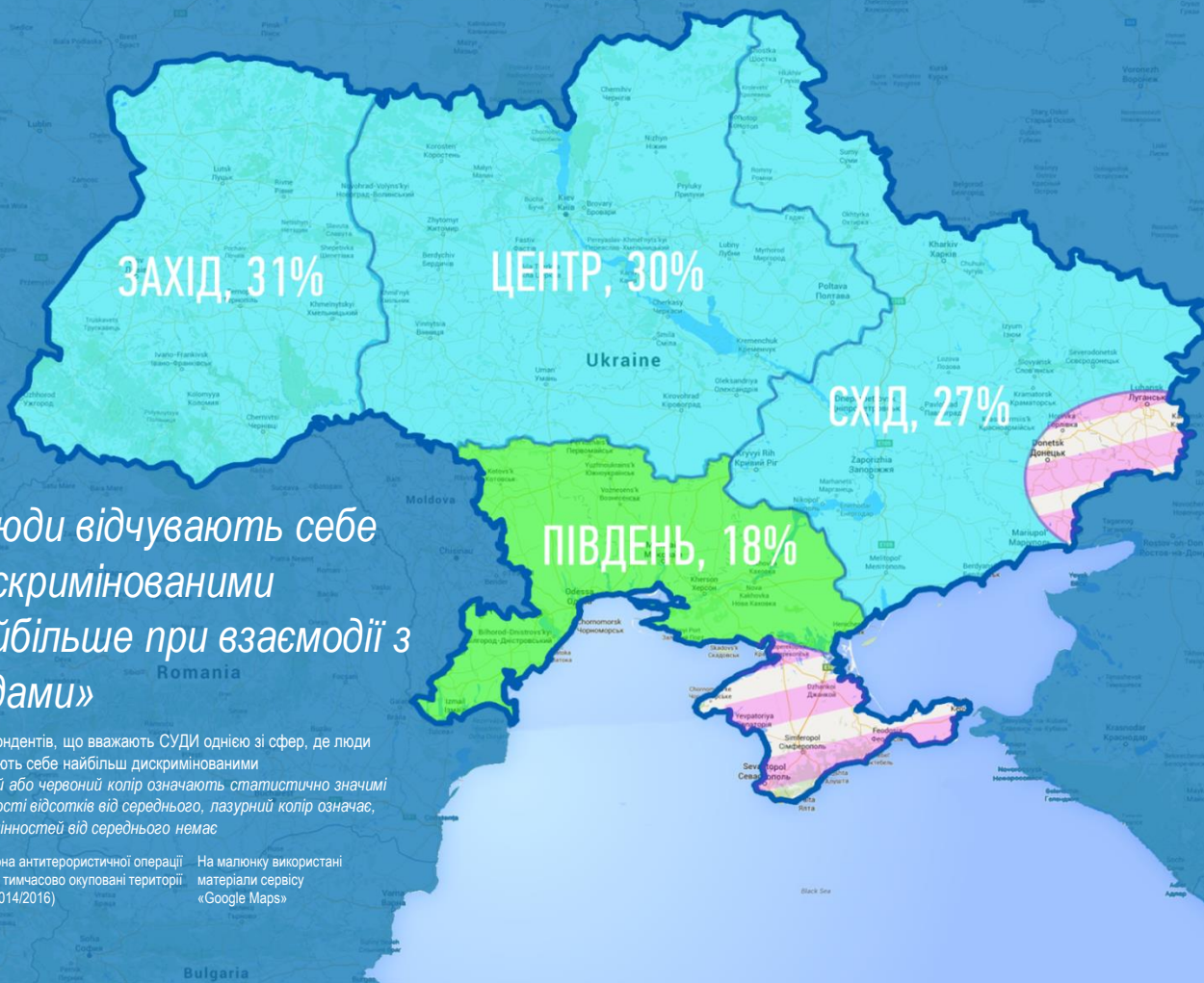
«Люди відчувають себе найбільше дискримінованими при взаємодії з органами влади»

% респондентів, що вважають ВЗАЄМОДІЮ З ОРГАНАМИ ВЛАДИ однією зі сфер, де люди відчувають себе найбільш дискримінованими

Зелений або червоний колір означають статистично значимі відмінності відсотків від середнього, лазурний колір означає, що відмінностей від середнього немає

Зона антитерористичної операції та тимчасово окуповані території (2014/2016) На малюнку використані матеріали сервісу «Google Maps»

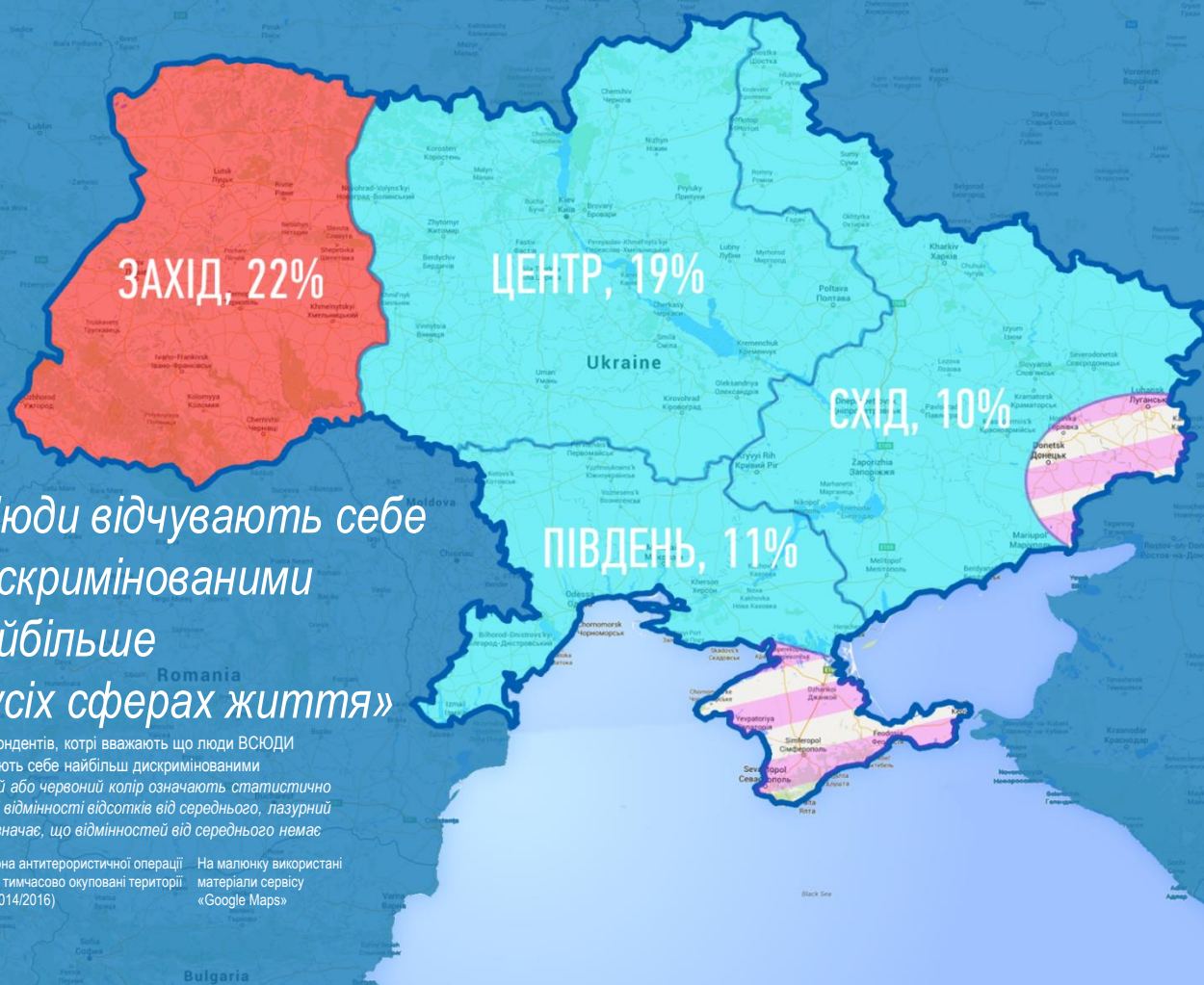

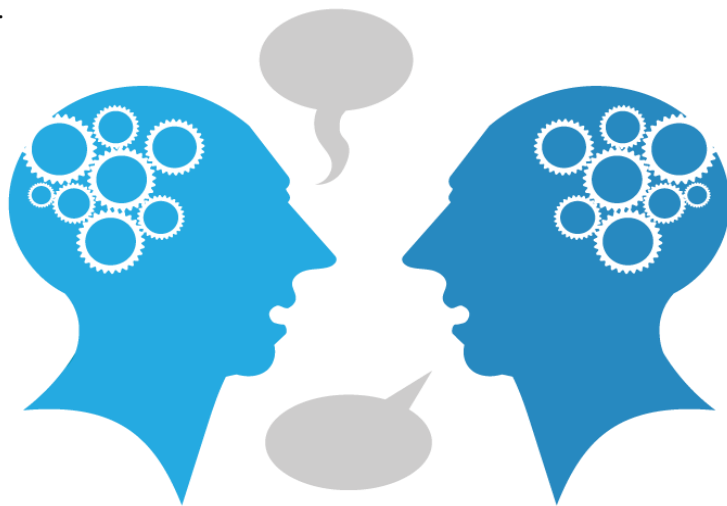

ДИСКРИМІНАЦІЙНІ СУДЖЕННЯ

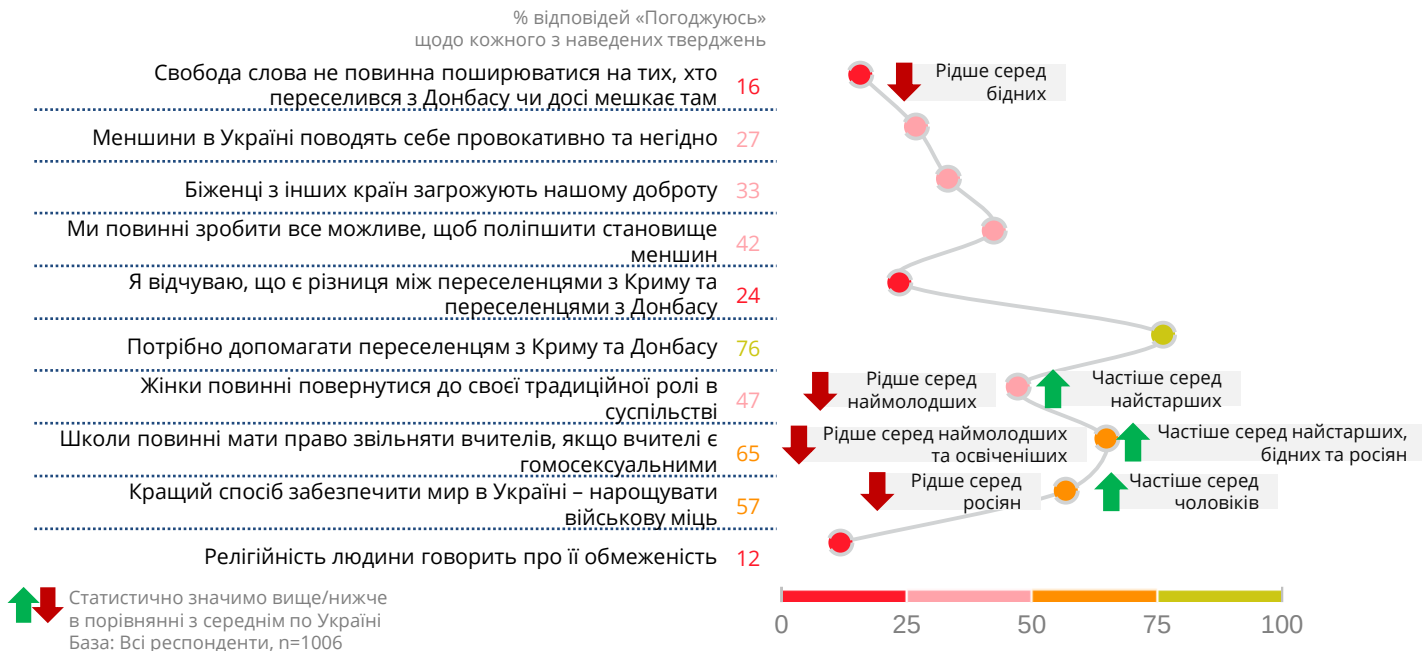
- Для оцінки рівня дискримінаційності респондентів, тобто готовності їх займати дискримінуючу позицію в різних життєвих ситуаціях та навколо суспільно значущих соціальних проблем, в дослідженні було застосовано дихотомічну шкалу «погоджуюсь/не погоджуюсь» з 30 тверджень.
- Частина з тверджень була відверто дискримінаційними, частина – активно толерантними, інші – більш-менш нейтральні, але показові для вивчення стану з дискримінацією в суспільстві та агентами змін ситуації, що склалася.

ПЕРЕВАЖНА БІЛЬШІСТЬ УКРАЇНЦІВ ПОГОДЖУЄТЬСЯ В ТОМУ, ЩО ПОТРІБНО ДОПОМАГАТИ ПЕРЕСЕЛЕНЦЯМ З ДОНБАСУ ТА КРИМУ

РІЗНИЦЯ ЗА СТАТТЮ, ВІКОМ, НАЦІОНАЛЬНІСТЮ, СТАТКОМ, ОСВІТОЮ ТА ТИПОМ ПОСЕЛЕННЯ

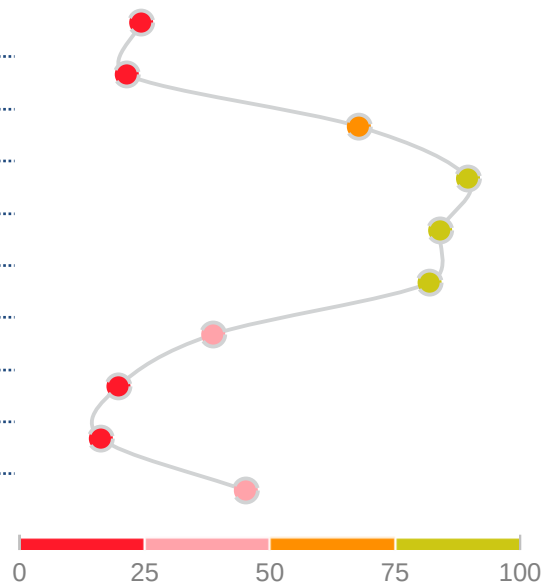

ДЛЯ ПЕРЕВАЖНОЇ БІЛЬШОСТІ УКРАЇНА Є ЦІННІСТЮ, ЗА КОТРУ ВАРТО БОРОТИСЬ, В ТОЙ ЧАС ЯК ДЕРЖАВА СПРИЙМАЄТЬСЯ БАЙДУЖОЮ ТА СЛАБКОЮ

% відповідей «Погоджуюсь»
щодо кожного з наведених тверджень

Росіяни в Україні повинні мати менше прав, ніж українці	24
Роботодавець має право звільнити або не прийняти на роботу людину, якщо вона/він йому не подобається	21
Я турбуюся через загрозу терактів	68
В Україні багаті люди стануть багатшими, а бідні лише біднішають	90
Ми всі повинні бути готові боротися за нашу країну – Україну	84
Держава зазвичай є слабкою та байдужою до проблем громадян	82
На чоловіків покладається більше відповідальності, ніж вони можуть витримати	39
Права переселенців з Донбасу мають обмежуватися	20
Держава працює на благо всіх людей	16
Молитва є важливою частиною мого повсякденного життя	45

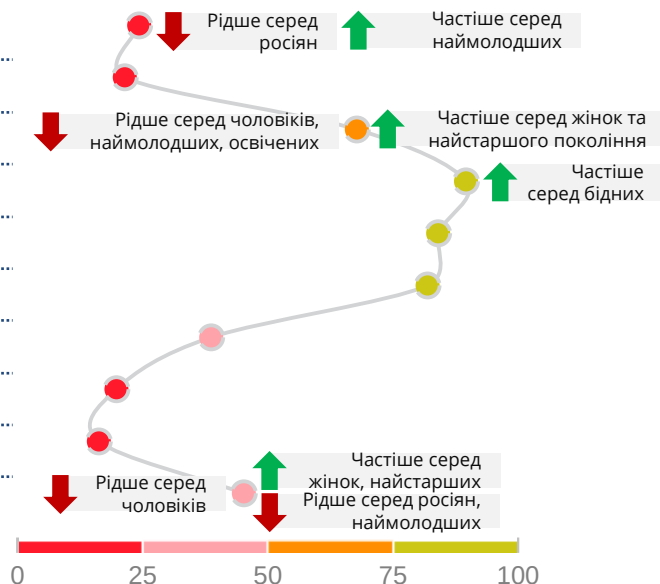
База: Всі респонденти, n=1006

РІЗНИЦЯ ЗА СТАТТЮ, ВІКОМ, НАЦІОНАЛЬНІСТЮ, СТАТКОМ, ОСВІТОЮ ТА ТИПОМ ПОСЕЛЕННЯ

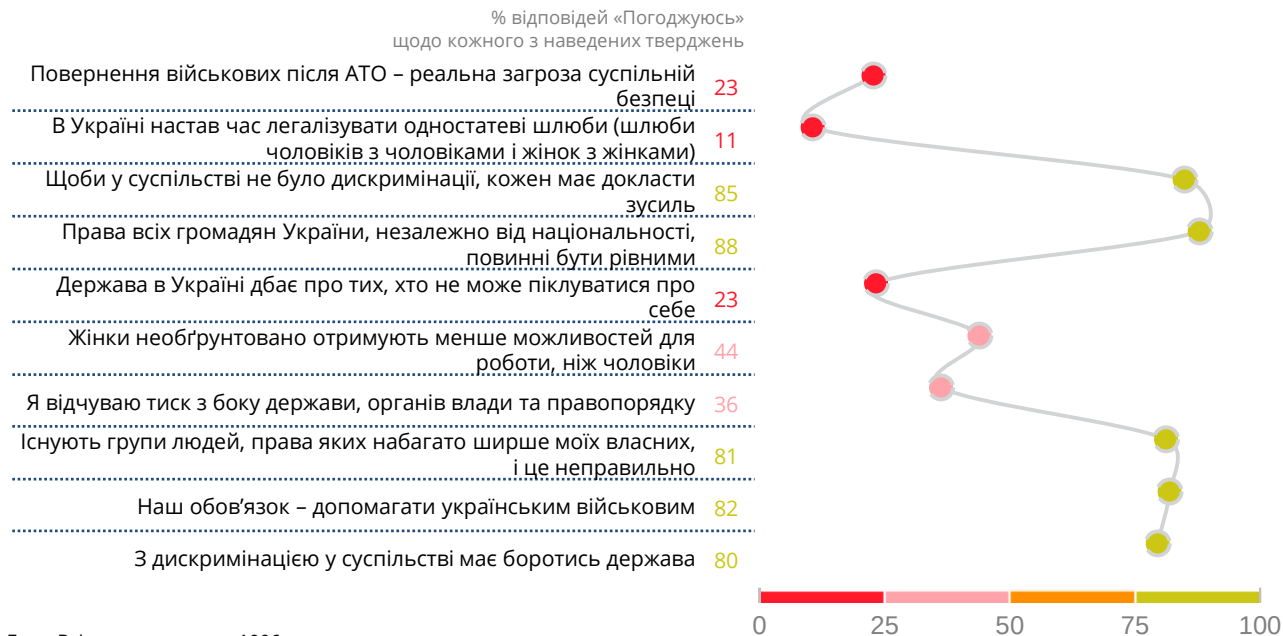
% відповідей «Погоджуюсь»
щодо кожного з наведених тверджень

Росіяни в Україні повинні мати менше прав, ніж українці	24
Роботодавець має право звільнити або не прийняти на роботу людину, якщо вона/він йому не подобається	21
Я турбуюся через загрозу терактів	68
В Україні багаті люди стають багатшими, а бідні лише біднішають	90
Ми всі повинні бути готові боротися за нашу країну – Україну	84
Держава зазвичай є слабкою та байдужою до проблем громадян	82
На чоловіків покладається більше відповідальності, ніж вони можуть витримати	39
Права переселенців з Донбасу мають обмежуватися	20
Держава працює на благо всіх людей	16
Молитва є важливою частиною мого повсякденного життя	45

↑ ↓ Статистично значимо вище/нижче
в порівнянні з середнім по Україні
База: Всі респонденти, n=1006

Лише 11% вважають, що в Україні настав час легалізувати одностатеві шлюби

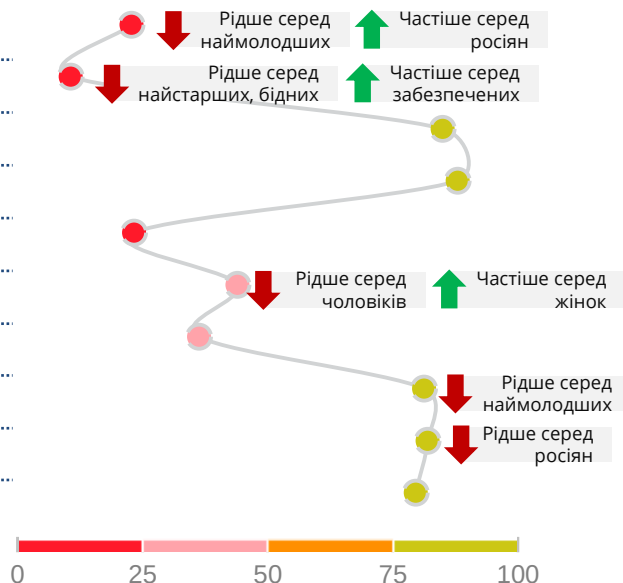

РІЗНИЦЯ ЗА СТАТТЮ, ВІКОМ, НАЦІОНАЛЬНІСТЮ, СТАТКОМ, ОСВІТОЮ ТА ТИПОМ ПОСЕЛЕННЯ

% відповідей «Погоджуюсь»
щодо кожного з наведених тверджень

Повернення військових після АТО – реальна загроза суспільній безпеці	23
В Україні настав час легалізувати одностатеві шлюби (шлюби чоловіків з чоловіками і жінок з жінками)	11
Щоби у суспільстві не було дискримінації, кожен має докласти зусиль	85
Права всіх громадян України, незалежно від національності, повинні бути рівними	88
Держава в Україні дбає про тих, хто не може піклуватися про себе	23
Жінки необґрунтовано отримують менше можливостей для роботи, ніж чоловіки	44
Я відчуваю тиск з боку держави, органів влади та правопорядку	36
Існують групи людей, права яких набагато ширше моїх власних, і це неправильно	81
Наш обов'язок – допомагати українським військовим	82
З дискримінацією у суспільстві має боротись держава	80

↑↓ Статистично значимо вище/нижче
в порівнянні з середнім по Україні
База: Всі респонденти, n=1006

БАЛАНС ЗГОДЕН/НЕ ЗГОДЕН У «ДИСКРИМІНАЦІЙНИХ СУДЖЕННЯХ»

База: Всі респонденти, n=1006

БАЛАНС ЗГОДЕН/НЕ ЗГОДЕН У «ДИСКРИМІНАЦІЙНИХ СУДЖЕННЯХ»

База: Всі респонденти, n=1006

БАЛАНС ЗГОДЕН/НЕ ЗГОДЕН У «ДИСКРИМІНАЦІЙНИХ СУДЖЕННЯХ»

База: Всі респонденти, n=1006

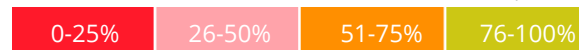

БІЛЬШІСТЬ ОПИТАНИХ НЕ ВБАЧАЄ В МЕНШИНАХ ПРОВОКАТИВНОСТІ І В ТОЙ ЖЕ ЧАС ВІДЧУВАЄ ПРАВОВИЙ ДЕФІЦИТ

Ситуація з дискримінацією загалом

27%	42%	81%
Меншини в Україні поводять себе провокативно та негідно	Ми повинні робити все можливе, щоб поліпшити становище меншин	Існують групи людей, права яких набагато ширше моїх власних, і це неправильно

% відповідей «Погоджуюсь»
щодо кожного з наведених тверджень

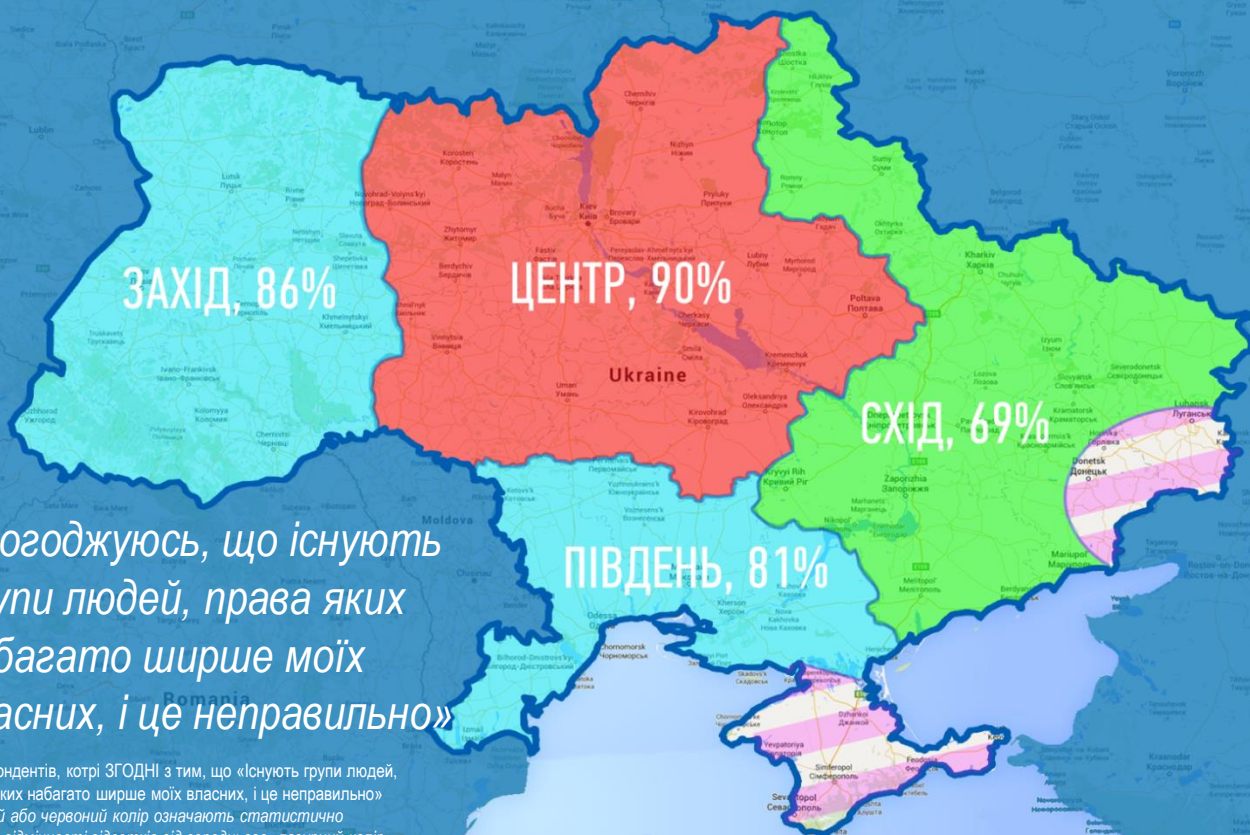

База: Всі респонденти, n=1006

«Погоджуюсь, що існують групи людей, права яких набагато ширше моїх власних, і це неправильно»

% респондентів, котрі ЗГОДНІ з тим, що «Існують групи людей, права яких набагато ширше моїх власних, і це неправильно»
Зелений або червоний колір означають статистично значимі відмінності відсотків від середнього, лазурний колір означає, що відмінностей від середнього немає

Зона антитерористичної операції та тимчасово окуповані території (2014/2016)

На малюнку використані матеріали сервісу «Google Maps»

БІЛЬШІСТЬ ВВАЖАЄ ДЕРЖАВУ СЛАБКОЮ, БАЙДУЖОЮ, НЕЗДАТНОЮ ПІКЛУВАТИСЯ, ТРЕТИНА ВІДЧУВАЄ ТИСК З БОКУ ДЕРЖАВИ

Вплив держави

16%	23%	36%	82%
Держава працює на благо всіх людей	Держава в Україні дбає про тих, хто не може піклуватися про себе	Я відчуваю тиск з боку держави, органів влади та правопорядку	Держава зазвичай є слабкою та байдужою до проблем громадян

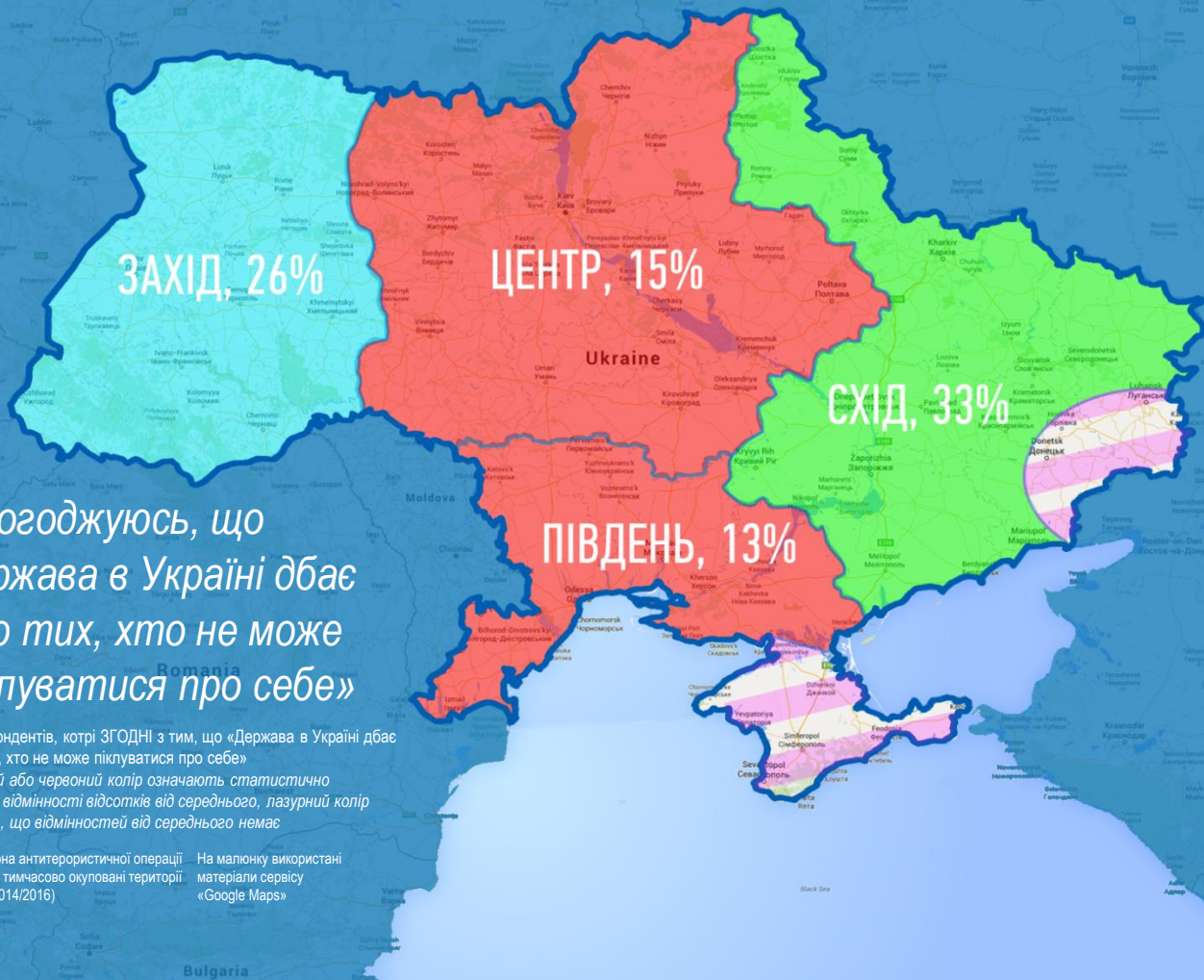
% відповідей «Погоджуюсь»
щодо кожного з наведених тверджень

0-25%	26-50%	51-75%	76-100%

База: Всі респонденти, n=1006

«Погоджуюсь, що держава в Україні дбає про тих, хто не може піклуватися про себе»

% респондентів, котрі ЗГОДНІ з тим, що «Держава в Україні дбає про тих, хто не може піклуватися про себе»
Зелений або червоний колір означають статистично значимі відмінності відсотків від середнього, лазурний колір означає, що відмінностей від середнього немає

Зона антитерористичної операції та тимчасово окуповані території (2014/2016)

На малюнку використані матеріали сервісу «Google Maps»

БІЛЬШІСТЬ ВВАЖАЄ, ЩО ПОТРІБНО ДОПОМАГАТИ ПЕРЕСЕЛЕНЦЯМ З КРИМУ ТА ДОНБАСУ І НЕ ЗГОДНІ, ЩО ПРАВА ТА СВОБОДИ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ МАЮТЬ ОБМЕЖУВАТИСЬ

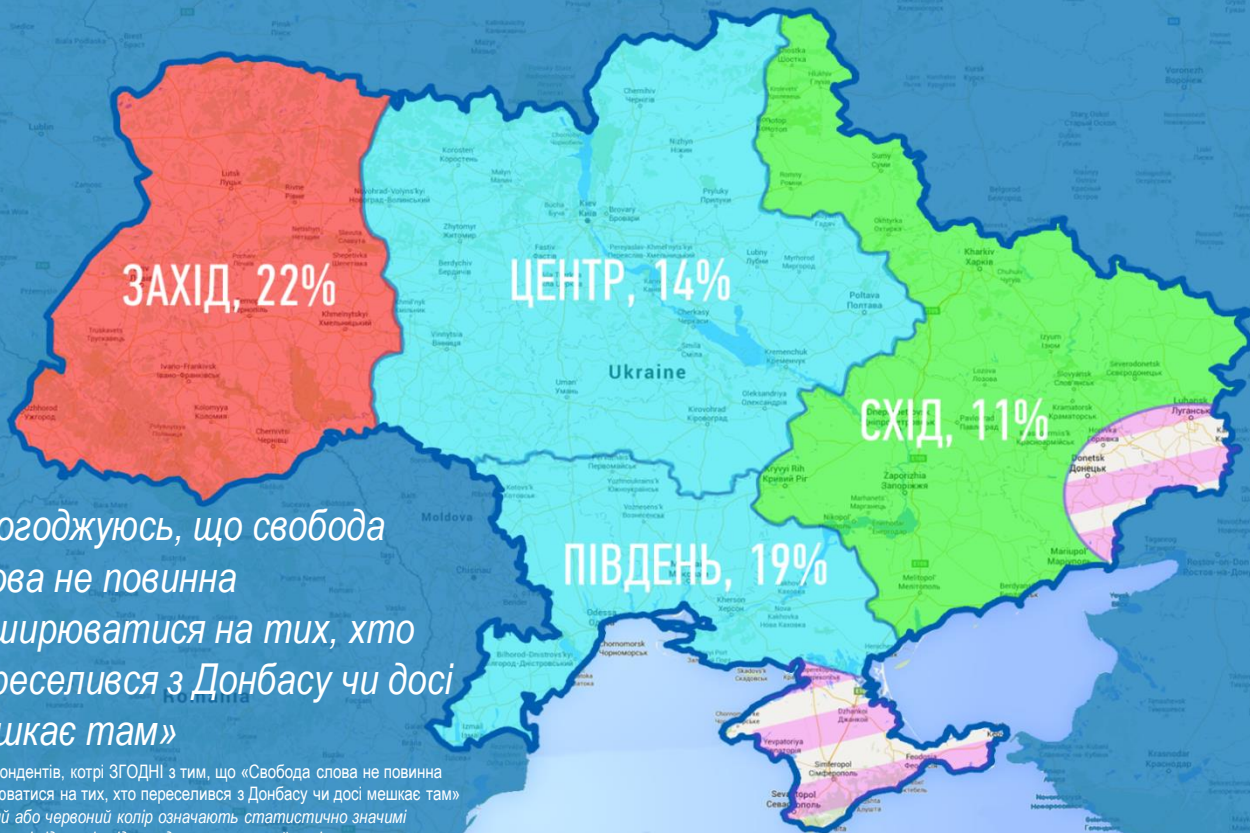
Ставлення до вимушених переселенців

16%	20%	24%	76%
Свобода слова не повинна поширюватися на тих, хто переселився з Донбасу чи досі мешкає там	Права переселенців з Донбасу мають обмежуватися	Я відчуваю, що є різниця між переселенцями з Криму та переселенцями з Донбасу	Потрібно допомагати переселенцям з Криму та Донбасу

% відповідей «Погоджуюсь»
щодо кожного з наведених тверджень

База: Всі респонденти, n=1006

«Погоджуюсь, що свобода слова не повинна поширюватися на тих, хто переселився з Донбасу чи досі мешкає там»

% респондентів, котрі ЗГОДНІ з тим, що «Свобода слова не повинна поширюватися на тих, хто переселився з Донбасу чи досі мешкає там»
Зелений або червоний колір означають статистично значимі відмінності відсотків від середнього, лазурний колір означає, що відмінностей від середнього немає

Зона антитерористичної операції та тимчасово окуповані території (2014/2016)

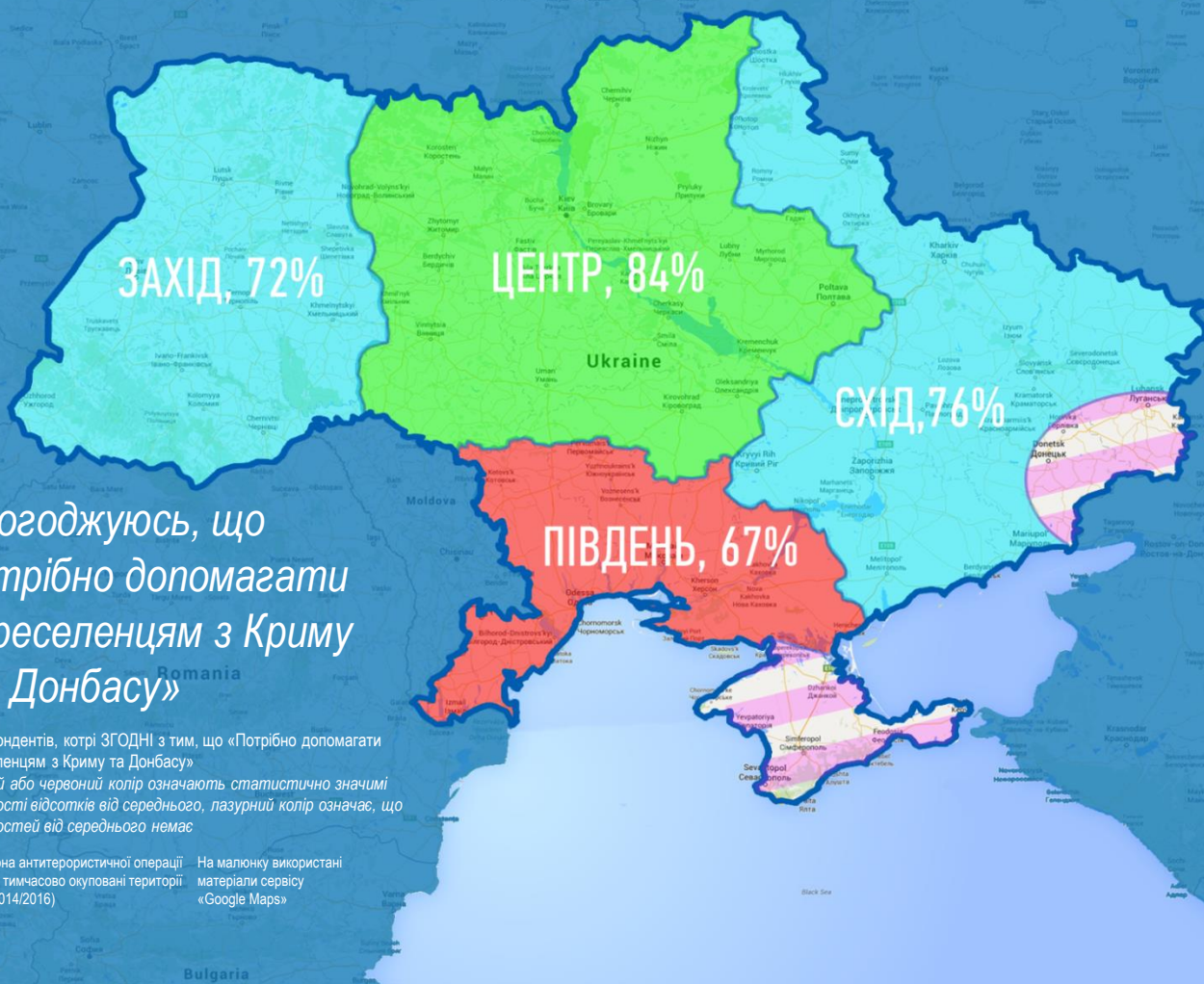
На малюнку використані матеріали сервісу «Google Maps»

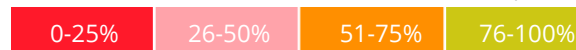
БІЛЬШІСТЬ ВВАЖАЄ УКРАЇНУ ЦІННІСТЮ, ЗА КОТРУ ВАРТО ВЕСТИ БОРОТЬБУ, І ЗАГАЛЬНИЙ ОБОВ'ЯЗОК – ДОПОМАГАТИ УКРАЇНСЬКИМ ВІЙСЬКОВИМ

Ставлення до військових, очікування щодо війни

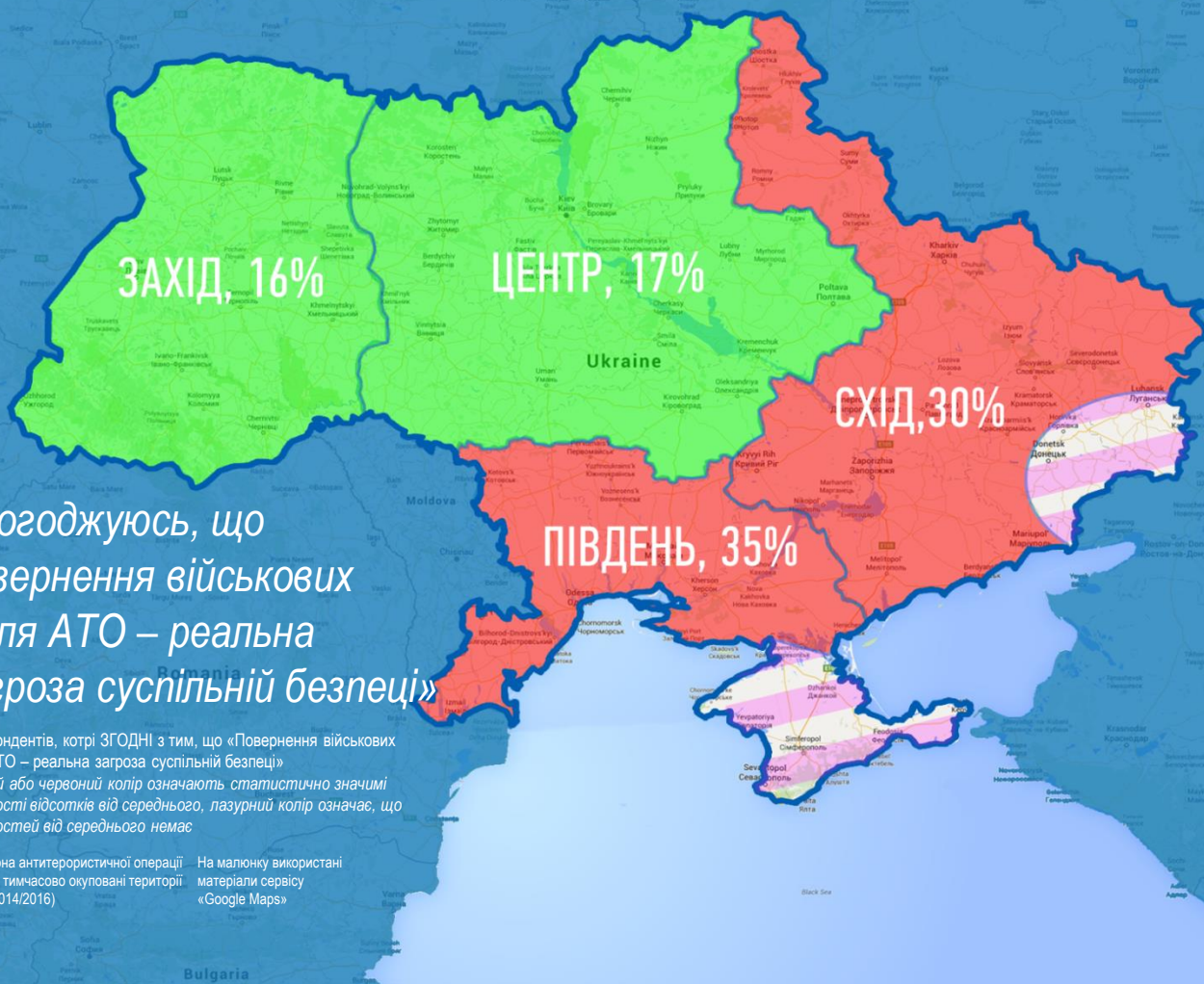
23%	57%	68%	82%	84%
Повернення військових після АТО – реальна загроза суспільній безпеці	Кращий спосіб забезпечити мир в Україні – нарощувати військову міць	Я турбуюся через загрозу терактів	Наш обов'язок – допомагати українським військовим	Ми всі повинні бути готові боротися за нашу країну – Україну

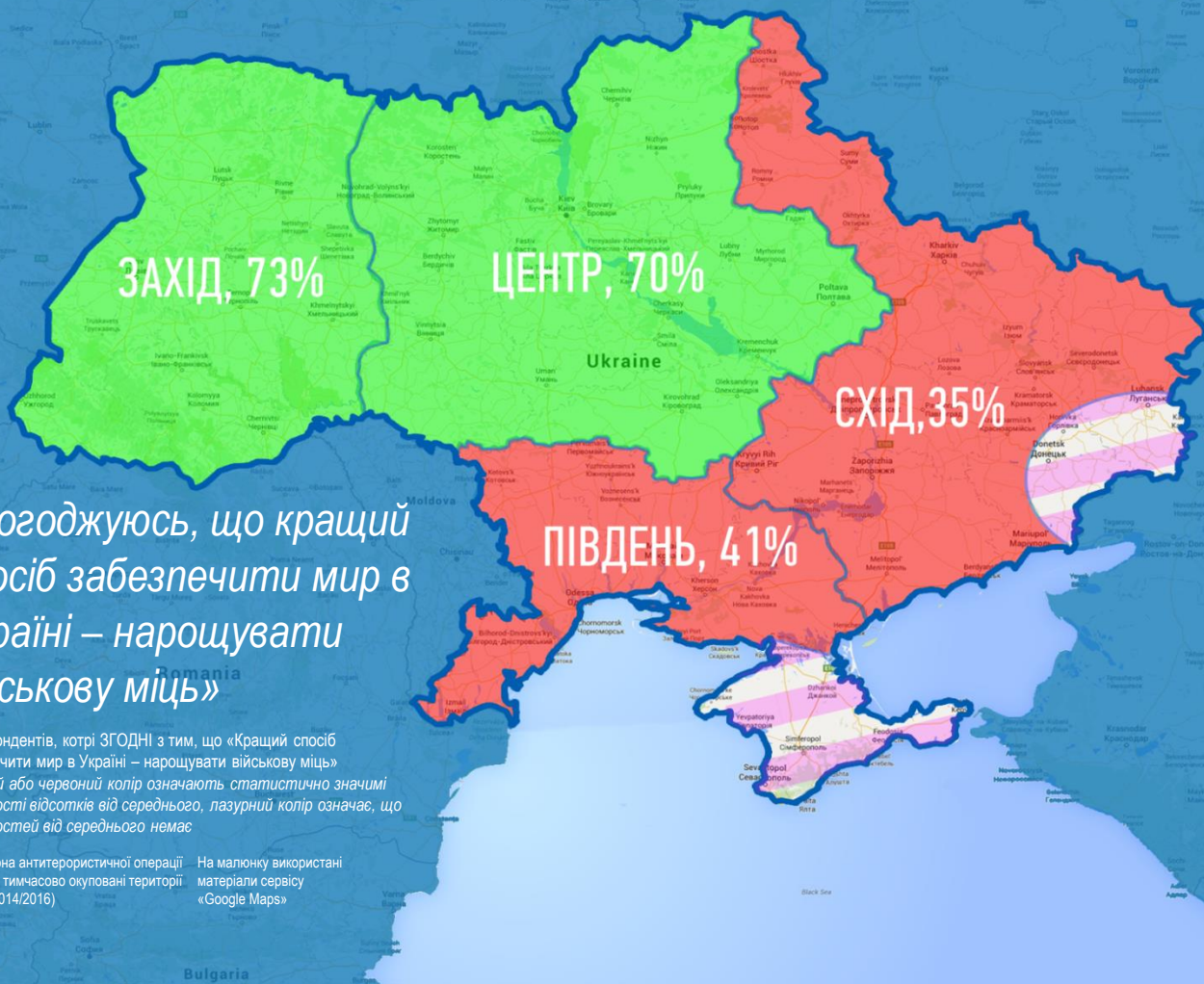
% відповідей «Погоджуюсь»
щодо кожного з наведених тверджень

База: Всі респонденти, n=1006

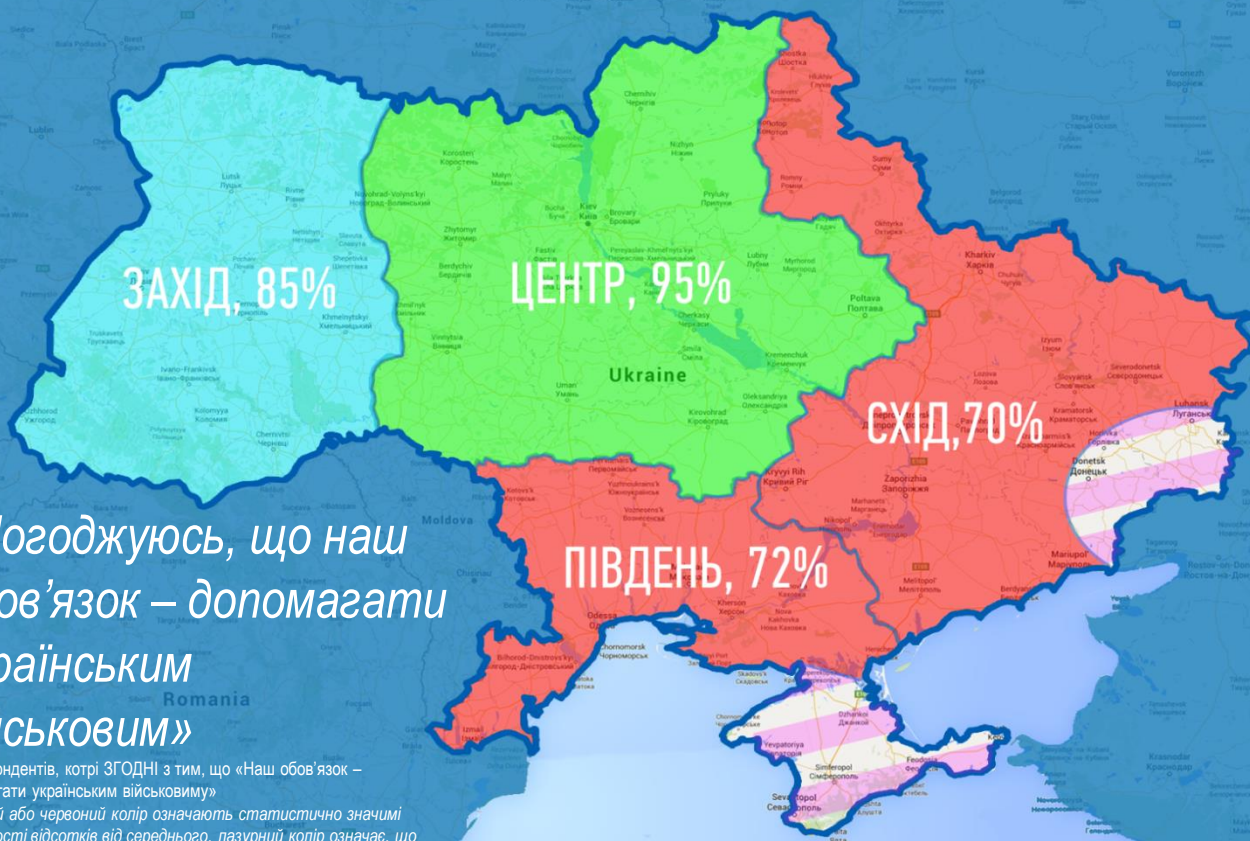

«Погоджуюсь, що наш
обов'язок – допомагати
українським
військовим»

% респондентів, котрі ЗГОДНІ з тим, що «Наш обов'язок –
допомагати українським військовим»
Зелений або червоний колір означають статистично значимі
відмінності відповідей від середнього, лавурий колір означає, що
відмінностей від середнього немає

Зона антитерористичної операції
та тимчасово окуповані території
(2014/2016)

На малюнку використані
матеріали сервісу
«Google Maps»

БЛИЗЬКО ПОЛОВИНИ ОПИТАНИХ БАЧАТЬ НЕОБҐРУНТОВАНУ ДИСКРИМІНАЦІЮ ЖІНОК І В ТОЙ ЖЕ ЧАС ВВАЖАЮТЬ, ЩО ЖІНКА МАЄ ПОВЕРНУТИСЯ ДО ТРАДИЦІЙНОЇ РОЛІ

Ставлення до питань статевої дискримінації

39%	44%	47%
На чоловіків покладається більше відповідальності, ніж вони можуть витримати	Жінки необґрунтовано отримують менше можливостей для роботи, ніж чоловіки	Жінки повинні повернутися до своєї традиційної ролі в суспільстві

% відповідей «Погоджуюсь»
щодо кожного з наведених тверджень

0-25%

26-50%

51-75%

76-100%

База: Всі респонденти, n=1006

ЗАХІД, 38%

ЦЕНТР, 40%

СХІД, 38%

ПІВДЕНЬ, 41%

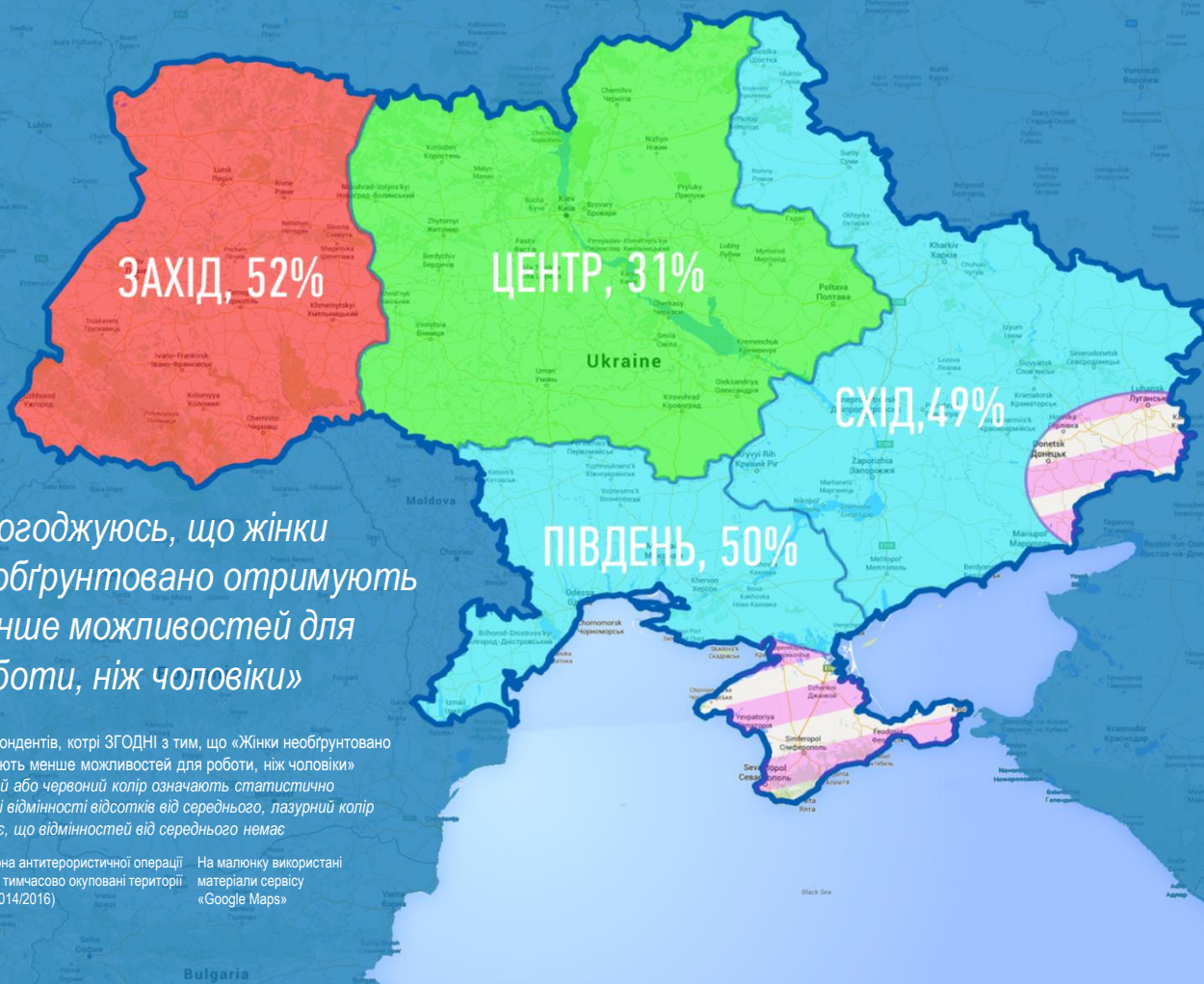
«Погоджуюсь, що на чоловіків
покладається більше
відповідальності, ніж вони
можуть витримати»

% респондентів, котрі ЗГОДНІ з тим, що «На чоловіків
покладається більше відповідальності, ніж вони можуть
витримати» Зелений або червоний колір означають
статистично значимі відмінності відсотків від середнього,
лазурний колір означає, що відмінностей від середнього немає

Зона антитерористичної операції
та тимчасово окуповані території
(2014/2016)

На малюнку використані
матеріали сервісу
«Google Maps»

*«Погоджуюсь, що жінки
необґрунтовано отримують
менше можливостей для
роботи, ніж чоловіки»*

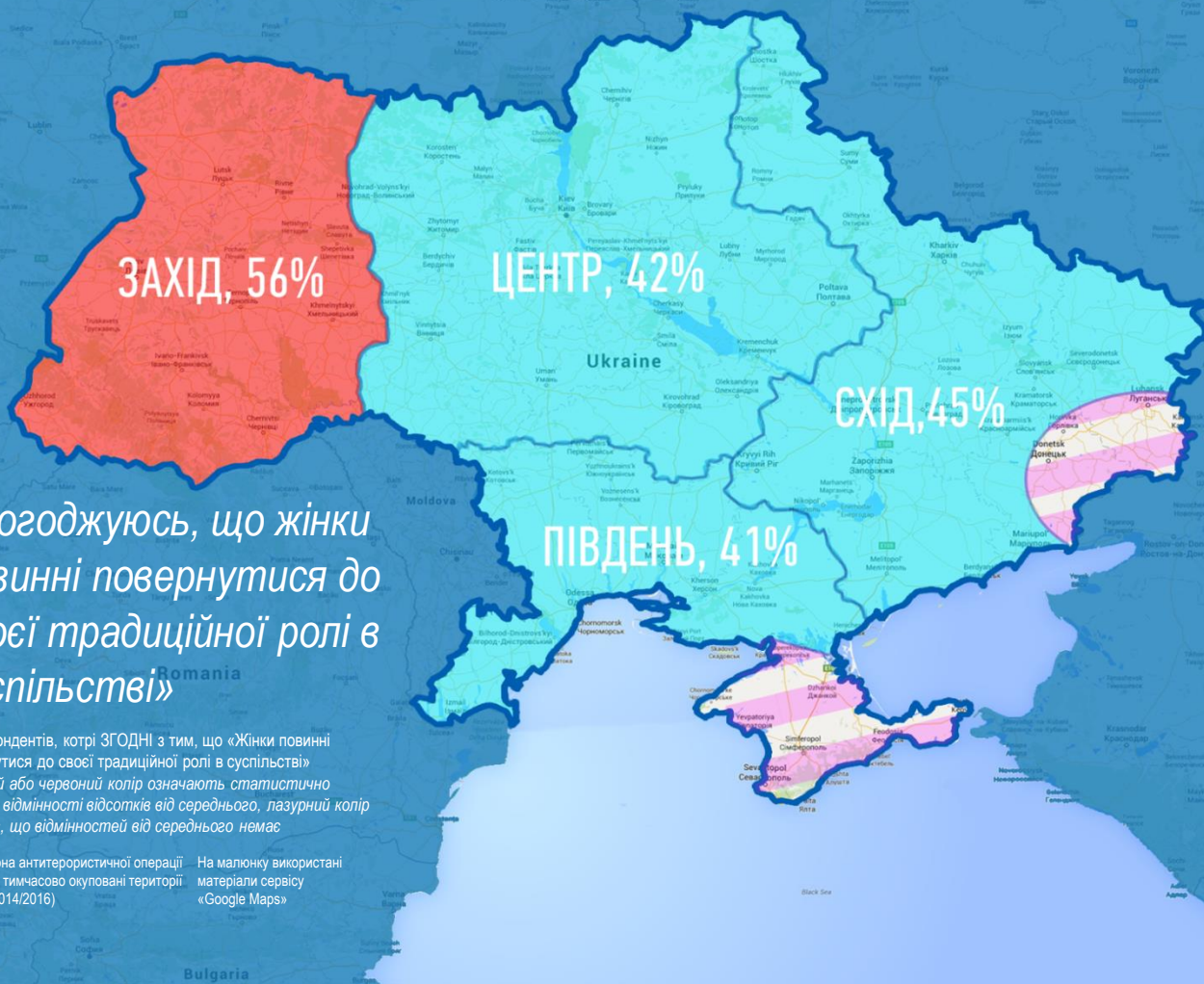
% респондентів, котрі ЗГОДНІ з тим, що «Жінки необґрунтовано отримують менше можливостей для роботи, ніж чоловіки»
Зелений або червоний колір означають статистично значимі відмінності відсотків від середнього, плазурний колір означає, що відмінностей від середнього немає

Зона антитерористичної операції та тимчасово окуповані території (2014/2016)

На малюнку використані матеріали сервісу «Google Maps»

ЛИШЕ 11% ВВАЖАЮТЬ, ЩО УКРАЇНА ГОТОВА ДО ОДНОСТАТЕВИХ ШЛЮБІВ, В ТОЙ ЧАС ЯК 65% ВВАЖАЮТЬ, ЩО ГОМОСЕКСУАЛЬНИХ ЛЮДЕЙ ПОТРІБНО ЛЕГАЛЬНО ДИСКРИМІНУВАТИ

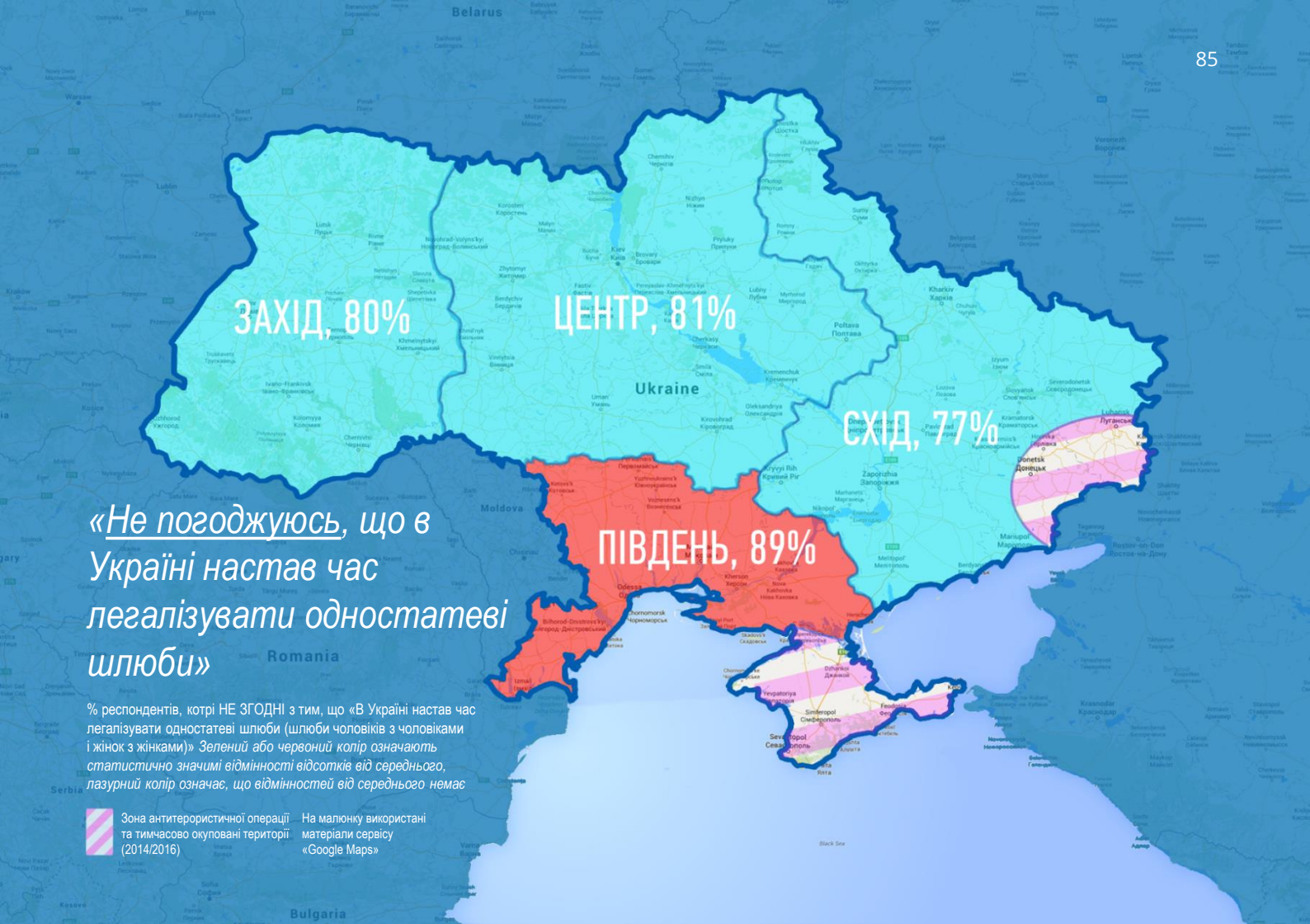
Ставлення до гомосексуальних людей

11%	65%
В Україні настав час легалізувати одностатеві шлюби (шлюби чоловіків з чоловіками і жінок з жінками)	Школи повинні мати право звільняти вчителів, якщо вчителі є гомосексуальними

% відповідей «Погоджуюсь»
щодо кожного з наведених тверджень

База: Всі респонденти, n=1006

«Не погоджуюсь, що в Україні настав час легалізувати одностатеві шлюби»

% респондентів, котрі НЕ ЗГОДНІ з тим, що «В Україні настав час легалізувати одностатеві шлюби (шлюби чоловіків з чоловіками і жінок з жінками)» Зелений або червоний колір означають статистично значимі відмінності відсотків від середнього, лазурний колір означає, що відмінностей від середнього немає

Зона антитерористичної операції та тимчасово окуповані території (2014/2016)

На малюнку використані матеріали сервісу «Google Maps»

ЗАХІД, 61%

ЦЕНТР, 70%

СХІД, 59%

ПІВДЕНЬ, 77%

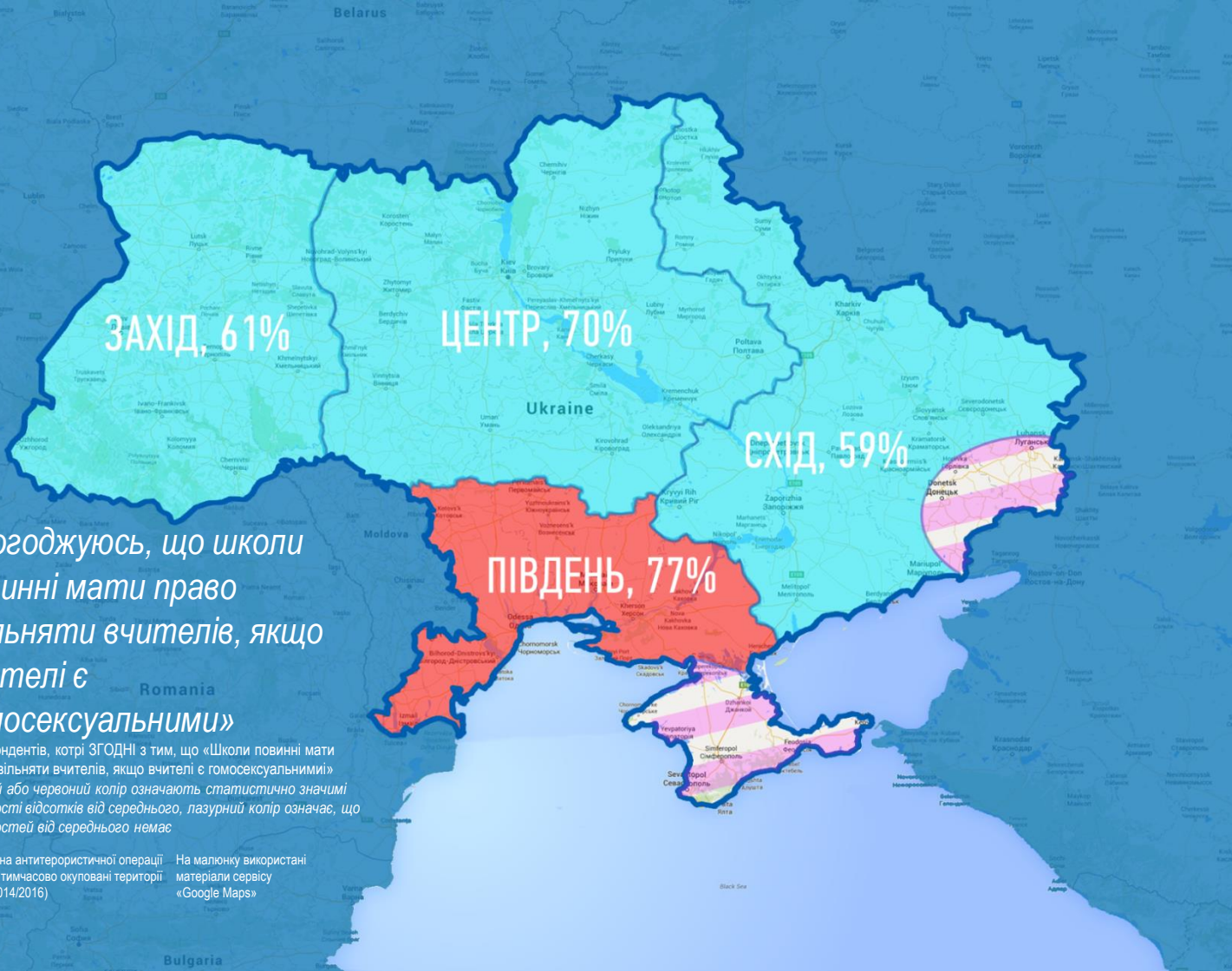
«Погоджуюсь, що школи повинні мати право звільняти вчителів, якщо вчителі є гомосексуальними»

% респондентів, котрі ЗГОДНІ з тим, що «Школи повинні мати право звільняти вчителів, якщо вчителі є гомосексуальними»
Зелений або червоний колір означають статистично значимі відмінності відсотків від середнього, лазурний колір означає, що відмінностей від середнього немає

Зона антитерористичної операції та тимчасово окуповані території (2014/2016)

На малюнку використані матеріали сервісу «Google Maps»

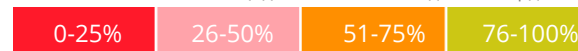
БІЛЬШІСТЬ НЕ ВВАЖАЄ ІНШІ НАЦІОНАЛЬНОСТІ ЗАГРОЗОЮ

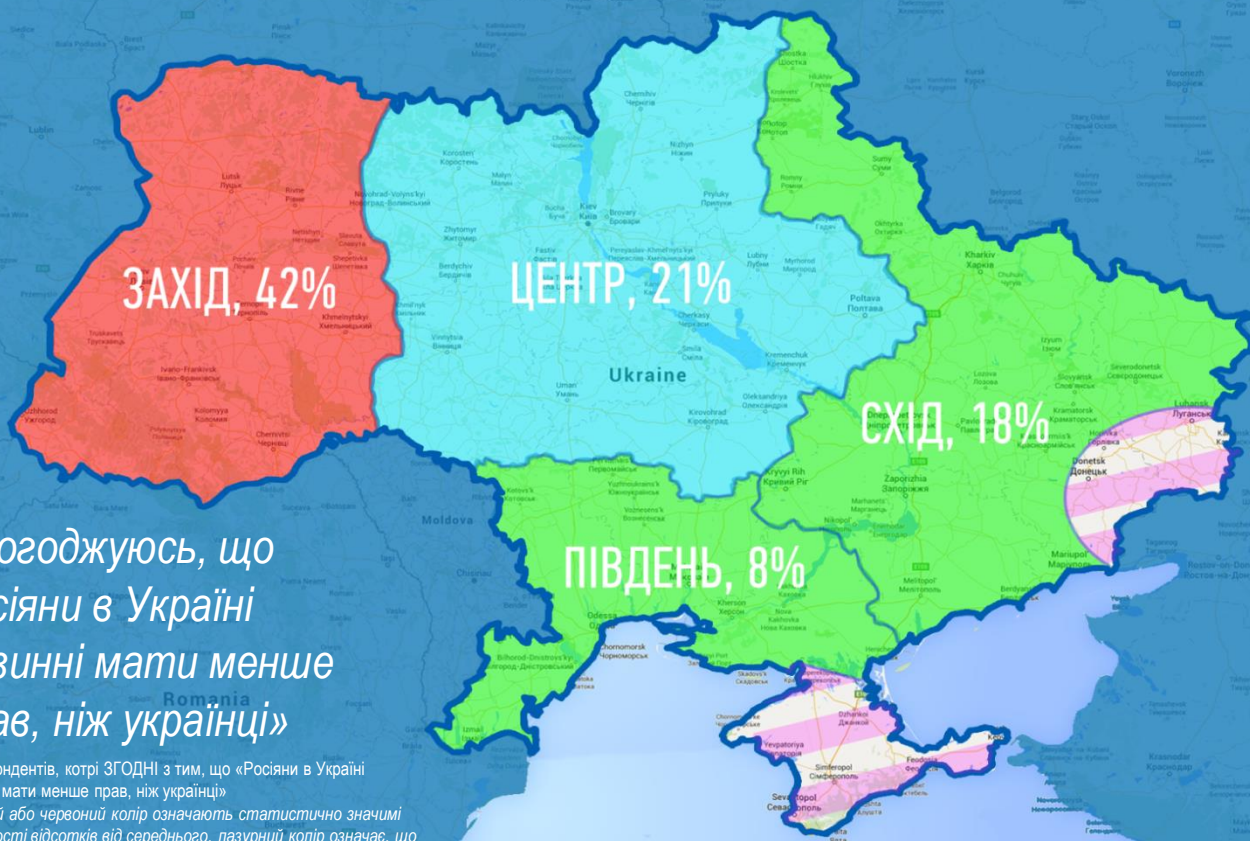
Ставлення до інших національностей

24%	33%	88%
Росіяни в Україні повинні мати менше прав, ніж українці	Біженці з інших країн загрожують нашому доброту	Права всіх громадян України, незалежно від національності, повинні бути рівними

База: Всі респонденти, n=1006

% відповідей «Погоджуюсь»
щодо кожного з наведених тверджень

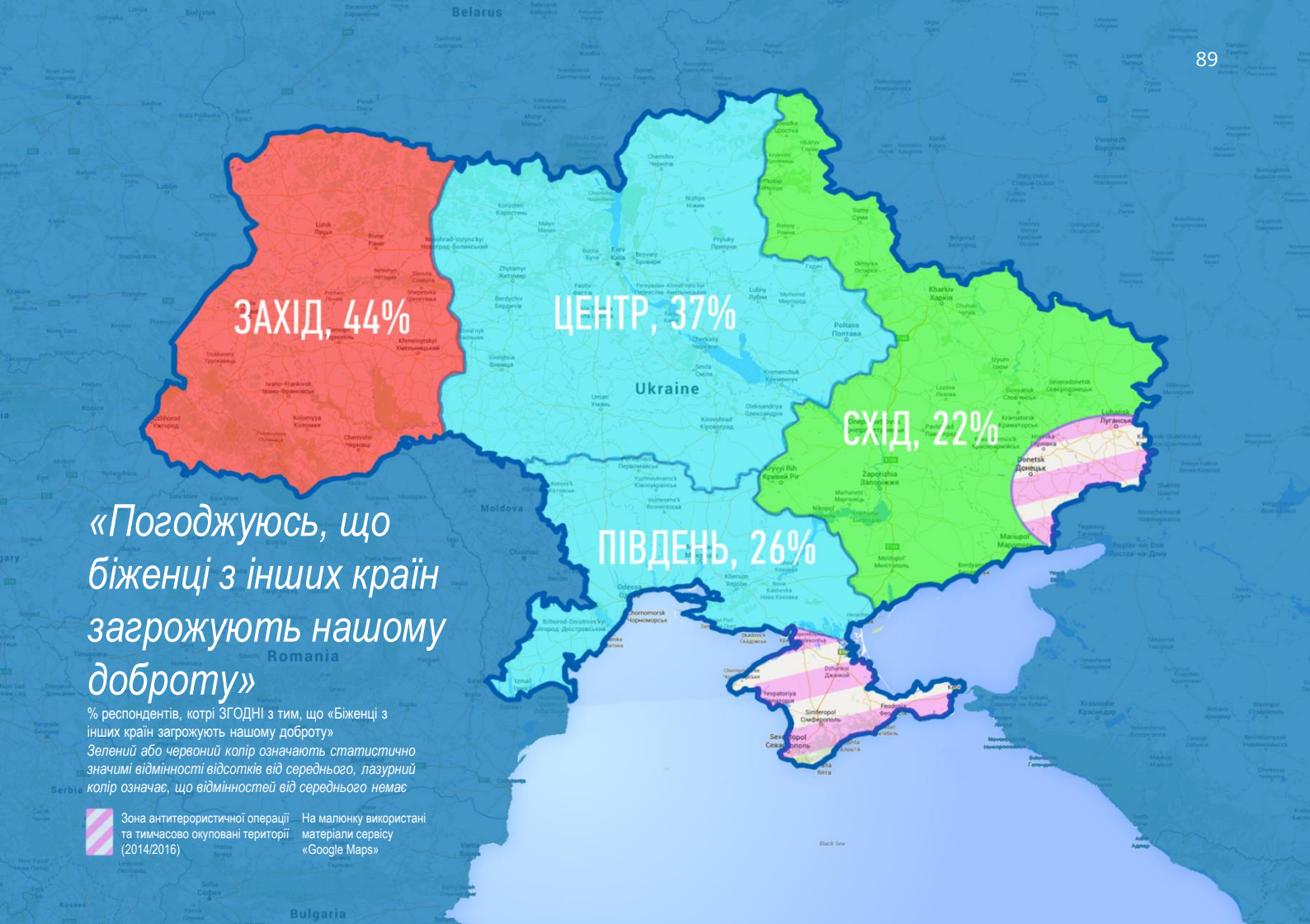
*«Погоджуюсь, що
росіяни в Україні
повинні мати менше
прав, ніж українці»*

% респондентів, котрі ЗГОДНІ з тим, що «Росіяни в Україні повинні мати менше прав, ніж українці»
Зелений або червоний колір означають статистично значимі відмінності відсотків від середнього, лазурний колір означає, що відмінностей від середнього немає

Зона антитерористичної операції та тимчасово окуповані території (2014/2016)

На малюнку використані матеріали сервісу «Google Maps»

«Погоджуюсь, що біженці з інших країн загрожують нашому доброту»

% респондентів, котрі ЗГОДНІ з тим, що «Біженці з інших країн загрожують нашому доброту»

Зелений або червоний колір означають статистично значимі відмінності відсотків від середнього, лазурний колір означає, що відмінностей від середнього немає

Зона антитерористичної операції та тимчасово окуповані території (2014/2016)

На малюнку використані матеріали сервісу «Google Maps»

«Погоджуюсь, що права всіх громадян України, незалежно від національності, повинні бути рівними»

% респондентів, котрі ЗГОДНІ з тим, що «Права всіх громадян України, незалежно від національності, повинні бути рівними»
Зелений або червоний колір означають статистично значимі відмінності відсотків від середнього, лазурний колір означає, що відмінностей від середнього немає

Зона антитерористичної операції та тимчасово окуповані території (2014/2016)

На малюнку використані матеріали сервісу «Google Maps»

ЛИШЕ 12% ВВАЖАЮТЬ РЕЛІГІЙНІСТЬ ВАДОЮ, В ТОЙ ЧАС ЯК МАЙЖЕ ПОЛОВИНА ОПИТАНИХ ФАКТИЧНО ВИЗНАЄ СЕБЕ РЕЛІГІЙНИМИ

Ставлення до релігії

12%	45%
Релігійність людини говорить про її обмеженість	Молитва є важливою частиною мого повсякденного життя

% відповідей «Погоджуюсь»
щодо кожного з наведених тверджень

База: Всі респонденти, n=1006

ЗАХІД, 12%

ЦЕНТР, 10%

СХІД, 13%

ПІВДЕНЬ, 13%

«Погоджуюсь, що
релігійність людини
говорить про її
обмеженість»

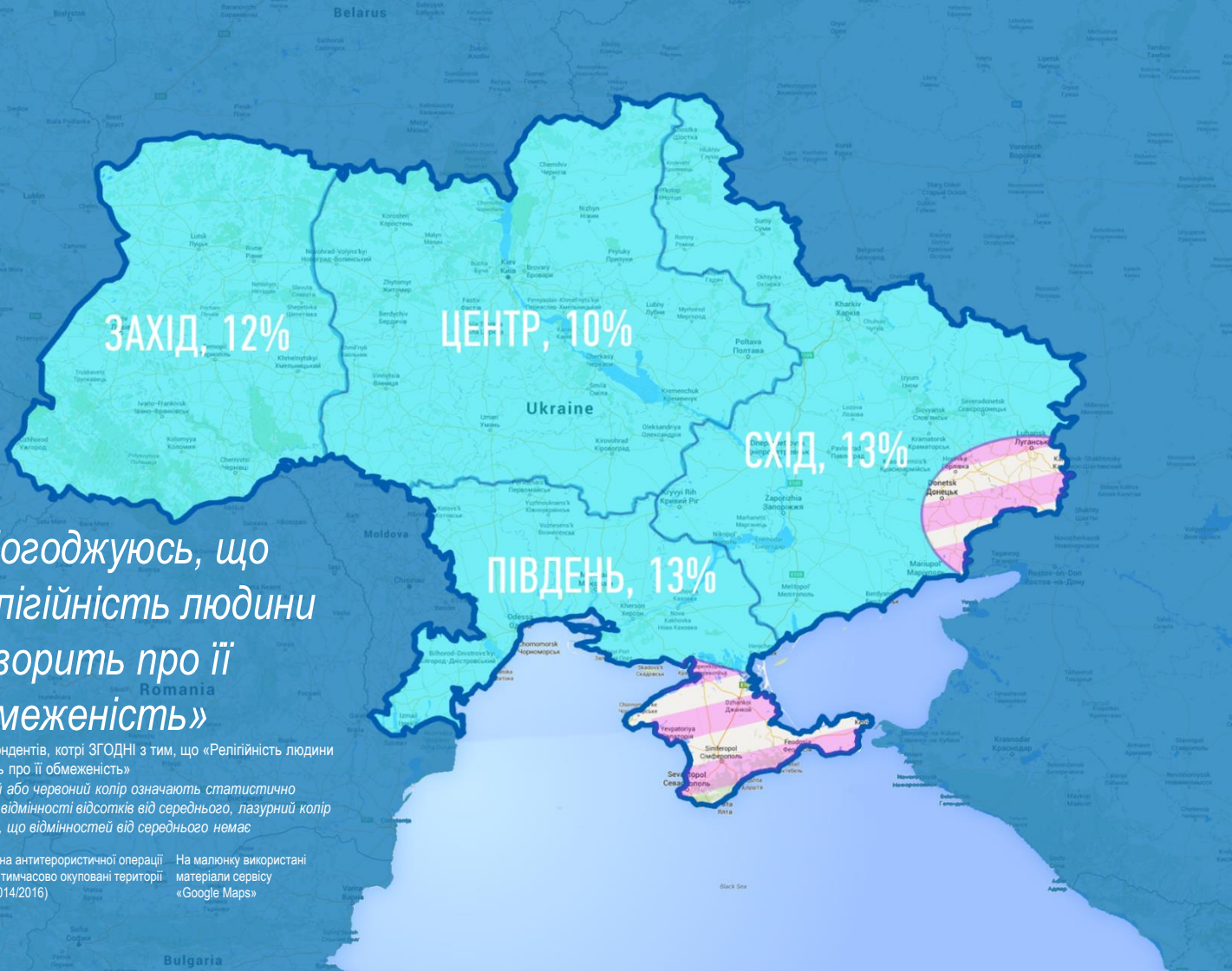
% респондентів, котрі ЗГОДНІ з тим, що «Релігійність людини
говорить про її обмеженість»

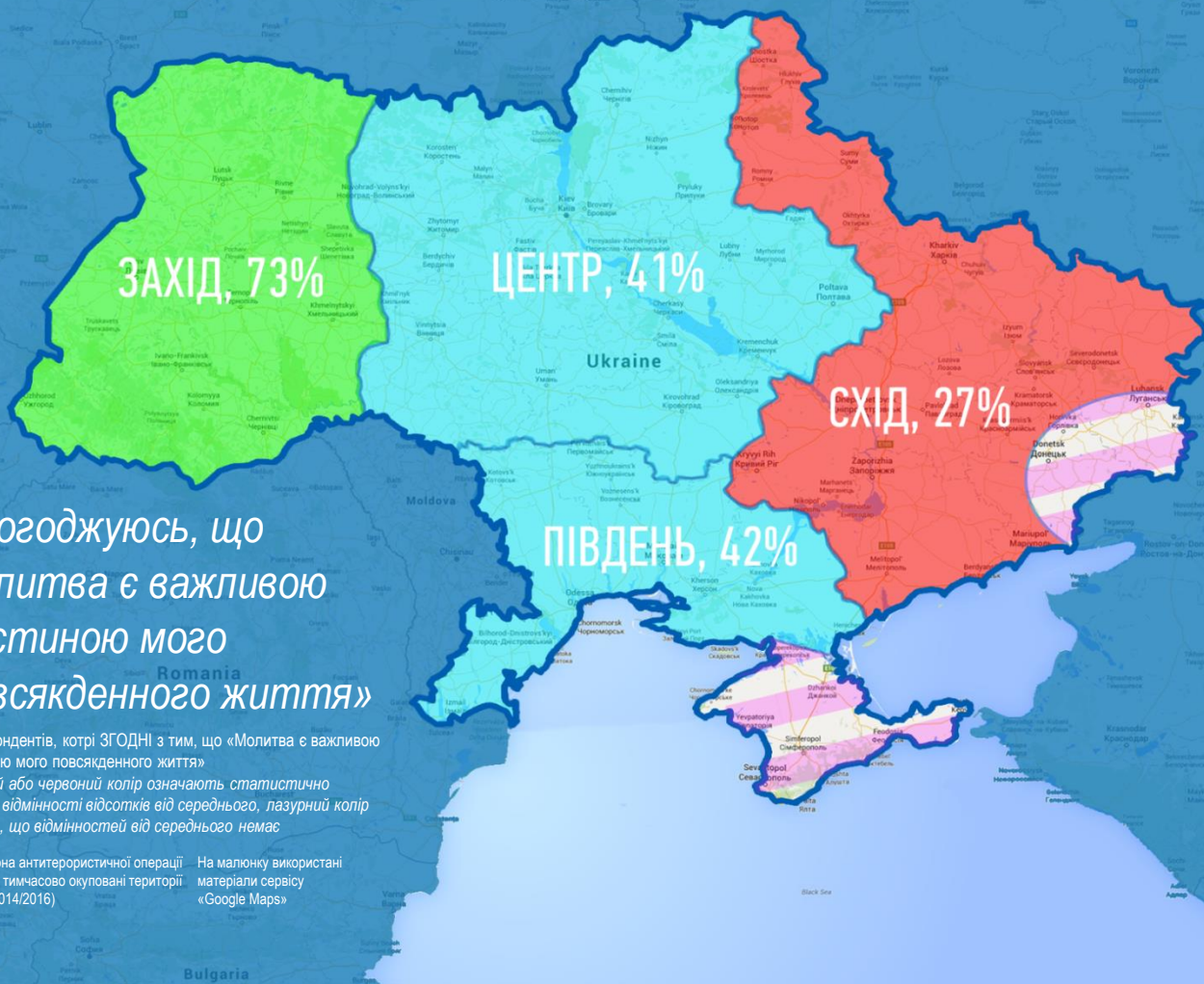
Зелений або червоний колір означають статистично
значимі відмінності відсотків від середнього, лазурний колір
означає, що відмінностей від середнього немає

Зона антитерористичної операції
та тимчасово окуповані території
(2014/2016)

На малюнку використані
матеріали сервісу
«Google Maps»

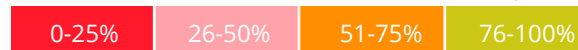
БІЛЬШІСТЬ ВВАЖАЄ СВАВІЛЛЯ РОБОТОДАВЦІВ НЕПРИЙНЯТНИМ ТА СПОСТЕРІГАЮТЬ, ЩО МАТЕРІАЛЬНИЙ СТАН ПОЛІПШУЄТЬСЯ ЛИШЕ В БАГАТИХ

Працевлаштування, матеріальний стан

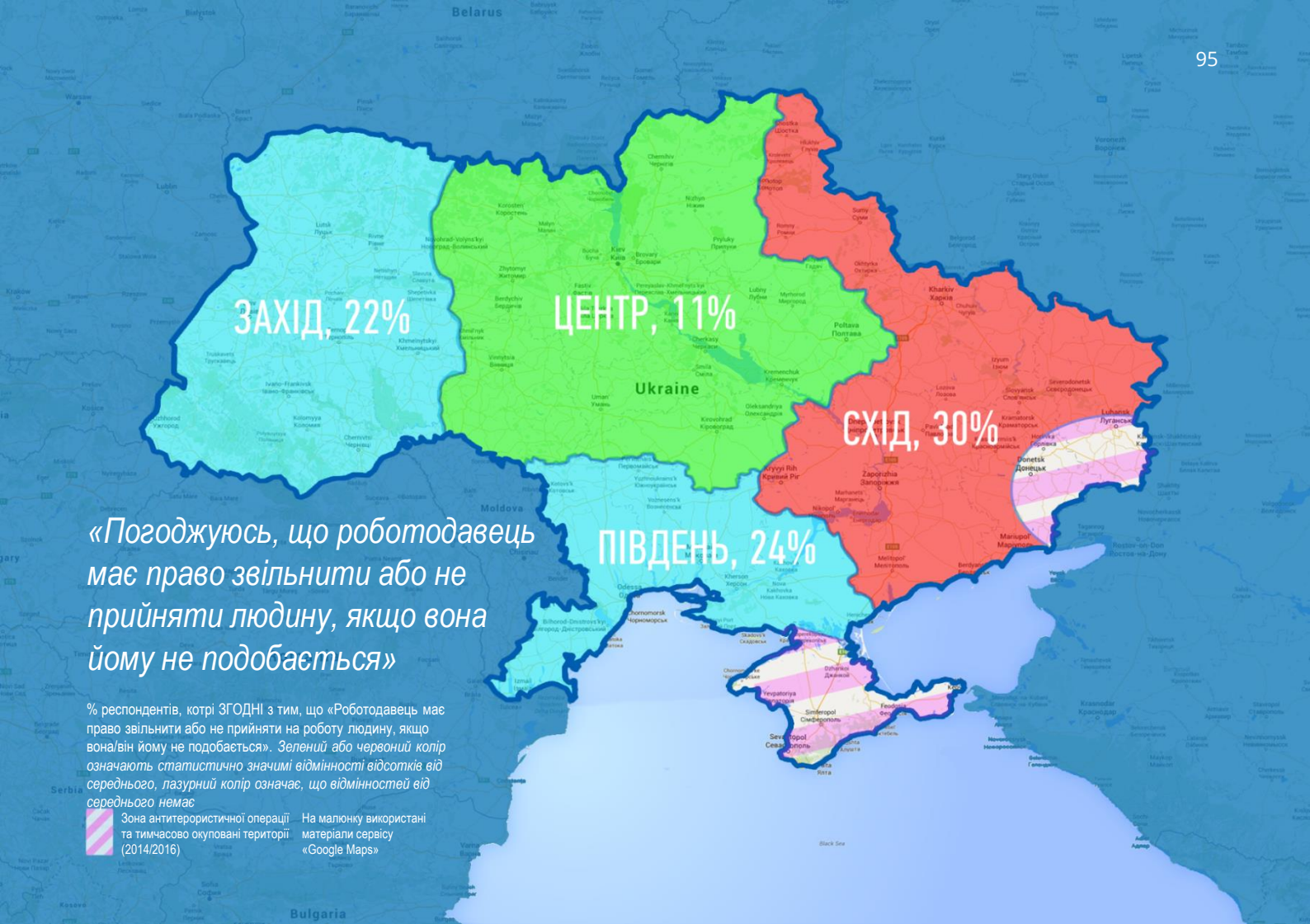

База: Всі респонденти, n=1006

% відповідей «Погоджуюсь»
щодо кожного з наведених тверджень

«Погоджуюсь, що роботодавець має право звільнити або не прийняти людину, якщо вона йому не подобається»

% респондентів, котрі ЗГОДНІ з тим, що «Роботодавець має право звільнити або не прийняти на роботу людину, якщо вона/він йому не подобається». Зелений або червоний колір означають статистично значимі відмінності відсотків від середнього, лазурний колір означає, що відмінностей від середнього немає

Зона антитерористичної операції та тимчасово окуповані території (2014/2016) На малюнку використані матеріали сервісу «Google Maps»

ПЕРЕВАЖНА БІЛЬШІСТЬ ОПИТАНИХ ОДНАКОВО ПОКЛАДАЮТЬ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОЛІПШЕННЯ В СФЕРІ ДИСКРИМІНАЦІЇ І НА ЛЮДЕЙ, І НА ДЕРЖАВУ

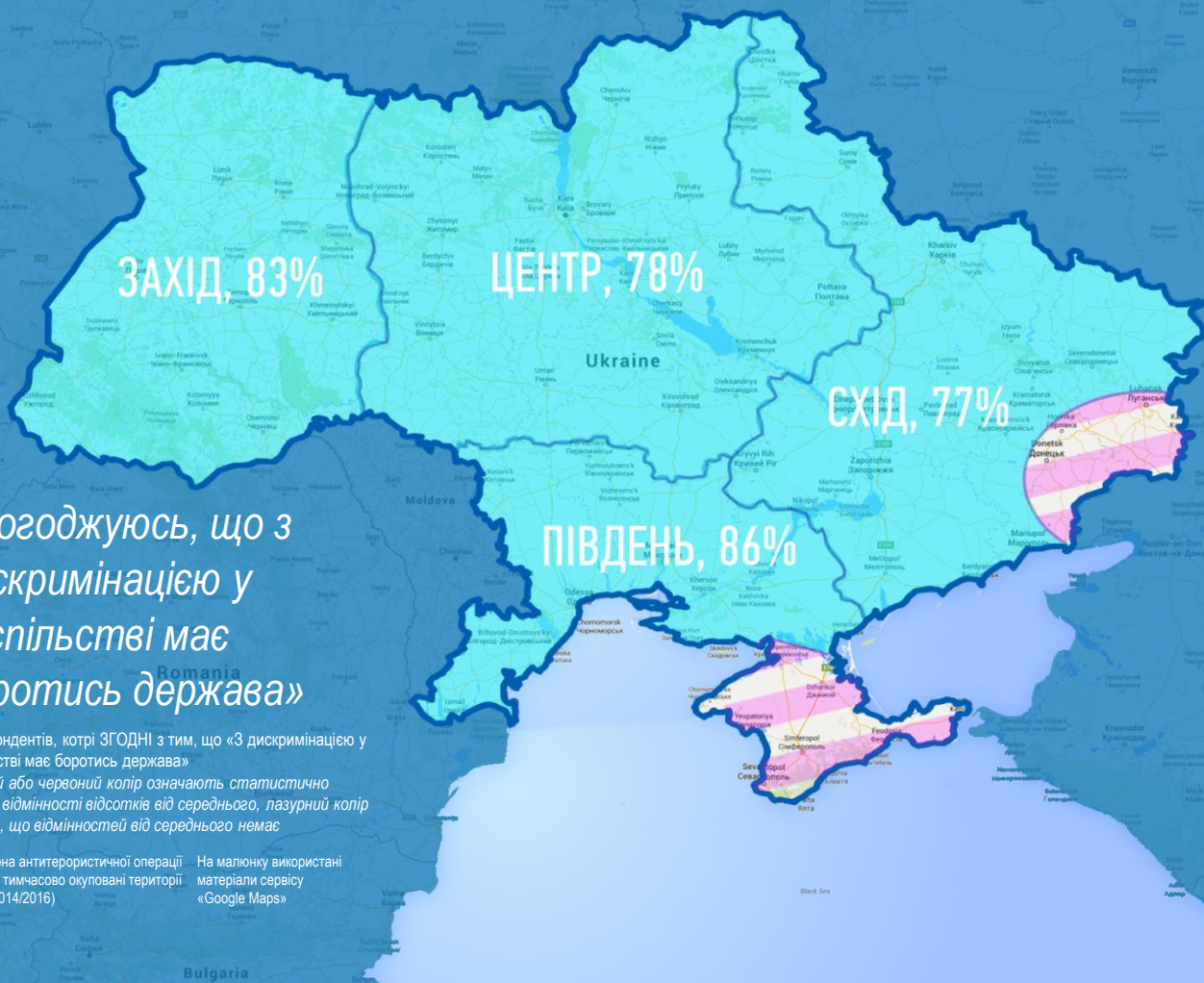
Хто має вирішувати проблеми

80%	85%
З дискримінацією у суспільстві має боротись держава	Щоби у суспільстві не було дискримінації, кожен має докласти зусиль

% відповідей «Погоджуюсь»
щодо кожного з наведених тверджень

База: Всі респонденти, n=1006

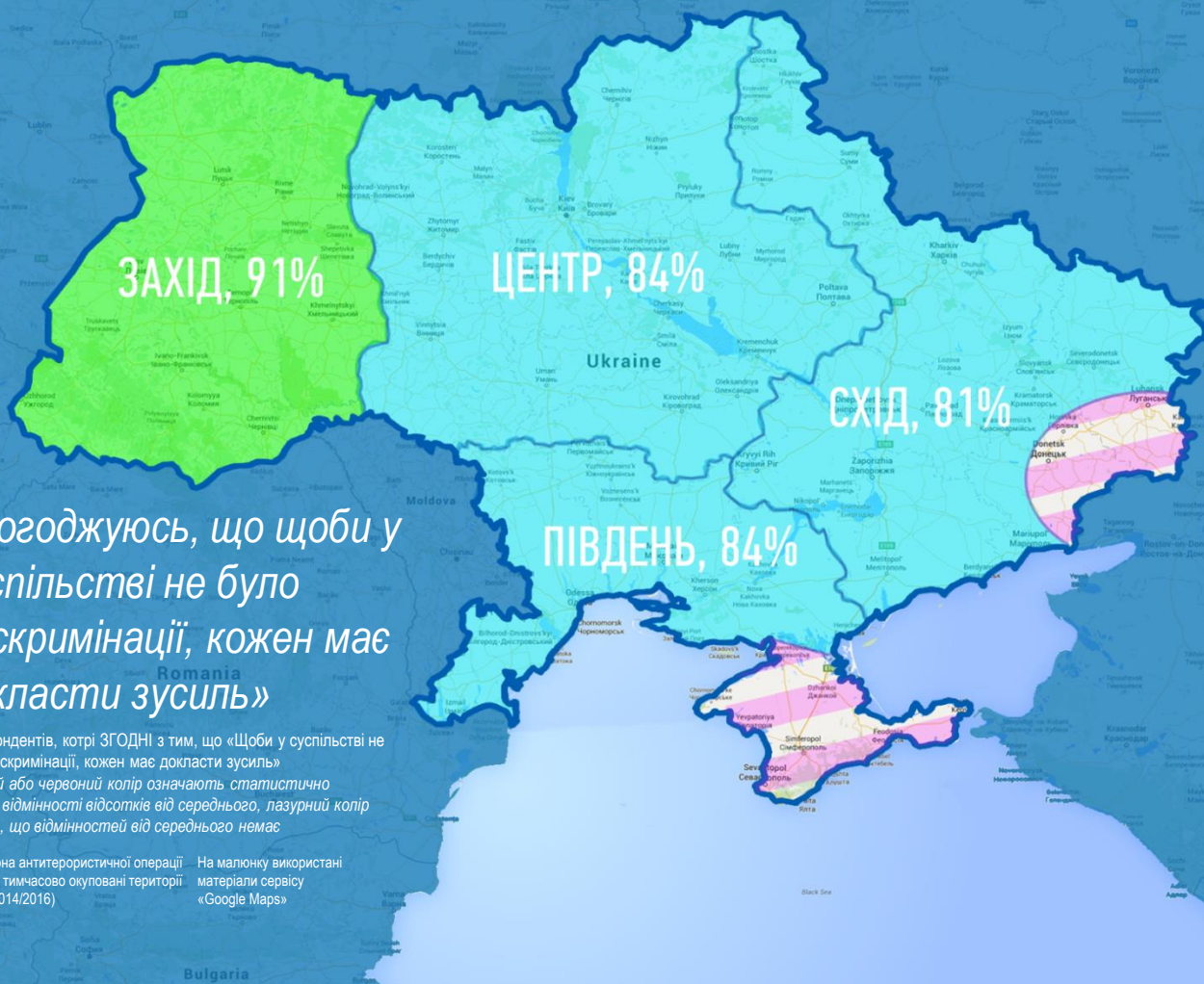

«Погоджуюсь, що з дискримінацією у суспільстві має боротись держава»

% респондентів, котрі ЗГОДНІ з тим, що «З дискримінацією у суспільстві має боротись держава»
Зелений або червоний колір означають статистично значимі відмінності відсотків від середнього, лазурний колір означає, що відмінностей від середнього немає

Зона антитерористичної операції та тимчасово окуповані території (2014/2016)

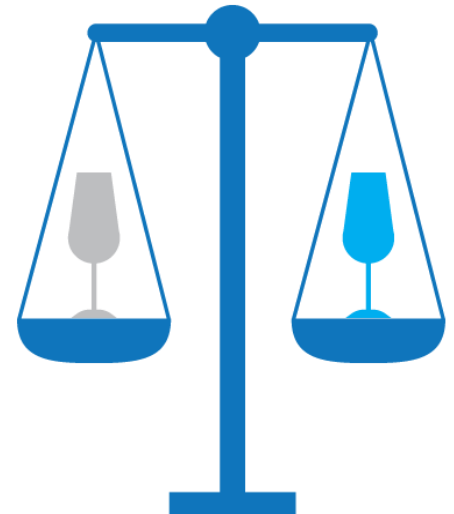
На малюнку використані матеріали сервісу «Google Maps»

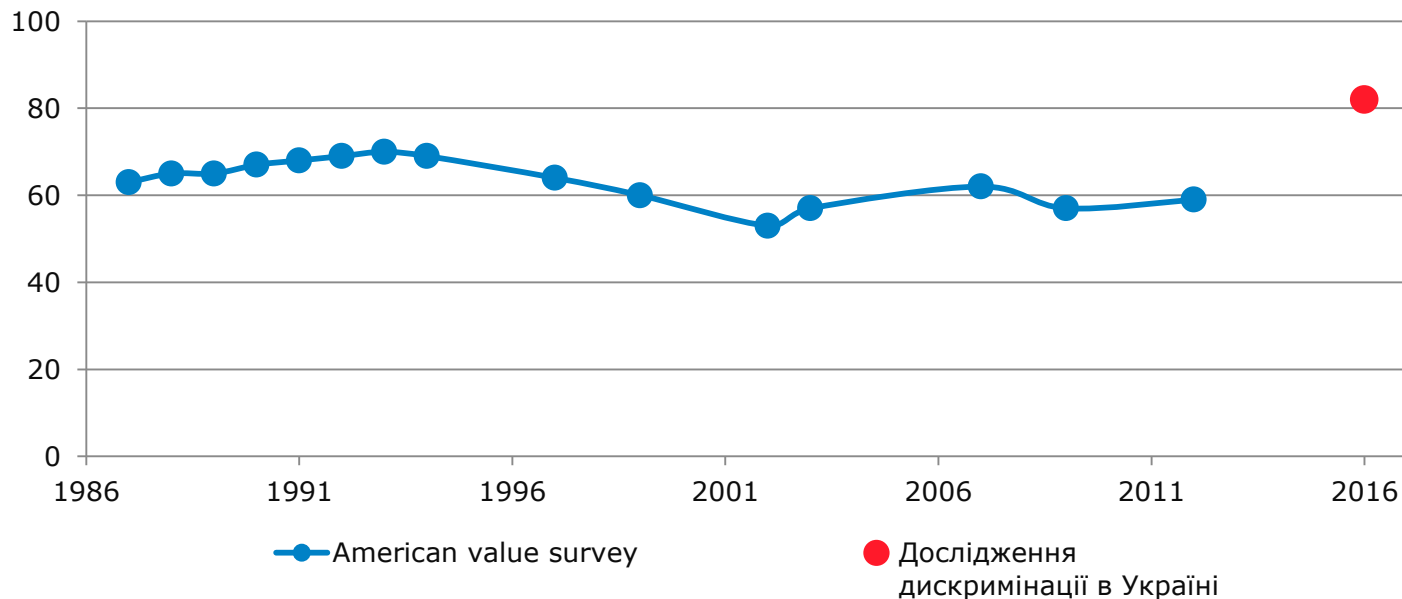
ПОРІВНЯННЯ ІЗ СИТУАЦІЄЮ В США

- Частина тверджень, що були використані в дослідженні, були запозичені з американського лонгитюдного дослідження American Value Survey* для порівняння за деякими позиціями стану справ з дискримінацією в Україні:
1. Government is usually inefficient and wasteful
  2. Government run for the benefit of all the people
  3. Government should care for people who can't care for themselves
  4. Best way to ensure peace is through military strength
  5. Prayer is an important part of my daily life
  6. School boards have the right to fire homosexual teachers
  7. Women should return to their traditional roles in society
  8. Women get fewer opportunities than men for good jobs
  9. Rich just get richer while the poor get poorer
- За результатами порівняння видно, що суспільство в сполучених штатах значно в меншій мірі є дискримінаційним, показовим є ставлення до гомосексуалів та жінок.
  - За більшої ніж в Україні релігійності суспільства в Сполучених Штатах, ставлення до гомосексуалів там значно краще, ніж в Україні.

*Посилання на джерело даних American Value Survey:
<http://www.people-press.org/values-questions/>

ДЕРЖАВА ЗАЗВИЧАЙ Є СЛАБКОЮ ТА БАЙДУЖОЮ ДО ПРОБЛЕМ ГРОМАДЯН

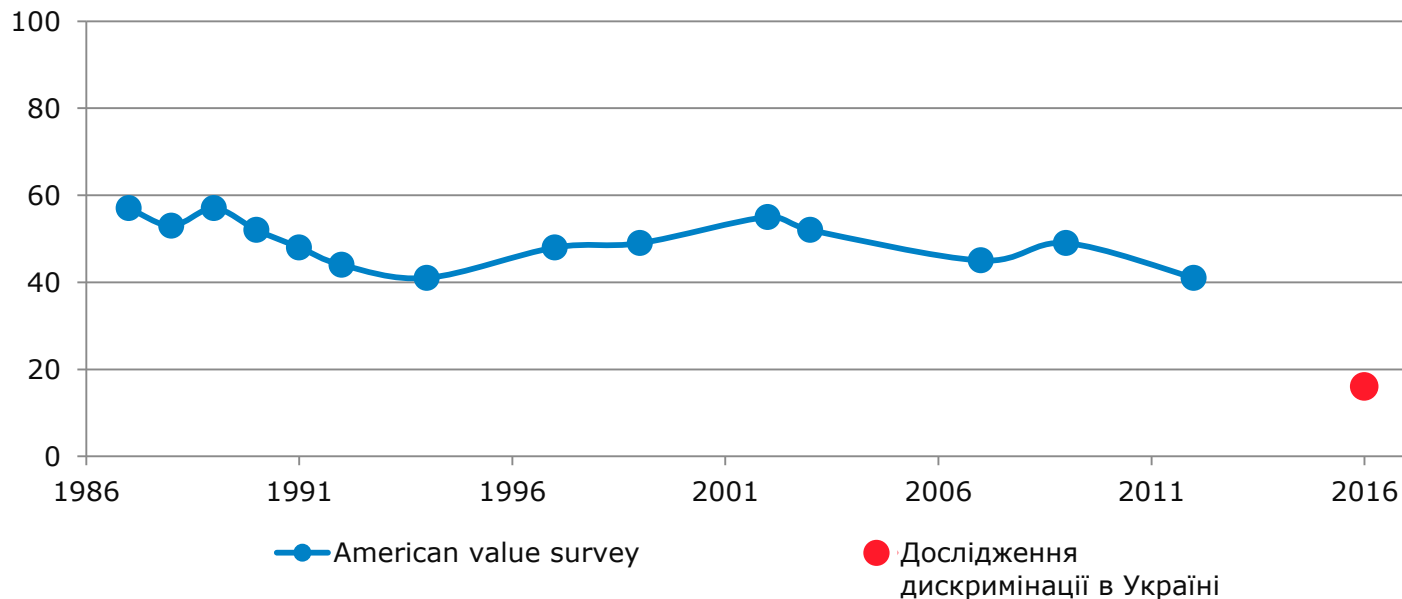

% згодних з твердженням
База: Всі респонденти, n=1006

When something is run by the government, it is usually inefficient and wasteful (American Value Survey)
<http://www.people-press.org/values-questions/q30m/government-run-for-the-benefit-of-all-the-people/>

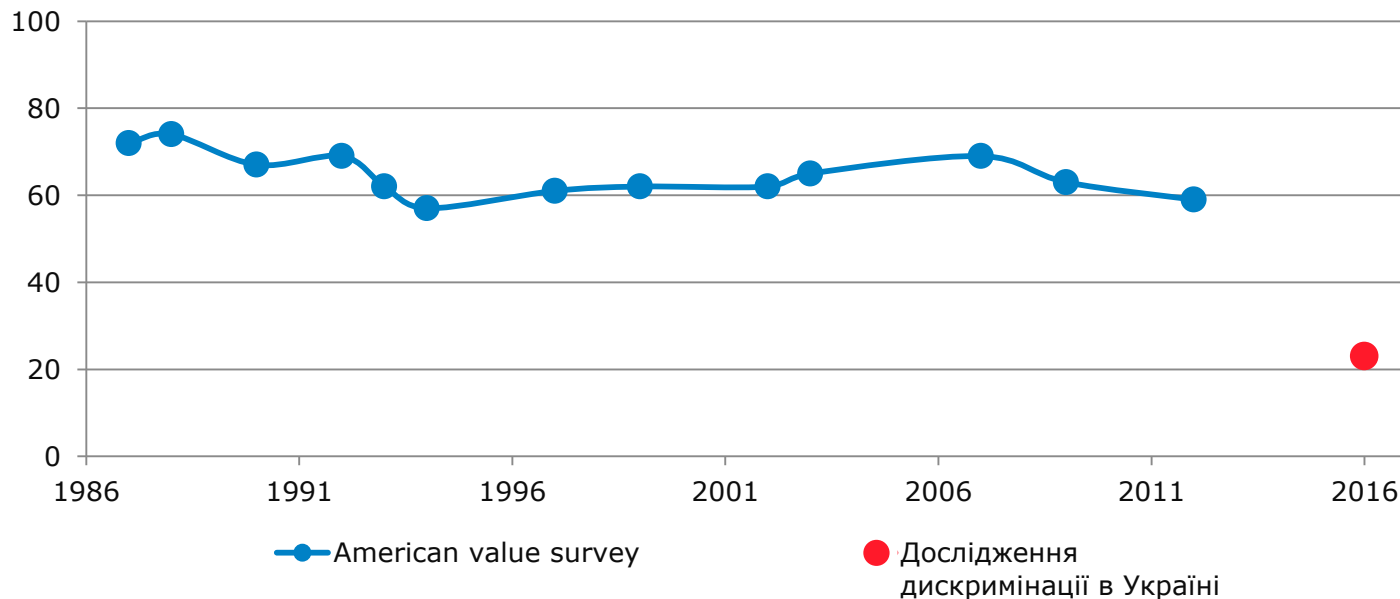
ДЕРЖАВА ПРАЦЮЄ НА БЛАГО ВСІХ ЛЮДЕЙ

% згодних з твердженням
База: Всі респонденти, n=1006

The government is really run for the benefit of all the people
<http://www.people-press.org/values-questions/q30m/government-run-for-the-benefit-of-all-the-people/>

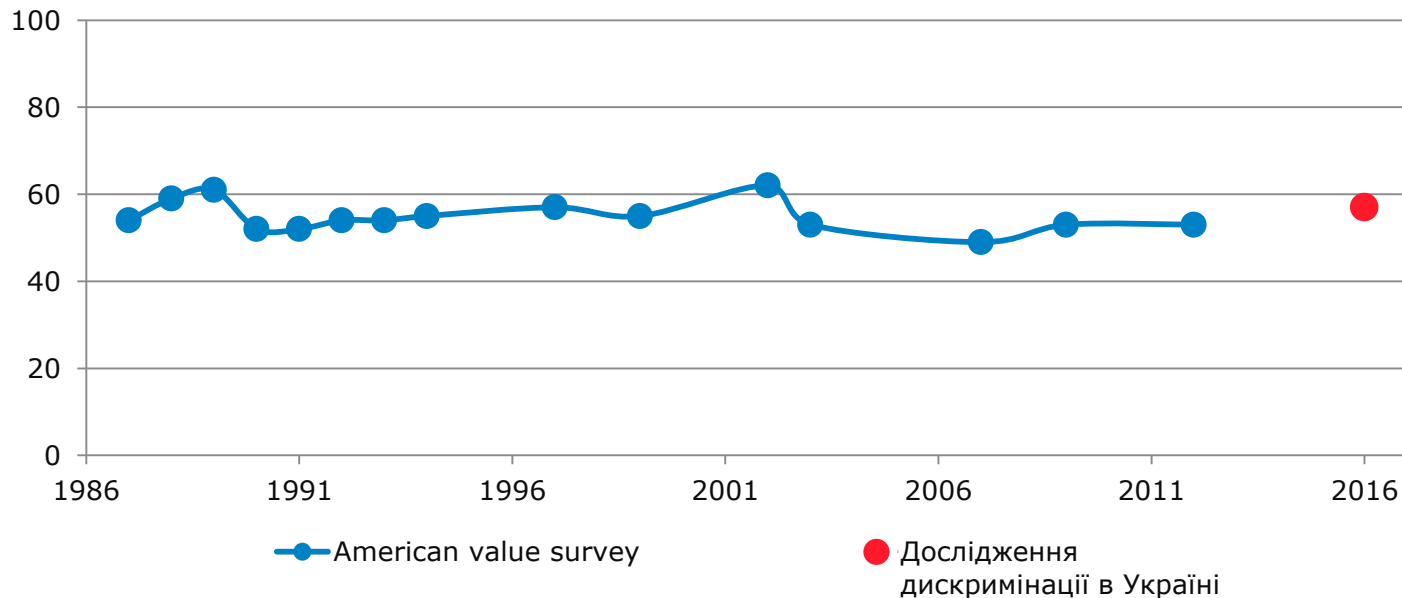
ДЕРЖАВА ДБАЄ ПРО ТИХ, ХТО НЕ МОЖЕ ПІКЛУВАТИСЯ ПРО СЕБЕ

% згодних з твердженням
База: Всі респонденти, n=1006

It is the responsibility of the government to take care of people who can't take care of themselves
<http://www.people-press.org/values-questions/q40e/government-should-care-for-people-who-cant-care-for-themselves/>

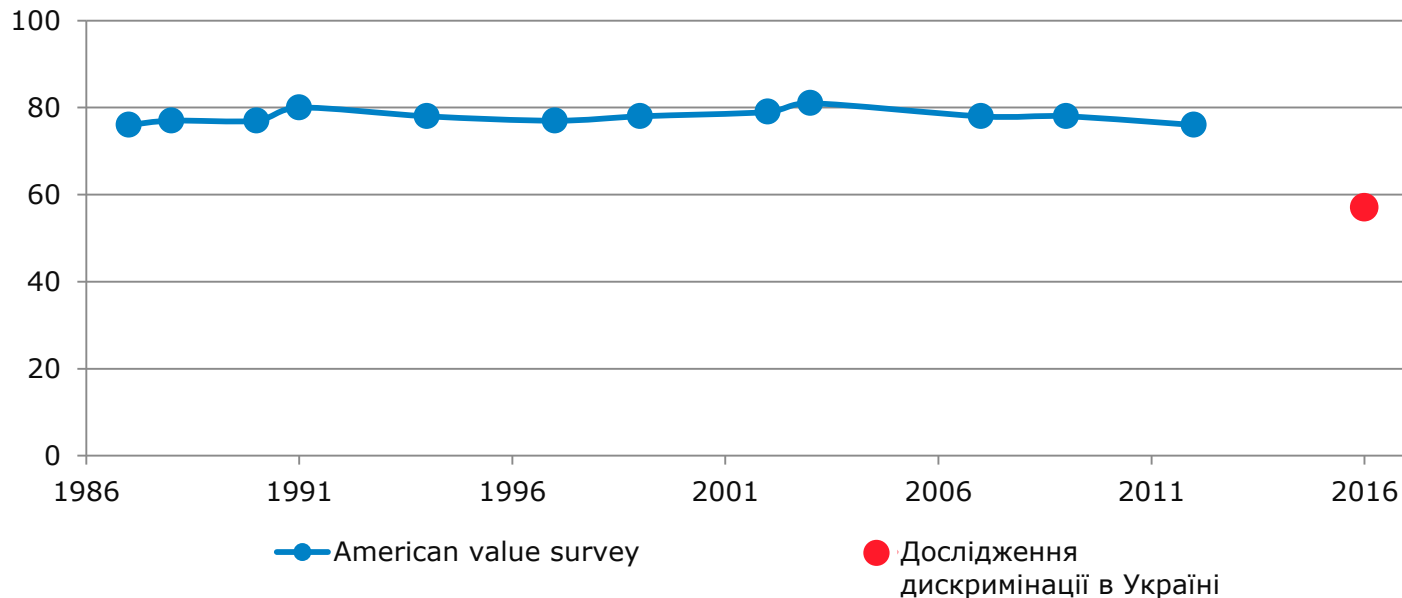
КРАЩИЙ СПОСІБ ЗАБЕЗПЕЧИТИ МИР – НАРОЩУВАТИ ВІЙСЬКОВУ МІЦЬ

% згодних з твердженням
База: Всі респонденти, n=1006

The best way to ensure peace is through military strength
<http://www.people-press.org/values-questions/q40p/best-way-to-ensure-peace-is-through-military-strength/>

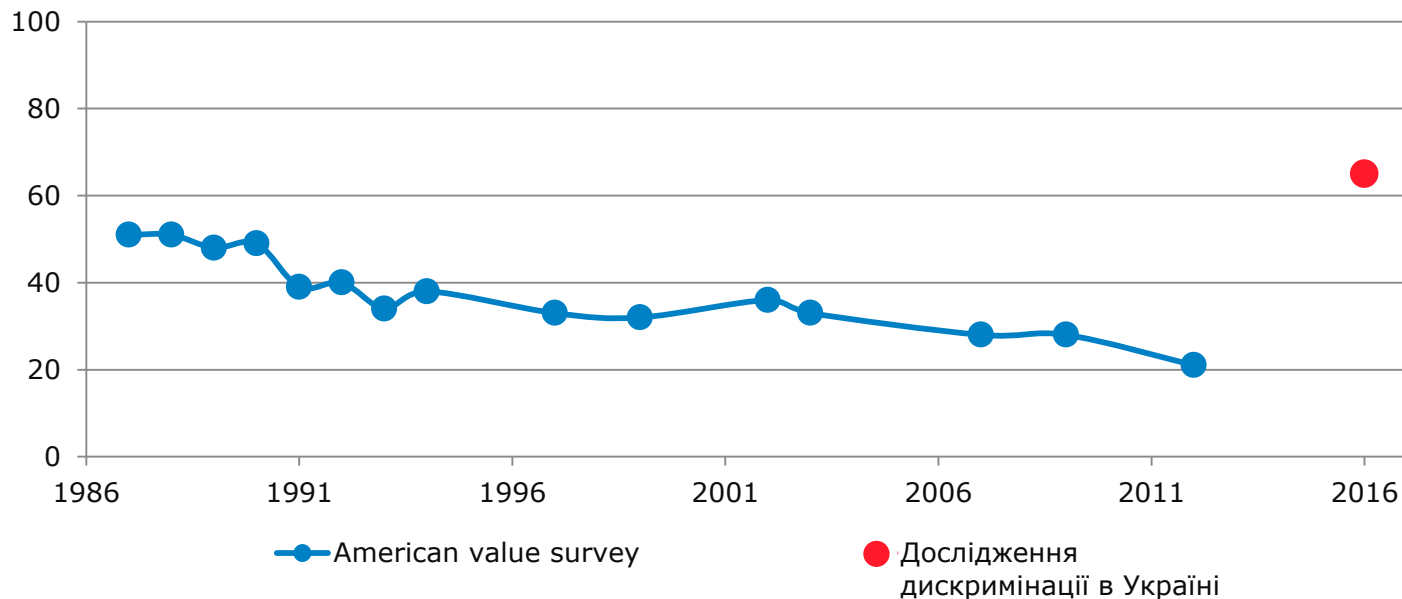
МОЛИТВА Є ВАЖЛИВОЮ ЧАСТИНОЮ МОГО ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ

% згодних з твердженням
База: Всі респонденти, n=1006

Prayer is an important part of my daily life
<http://www.people-press.org/values-questions/q41a/prayer-is-an-important-part-of-my-daily-life/>

ШКОЛИ ПОВИННІ МАТИ ПРАВО ЗВІЛЬНЯТИ ВЧИТЕЛІВ, ЯКЩО ВЧИТЕЛІ Є ГОМОСЕКСУАЛЬНИМИ

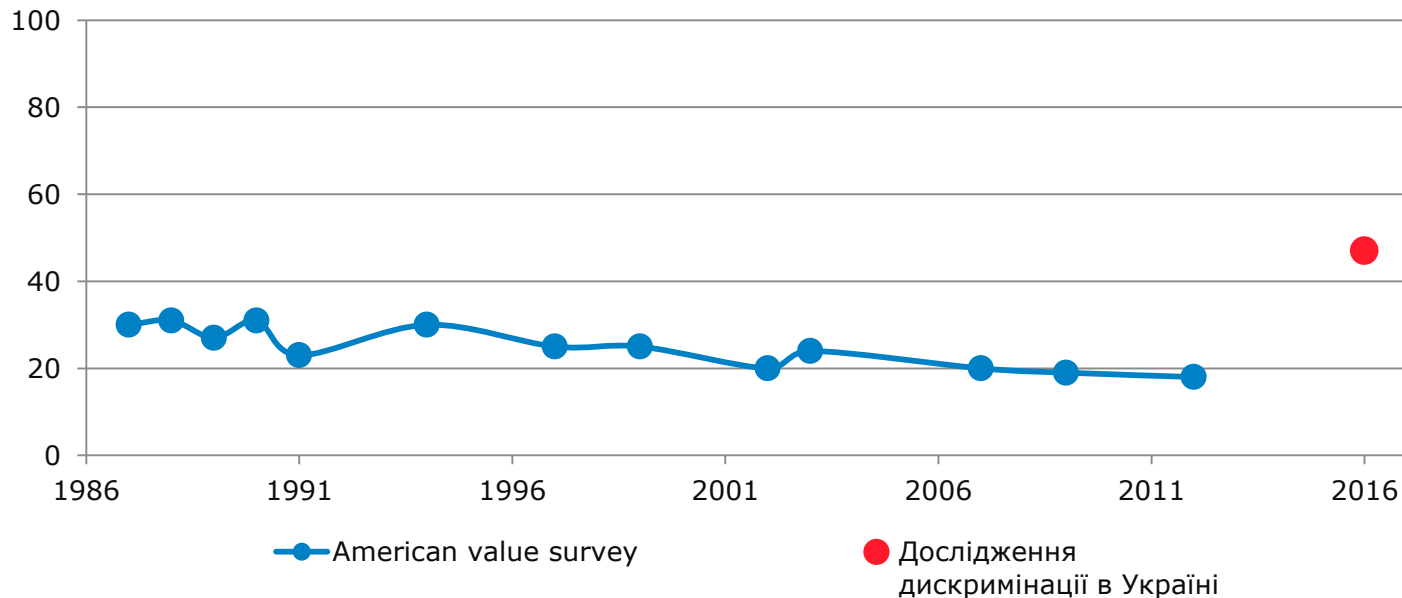

% згодних з твердженням
База: Всі респонденти, n=1006

School boards ought to have the right to fire teachers who are known homosexuals
<http://www.people-press.org/values-questions/q41e/school-boards-have-the-right-to-fire-homosexual-teachers/>

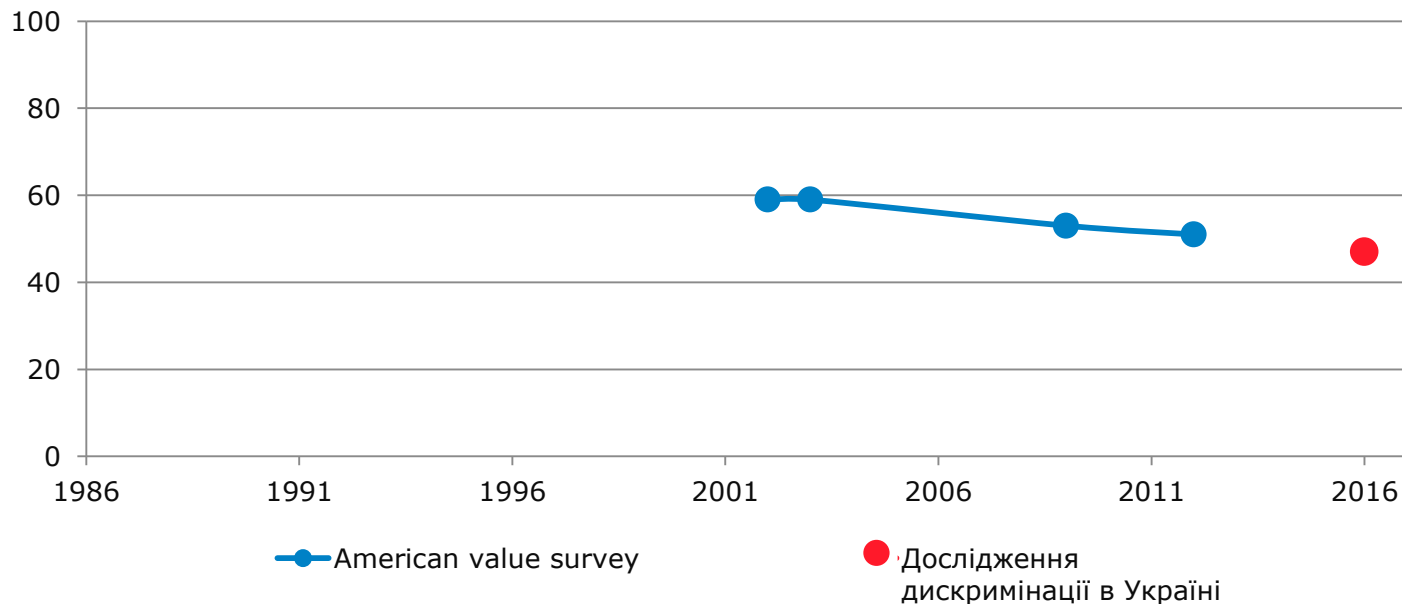
ЖІНКИ ПОВИННІ ПОВЕРНУТИСЯ ДО СВОЄЇ ТРАДИЦІЙНОЇ РОЛІ В СУСПІЛЬСТВІ

% згодних з твердженням
База: Всі респонденти, n=1006

Women should return to their traditional roles in society
<http://www.people-press.org/values-questions/q41j/women-should-return-to-their-traditional-roles-in-society/>

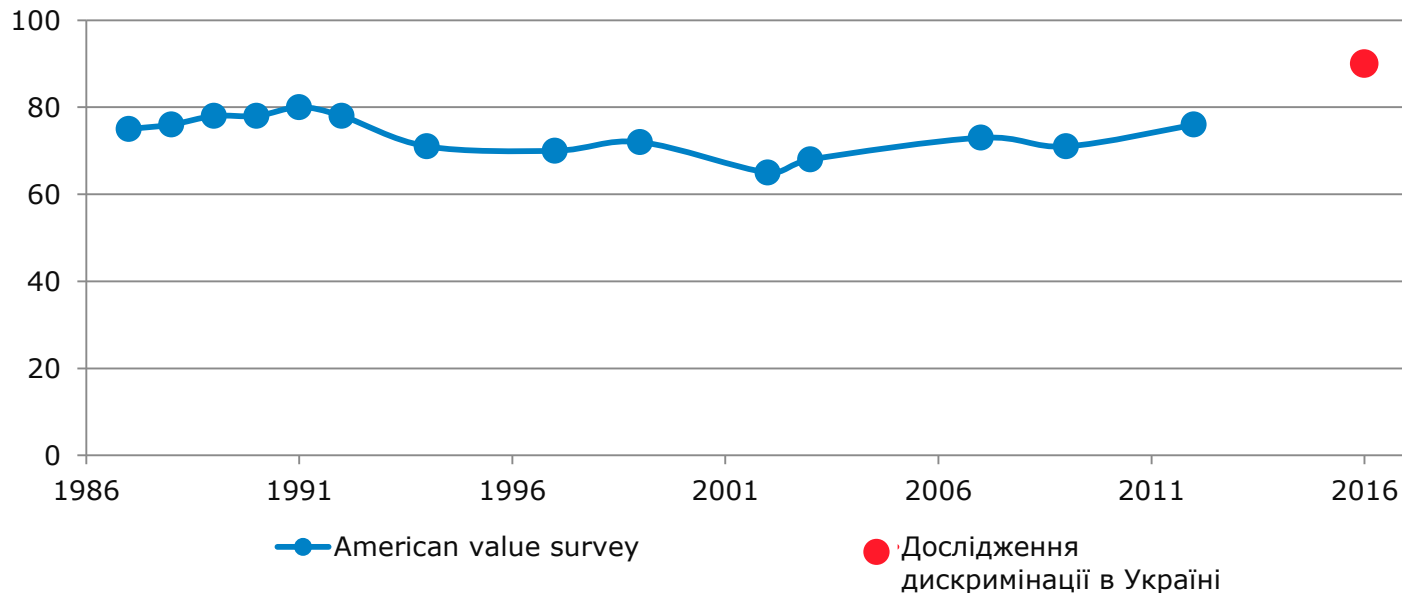
ЖІНКИ НЕОБҐРУНТОВАНО ОТРИМУЮТЬ МЕНШЕ МОЖЛИВОСТЕЙ ДЛЯ РОБОТИ, НІЖ ЧОЛОВІКИ

% згодних з твердженням
База: Всі респонденти, n=1006

Women get fewer opportunities than men for good jobs
<http://www.people-press.org/values-questions/q40aa/women-get-fewer-opportunities-than-men-for-good-jobs/>

В УКРАЇНІ БАГАТІ ЛЮДИ СТАЮТЬ БАГАТШИМИ, А БІДНІ ЛИШЕ БІДНІШАЮТЬ

% згодних з твердженням
База: Всі респонденти, n=1006

Today it's really true that the rich just get richer while the poor get poorer
<http://www.people-press.org/values-questions/q41q/rich-just-get-richer-while-the-poor-get-poorer/>

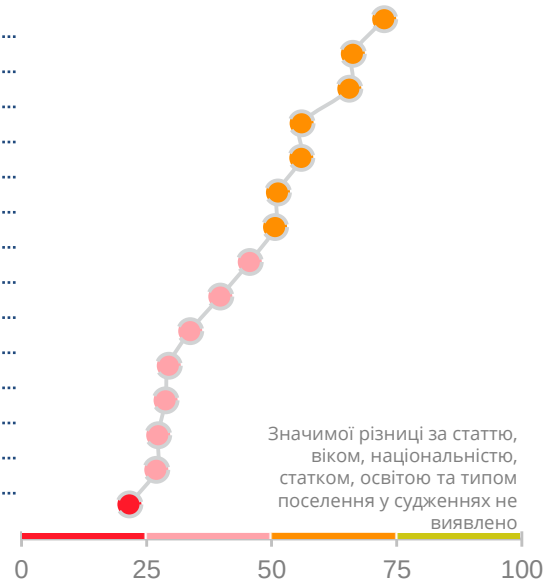
ДИСКРИМІНОВАНІ ГРУПИ

ДИСКРИМІНАЦІЯ БІДНИХ Є НАЙБІЛЬШ ВИДИМОЮ ДЛЯ ОПИТАНИХ, НАЙМЕНШ ПОМІТНОЮ Є ДИСКРИМІНАЦІЯ ЗА МОВНИМИ ОЗНАКАМИ

проранжовано за % відповідей «Погоджуюсь»
щодо кожного з наведених тверджень

Дискримінація україномовних в Україні є рідкістю	72
Дискримінація чоловіків України є рідкістю	66
Дискримінація російськомовних в Україні є рідкістю	66
Дискримінація євреїв в Україні є рідкістю	56
Дискримінація військових в Україні є рідкістю	56
Дискримінація переселенців в Україні є рідкістю	51
Дискримінація жінок в Україні є рідкістю	51
Дискримінація молоді в Україні є рідкістю	46
Дискримінація ромів в Україні є рідкістю	40
Дискримінація за політичними поглядами в Україні є рідкістю	34
Дискримінація гомосексуалів в Україні є рідкістю	29
Дискримінація людей старшого віку в Україні є рідкістю	29
Дискримінація людей з ВІЛ/СНІД в Україні є рідкістю	27
Дискримінація людей з групою інвалідності в Україні є рідкістю	27
Дискримінація бідних в Україні є рідкістю	22

Статистично значимо вище/нижче
в порівнянні з середнім по Україні
База: Всі респонденти, n=1006

БАЛАНС ЗГОДЕН/НЕ ЗГОДЕН У РЕФЛЕКСІЇ «ДИСКРИМІНОВАНИХ ГРУП»

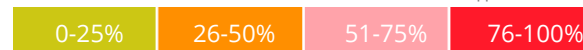
База: Всі респонденти, n=1006

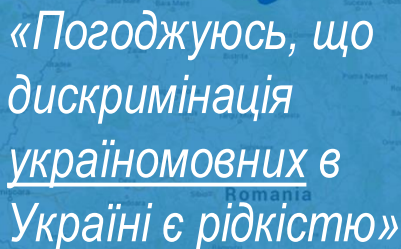
ТОП-5 ДИСКРИМІНОВАНИХ ГРУП В УКРАЇНІ НА ДУМКУ ОПИТАНИХ (ВІДПОВІДЬ «НЕ ПОГОДЖУЮСЬ» ЩОДО «РІДКОСТІ» ДИСКРИМІНАЦІЇ ПЕВНИХ КАТЕГОРІЙ)

72%	62%	62%	49%	45%
Дискримінація бідних	Дискримінація людей з групою інвалідності	Дискримінація людей старшого віку	Дискримінація за політичними поглядами	Дискримінація людей з ВІЛ/СНІД

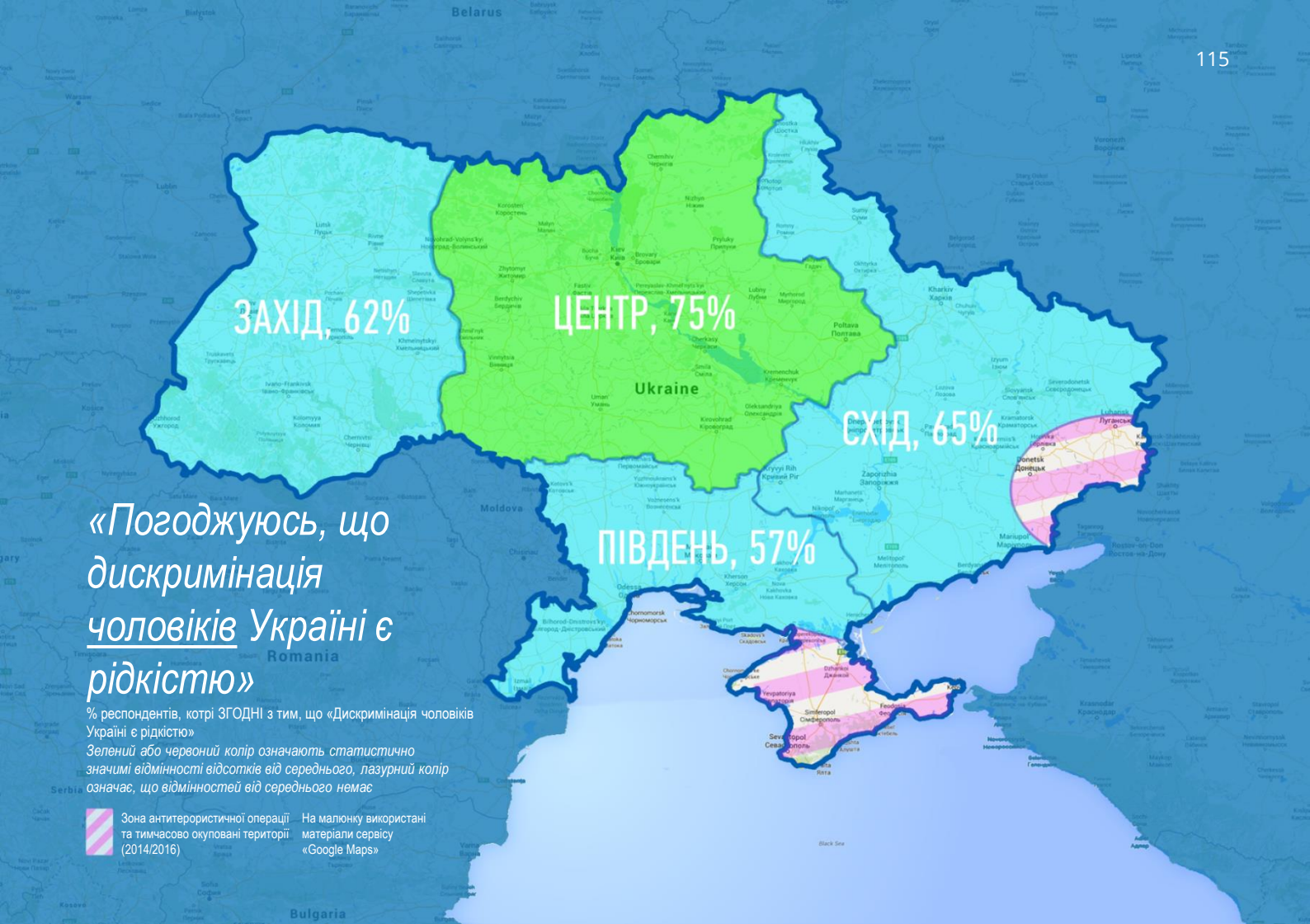
% відповідей «**Не погоджуюсь**»
щодо тверджень про «рідкість дискримінації» по
кожній з наведених ознак

База: Всі респонденти, n=1006

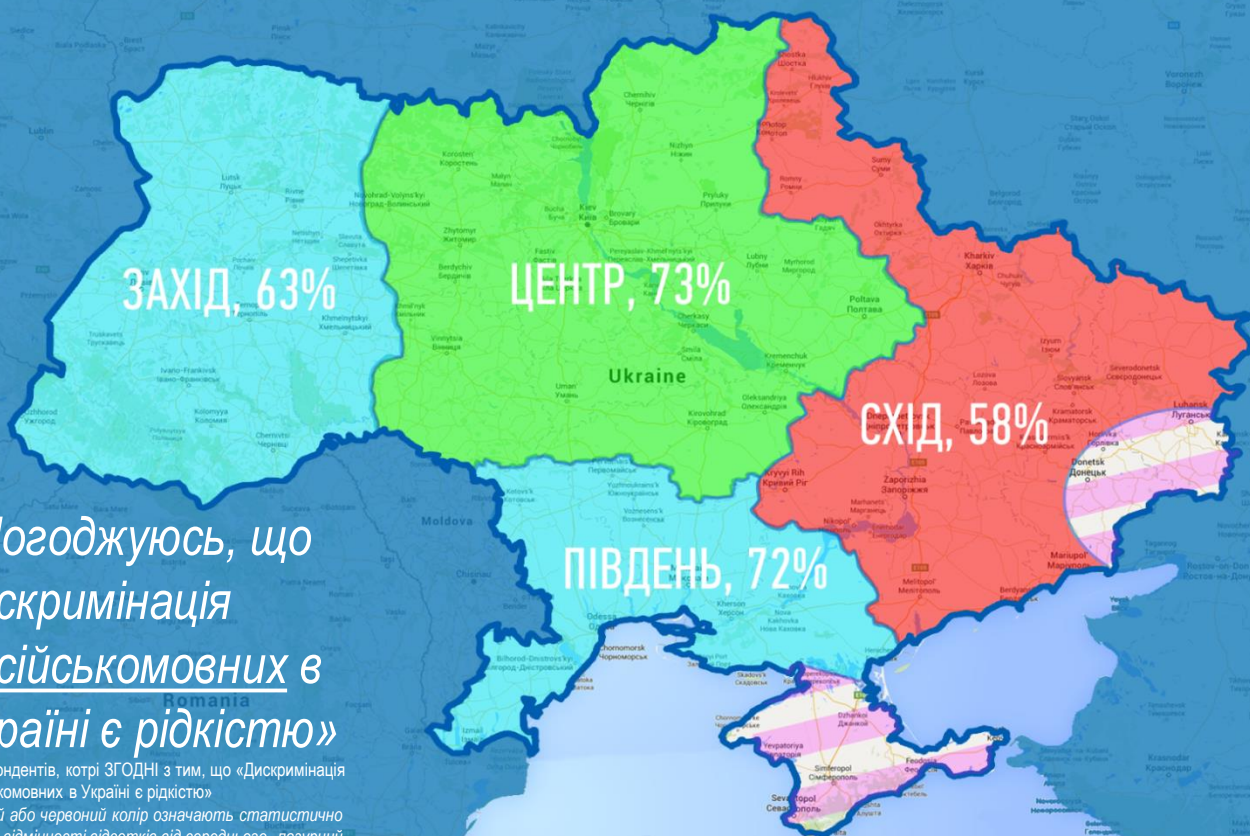

На малюнку використані матеріали сервісу «Google Maps»

«Погоджуюсь, що дискримінація російськомовних в Україні є рідкістю»

% респондентів, котрі ЗГОДНІ з тим, що «Дискримінація російськомовних в Україні є рідкістю»
Зелений або червоний колір означають статистично значимі відмінності відсотків від середнього, лазурний колір означає, що відмінностей від середнього немає

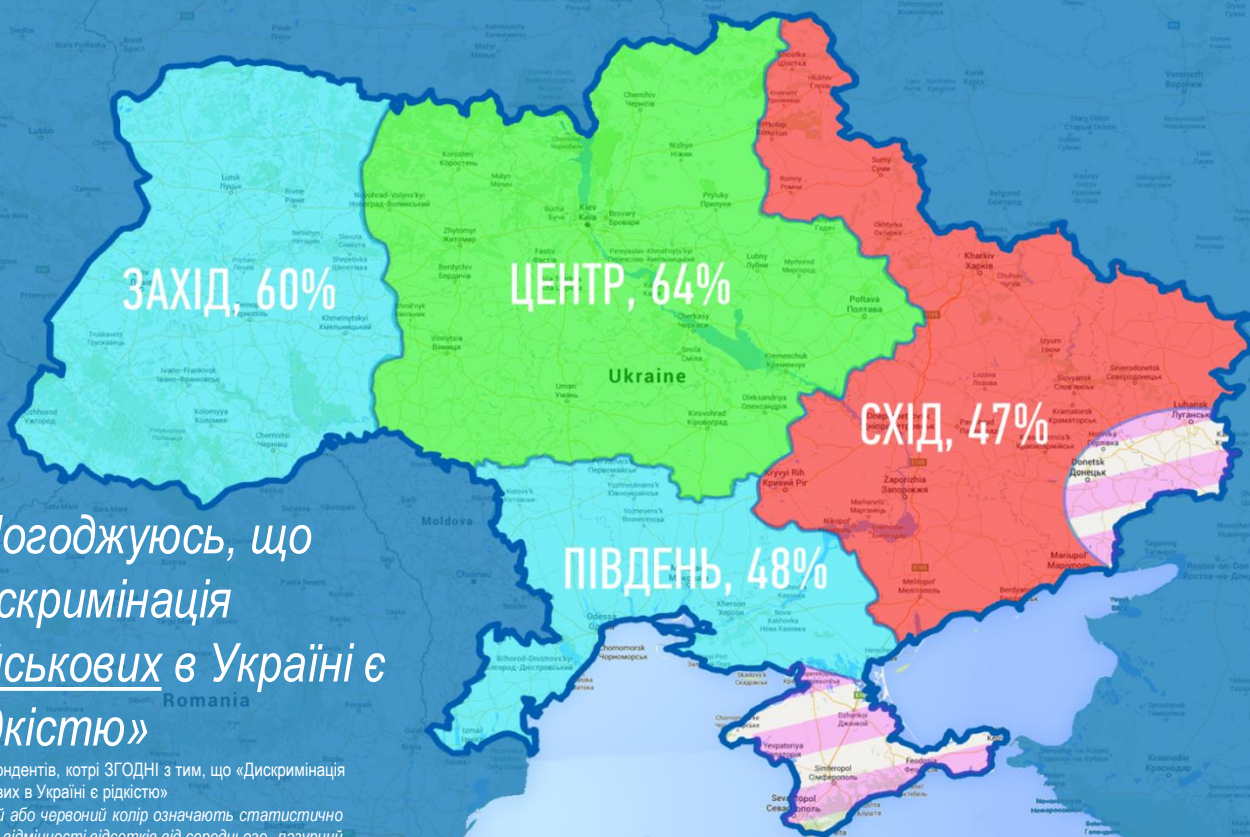

Зона антитерористичної операції та тимчасово окуповані території (2014/2016)

На малюнку використані матеріали сервісу «Google Maps»

«Погоджуюсь, що дискримінація військових в Україні є рідкістю»

% респондентів, котрі ЗГОДНІ з тим, що «Дискримінація військових в Україні є рідкістю»

Зелений або червоний колір означають статистично значимі відмінності відсотків від середнього, лазурний колір означає, що відмінностей від середнього немає

Зона антитерористичної операції та тимчасово окуповані території (2014/2016)

На малюнку використані матеріали сервісу «Google Maps»

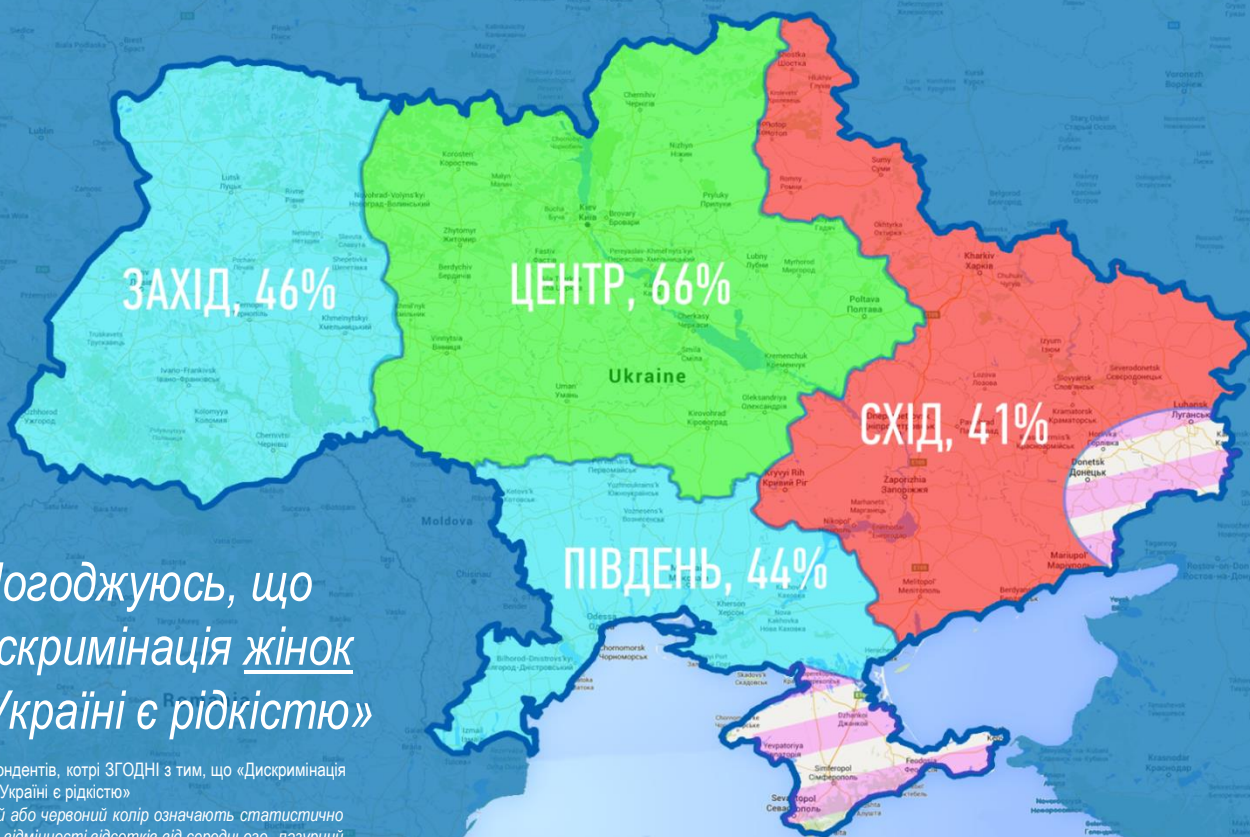
«Погоджуюсь, що дискримінація переселенців в Україні є рідкістю»

% респондентів, котрі ЗГОДНІ з тим, що «Дискримінація переселенців в Україні є рідкістю»
Зелений або червоний колір означають статистично значимі відмінності відсотків від середнього, лазурний колір означає, що відмінностей від середнього немає

Зона антитерористичної операції та тимчасово окуповані території (2014/2016)

На малюнку використані матеріали сервісу «Google Maps»

«Погоджуюсь, що дискримінація жінок в Україні є рідкістю»

% респондентів, котрі ЗГОДНІ з тим, що «Дискримінація жінок в Україні є рідкістю»
 Зелений або червоний колір означають статистично значимі відмінності відсотків від середнього, лазурний колір означає, що відмінностей від середнього немає

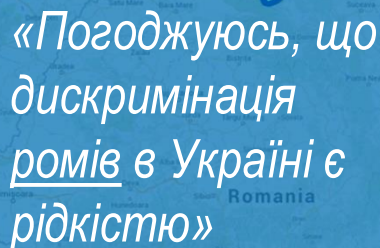
Зона антитерористичної операції та тимчасово окуповані території (2014/2016)

На малюнку використані матеріали сервісу «Google Maps»

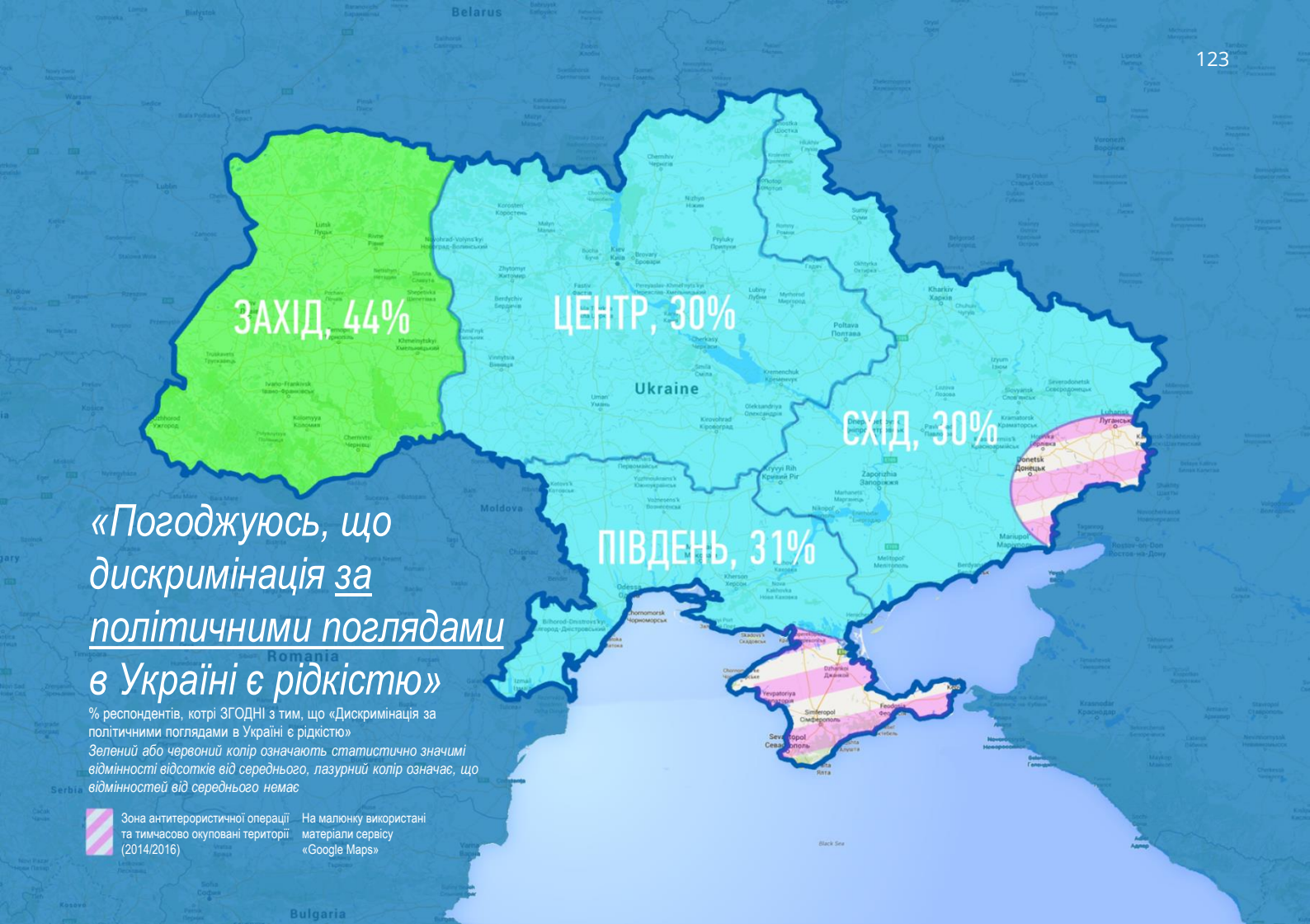

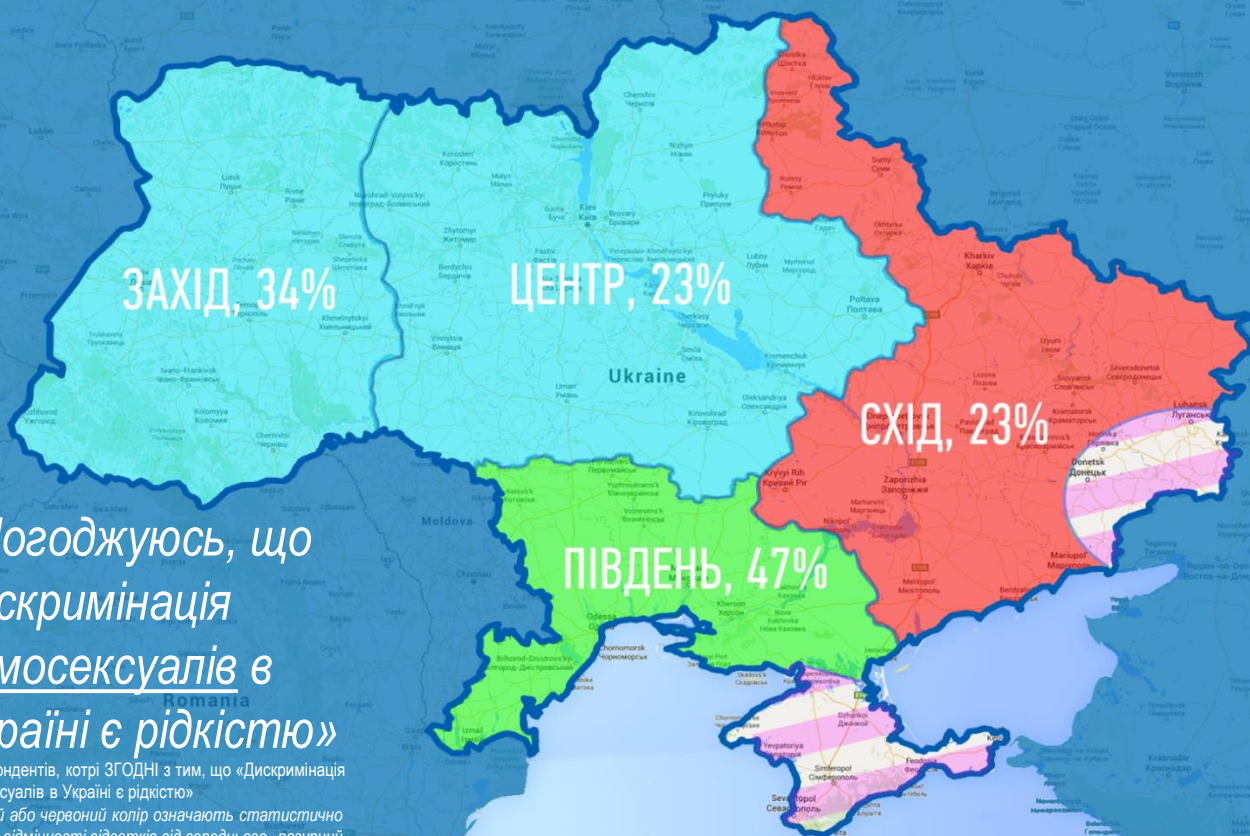
Зелений або червоний колір означають статистично значимі відмінності відсотків від середнього, лазурний колір означає, що відмінностей від середнього немає

Зона антитерористичної операції та тимчасово окуповані території (2014/2016) На малюнку використані матеріали сервісу «Google Maps»

На малюнку використані матеріали сервісу «Google Maps»

«Погоджуюсь, що дискримінація гомосексуалів в Україні є рідкістю»

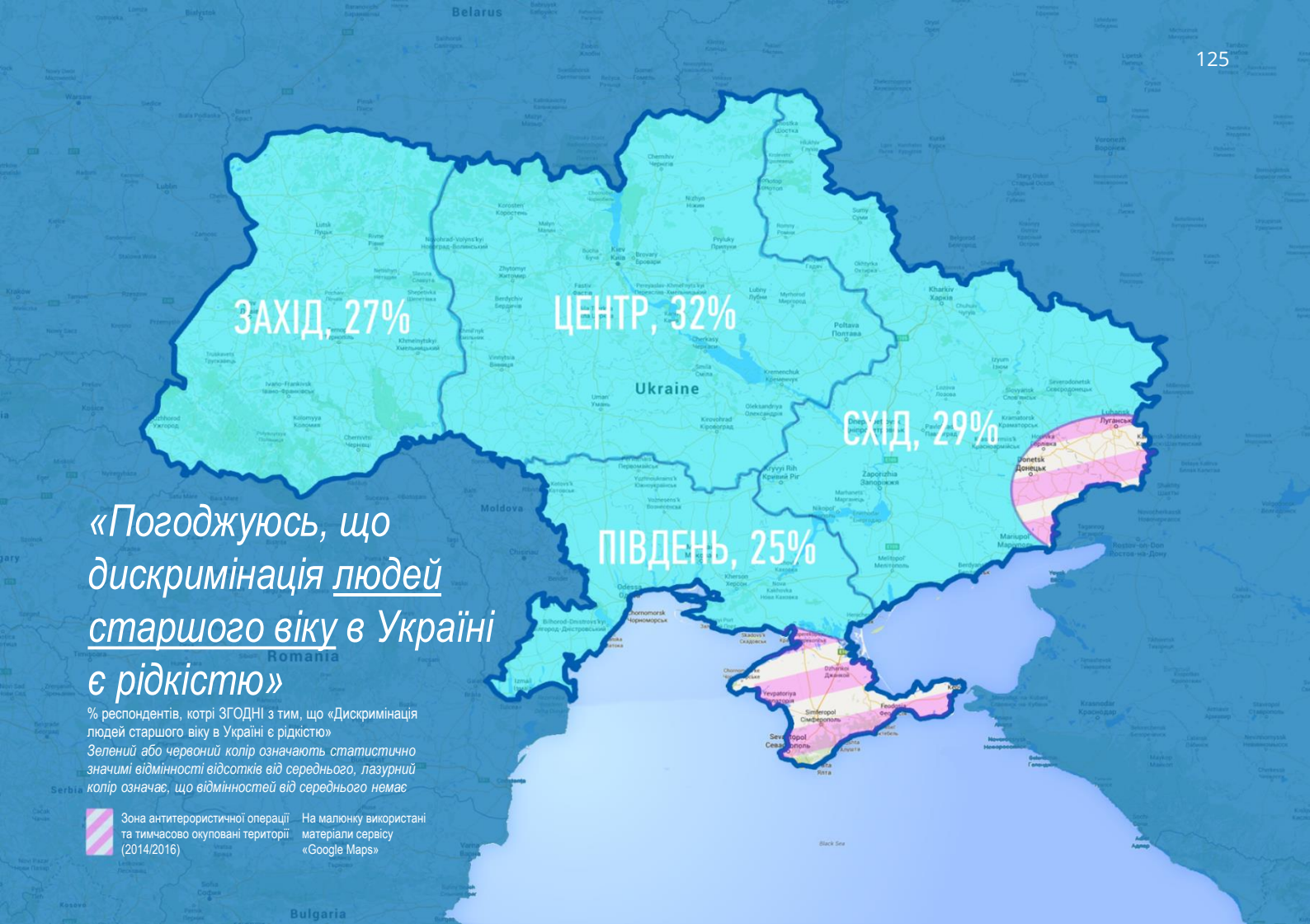
% респондентів, котрі ЗГОДНІ з тим, що «Дискримінація гомосексуалів в Україні є рідкістю»

Зелений або червоний колір означають статистично значимі відмінності відсотків від середнього, лазурний колір означає, що відмінностей від середнього немає

Зона антитерористичної операції та тимчасово окуповані території (2014/2016)

На малюнку використані матеріали сервісу «Google Maps»

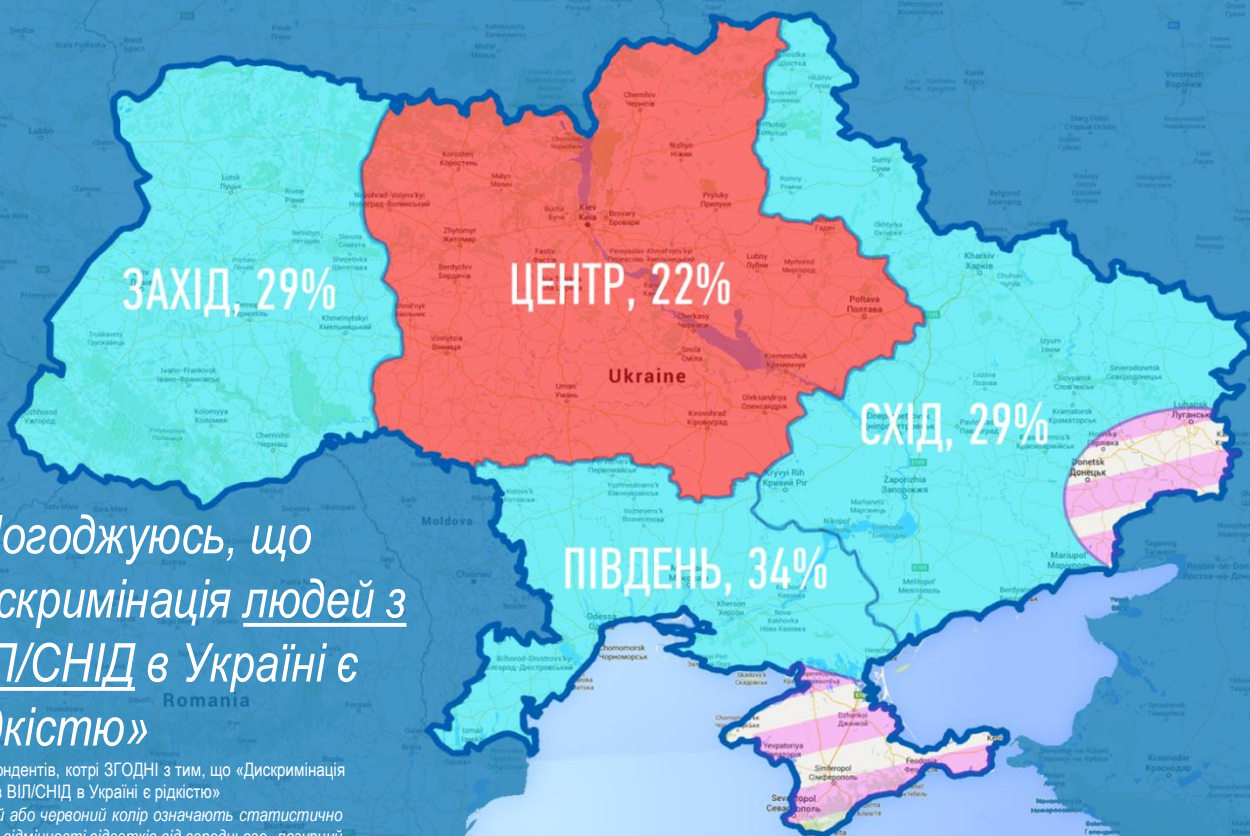

«Погоджуюсь, що дискримінація людей старшого віку в Україні є рідкістю»

% респондентів, котрі ЗГОДНІ з тим, що «Дискримінація людей старшого віку в Україні є рідкістю»
Зелений або червоний колір означають статистично значимі відмінності відсотків від середнього, лазурний колір означає, що відмінностей від середнього немає

На малюнку використані матеріали сервісу «Google Maps»

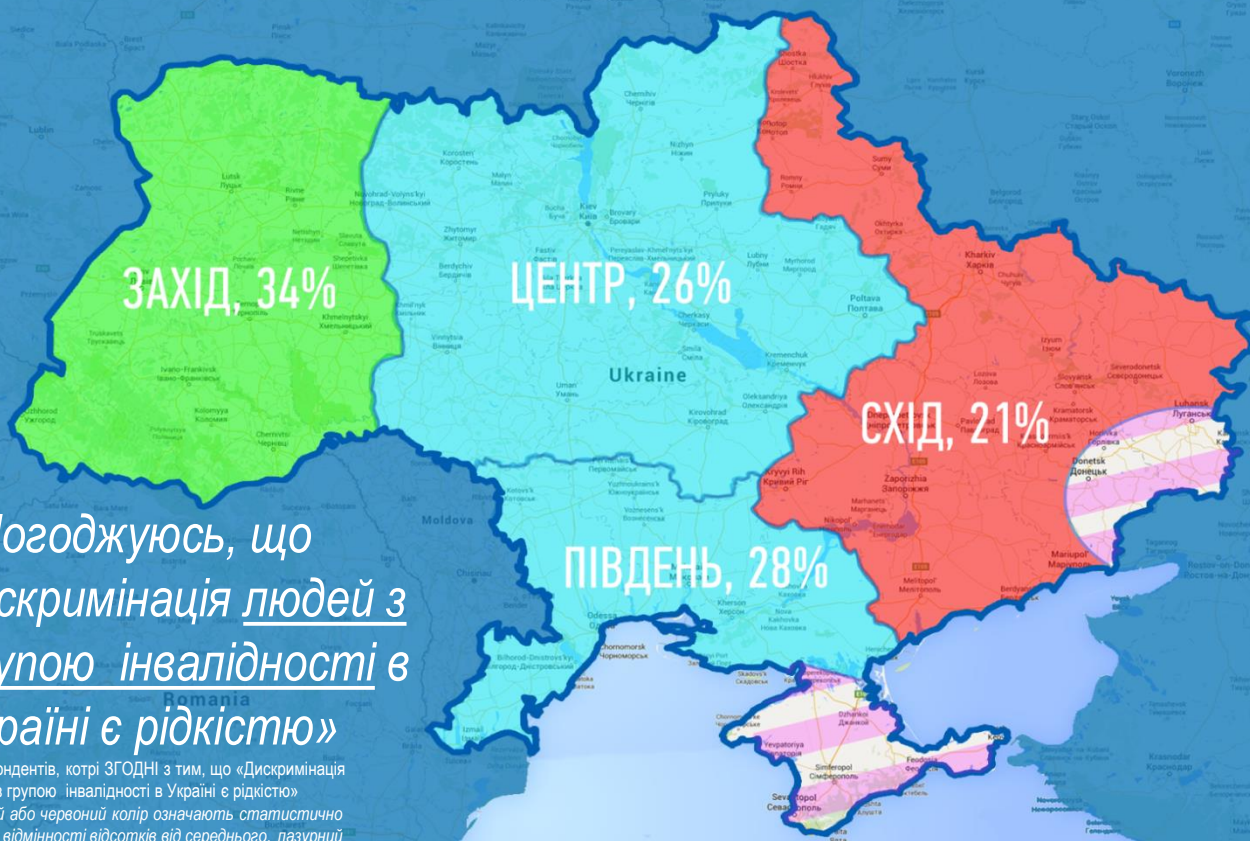

«Погоджуюсь, що дискримінація людей з ВІЛ/СНІД в Україні є рідкістю»

% респондентів, котрі ЗГОДНІ з тим, що «Дискримінація людей з ВІЛ/СНІД в Україні є рідкістю»
Зелений або червоний колір означають статистично значимі відмінності відсотків від середнього, лазурний колір означає, що відмінностей від середнього немає

На малюнку використані матеріали сервісу «Google Maps»

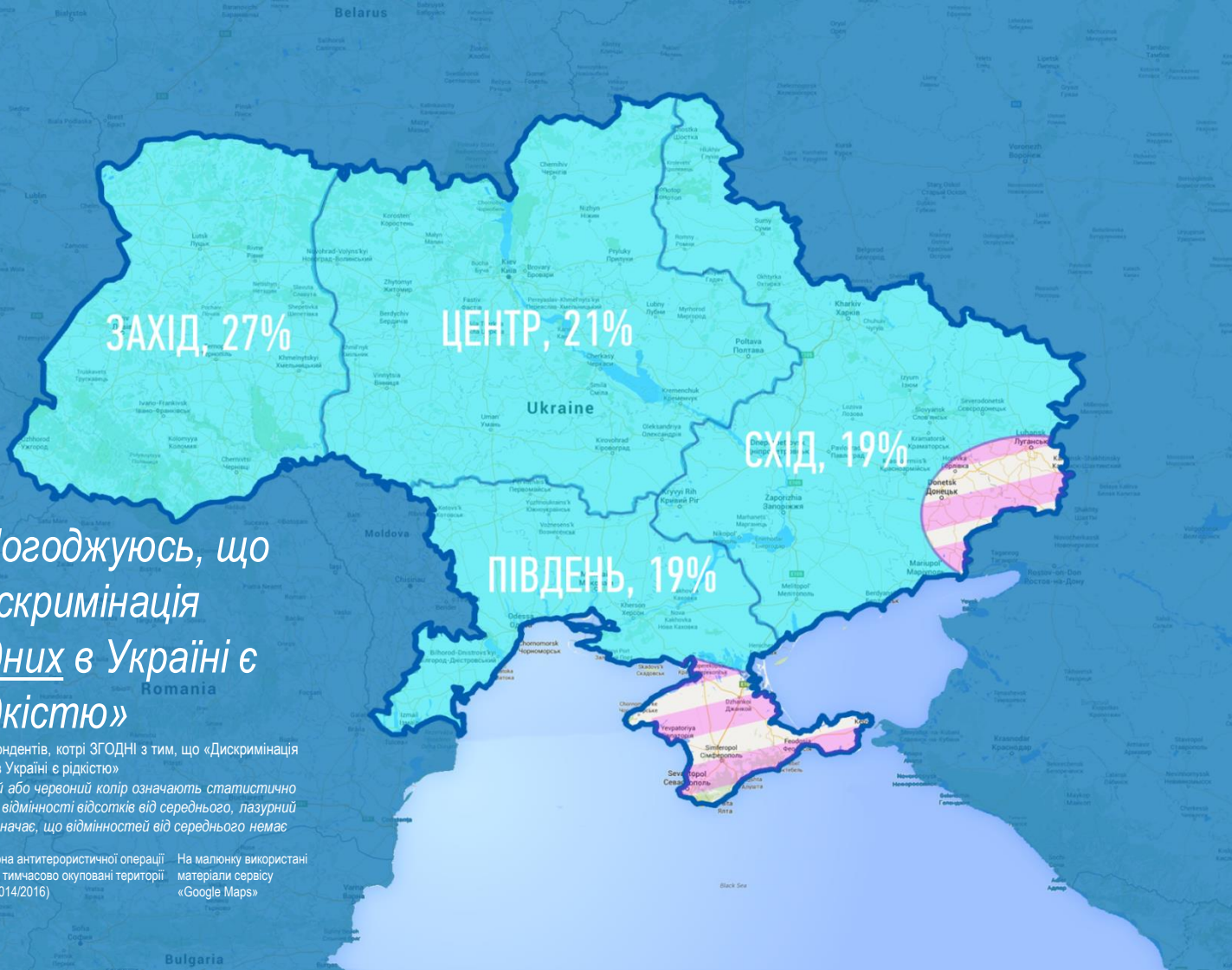
«Погоджуюсь, що дискримінація людей з групою інвалідності в Україні є рідкістю»

% респондентів, котрі ЗГОДНІ з тим, що «Дискримінація людей з групою інвалідності в Україні є рідкістю»
Зелений або червоний колір означають статистично значимі відмінності відсотків від середнього, лазурний колір означає, що відмінностей від середнього немає

Зона антитерористичної операції та тимчасово окуповані території (2014/2016)

На малюнку використані матеріали сервісу «Google Maps»

SIS – Social Interest Scale, або шкала соціального інтересу, запропонована Джеймсом Крендалом для вимірювання рівня «соціальності», тобто орієнтації на суспільний інтерес замість орієнтації на внутрішні індивідуалістичні мотиви

- A Scale of Social Interest / Crandall J.E. // Individual Psychology: The Journal of Adlerian theory, Research and Practice – 1991. – Vol. 47. – №1. p. 106-114

ШКАЛА SIS

- В той же час в Сполучених Штатах при використанні шкали студенти отримували в середньому 8 балів, в той час як викладачі та священики 9-10 балів*.
- Незважаючи на те, що традиційно 0-6 балів вважається низьким рівнем соціальної орієнтованості, 7-10 – середнім рівнем, 11-15 балів – високим рівнем соціальної орієнтованості*. Під час дослідження «Українські ландшафти дискримінації» за результатами кластерного аналізу методом K-means, три групи (низького, середнього та високого) соціального інтересу (або соціальної орієнтованості) були сформовані по-іншому, бо ці категорії все ж таки відносні і більш актуальним є більш раціональна кластеризація існуючого масиву, а не порівняння груп з іншими масивами даних.
- Таким чином, респонденти, що набрали від 0 до 5 балів сформували групу низького показнику соціальної орієнтації, 6-9 балів – середнього показника, та 10-15 балів – високого рівня.
- Формулювання вступу до питання: «Зараз Вам буде наведено пари якостей, що властиві людям. Оберіть, будь ласка, в кожній парі характеристику, яку Ви вважаєте більш бажаною для Вас. ОБОВ'ЯЗКОВА ОДНА ВІДПОВІДЬ В КОЖНОМУ РЯДКУ. Тож, скажіть, яким би Ви воліли бути:»

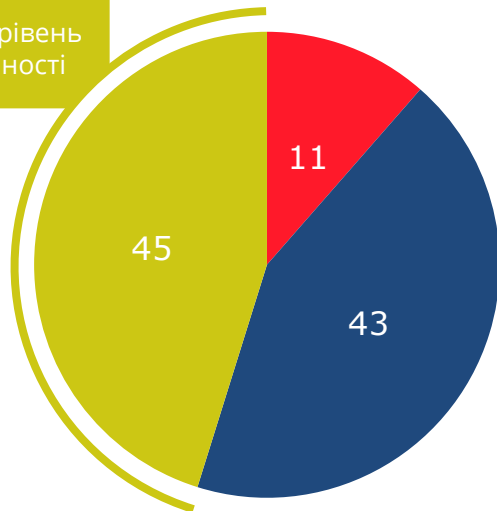
Обдарованим уявою	1	○	2	○	Раціональним
Практичним	1	○	2	○	Впевненим у своїх силах
Корисним	1	○	2	○	Кмітливим
Врівноваженим	1	○	2	○	Продуктивним
Вмілим	1	○	2	○	Дружнім
Інтелектуальним	1	○	2	○	Дбайливим
Надійним	1	○	2	○	Амбіційним
Таким, що поважає інших	1	○	2	○	Оригінальним
Творчим	1	○	2	○	Розсудливим
Великодушним	1	○	2	○	Особливим
Відповідальним	1	○	2	○	Оригінальним
Здібним	1	○	2	○	Толерантним
Благонадійним	1	○	2	○	Розсудливим
Вмілим	1	○	2	○	Логічним
Таким, що вміє пробачати	1	○	2	○	Витонченим
Продуктивним	1	○	2	○	Таким, що поважає інших
Здібним	1	○	2	○	Незалежним
Енергійним	1	○	2	○	Здібним до співпраці
Креативним	1	○	2	○	Корисним
Реалістичним	1	○	2	○	Моральним
Делікатним	1	○	2	○	Досвідченим
Дбайливим	1	○	2	○	Особливим
Амбіційним	1	○	2	○	Терплячим
Тверезомислячим	1	○	2	○	Кмітливим

*Юрасов В.С. Валідизація шкали соціального інтересу Дж. Крендала // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2010. - с. 245-249.

Юрасов В.С. Шкала SIS для измерения потенциала социальной солидарности // Сборник материалов XXVII Международной научно-практической конференции «Система ценностей современного общества»: – Новосибирск. – 2013, с. 121-126.

ЛИШЕ 11% МАЮТЬ НИЗЬКИЙ РІВЕНЬ СОЦІАЛЬНОЇ ОРІЄНТОВАНOSTІ, МАЙЖЕ ПОЛОВИНА РЕСПОНДЕНТІВ – ДУЖЕ СОЦІАЛЬНО ОРІЄНТОВАНІ

45% мають високий рівень
соціальної орієнтованості

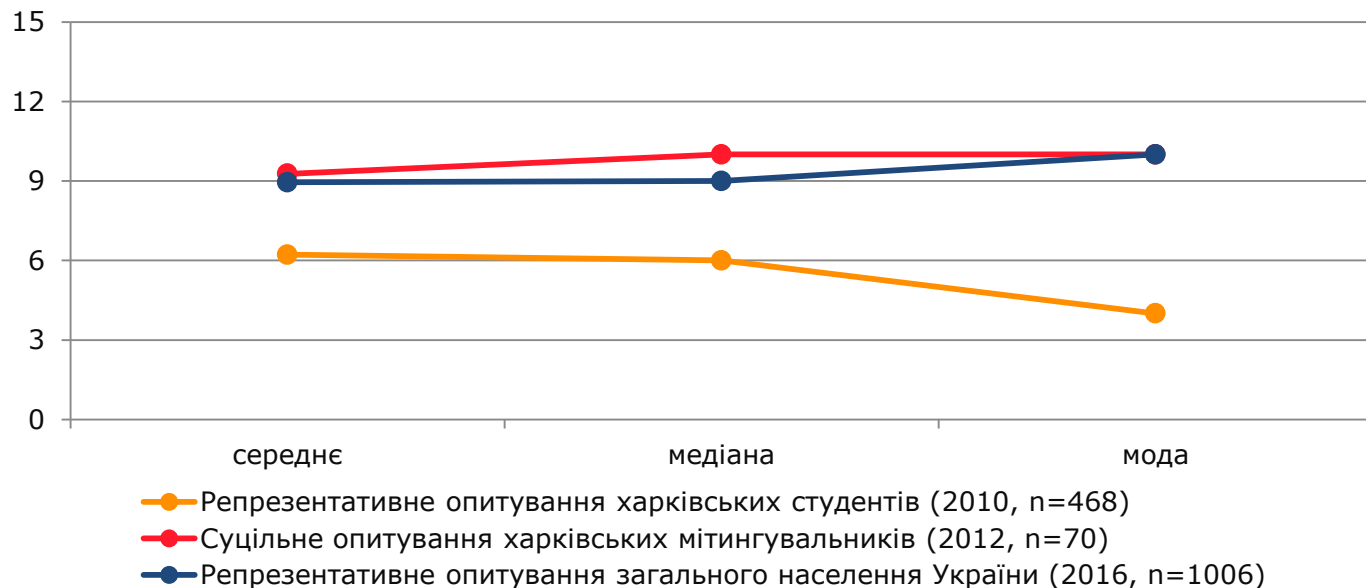
**Групи соціальної
орієнтованості, сформовані за
результатами групування
даних за шкалою SIS.**

%

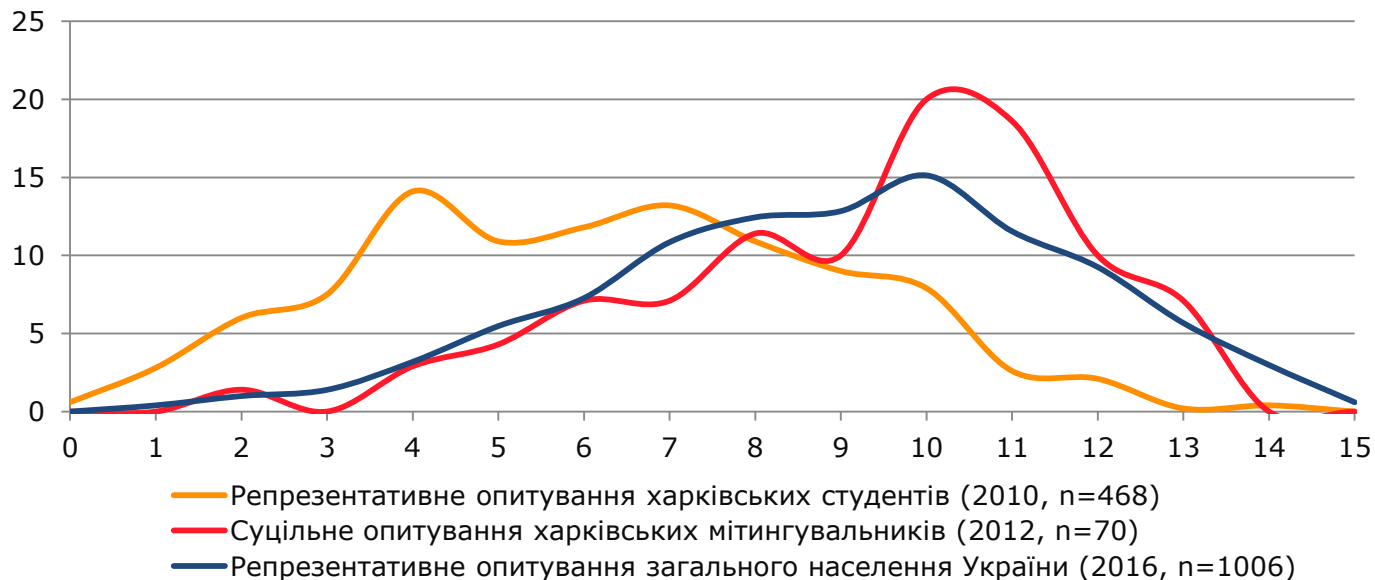
- Низький рівень
орієнтованості на суспільство
(0-5 балів, середній бал 4,0)
- Середній рівень
орієнтованості на суспільство
(6-9 балів, середній бал 7,7)

СТАТИСТИЧНІ ПОКАЗНИКИ ЗА ІНДЕКСОМ SIS В ЗАГАЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ МАЙЖЕ ІДЕНТИЧНІ ДО ПОКАЗНИКІВ АКТИВІСТІВ МИНУЛИХ РОКІВ

АКТИВІСТИ МАЮТЬ БІЛЬШ ВИРАЖЕНИЙ ПІК НА ВИСОКИХ ЗНАЧЕННЯХ ІНДЕКСУ SIS, АЛЕ КРИВА ЗАГАЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ ПОСУНУТА ВПРАВО, В СТОРОНУ ЗРОСТАННЯ ПОКАЗНИКІВ

ШКАЛА SIS

SIS – Social Interest Scale, або шкала соціального інтересу, запропонована Джеймсом Крендалом для вимірювання рівня «соціальності», тобто орієнтації на суспільний інтерес замість орієнтації на внутрішні індивідуалістичні мотиви

- Однак, найважливіше розуміти, чи пов'язані показники рівня соціальної орієнтованості населення та рівня дискримінації. Вихідна **гіпотеза полягає в тому, що рівень дискримінації обернено пропорційно пов'язаний з рівнем соціальних орієнтацій суспільства**, тобто чим вище рівень соціальних орієнтацій (або значення індексу за шкалою SIS), тим меншою є вірогідність дискримінаційних суджень.
- В дослідженні «Українські ландшафти дискримінації» респонденти оцінювали 30 суджень, серед яких 9 були відверто такими, що дискримінують, 6 були відверто толерантними та 15 мали нейтральний характер.
- Найцікавішими є відмінності у рівні згоди з дискримінаційними судженнями та рівень незгоди з толерантними судженнями в розрізі трьох груп з різним рівнем соціальної орієнтованості.
- Дискримінаційні судження знаходять статистично значимо менше підтримки в групах високого соціального інтересу, в той час як толерантні судження знаходять зі зростом соціальних орієнтацій статистично значимо більше підтримки.
- Ситуація статистично значимих відмінностей спостерігається у 8 з 15 (№№1, 3, 6, 10, 18, 24, 26, 29) дискримінаційно-толерантних суджень, тенденції до значимих відмінностей спостерігаються в оцінці ще трьох (№№2, 4, 11) суджень різними групами, виділеними за рівнем соціальної орієнтованості. Таким чином разом, в 11 з 15 суджень спостерігається зв'язок між рівнем соціальних орієнтацій та дискримінаційності суджень. Зворотна ситуація спостерігається лише в двох судженнях лише в оцінці 3 суджень з 15 (№№7, 8, 22), і ще в одному судженні не спостерігається ні статистично значимих відмінностей, ні тенденцій до них (№21).
- Тобто більш толерантне, не дискримінаційне ставлення до суспільства частіше спостерігається в групі більш високого рівня соціальних орієнтацій, і важливо, що ця група (високого рівня соціальності за шкалою SIS) не є меншістю серед населення, а складає 45% респондентів. Таким чином, **можливості для подолання дискримінації – величезний: і за кількістю соціально орієнтованих, соціально зацікавлених, і вірогідніше за все соціально активних, і за їх більш толерантно орієнтовною якістю.**

ПІДТРИМКА СУДЖЕНЬ В ГРУПАХ SIS

№	% тих, хто згоден з судженням	Тип судження	Підтримка суджень в різних групах соціальної орієнтації		
			Низький рівень n=115	Середній рівень n=436	Високий рівень n=454
1	Свобода слова не повинна поширюватися на тих, хто переселився з Донбасу чи досі мешкає там	Таке, що дискримінує	19	20	11
2	Меншини в Україні поводять себе провокативно та негідно	Таке, що дискримінує	29	30	24
3	Біженці з інших країн загрожують нашому доброту	Таке, що дискримінує	39	38	28
4	Ми повинні зробити все можливе, щоб поліпшити становище меншин	Толерантний	40	40	45
5	Я відчуваю, що є різниця між переселенцями з Криму та переселенцями з Донбасу	Нейтральний	27	26	21
6	Потрібно допомагати переселенцям з Криму та Донбасу	Толерантний	61	74	82
7	Жінки повинні повернутися до своєї традиційної ролі в суспільстві	Таке, що дискримінує	35	47	50
8	Школи повинні мати право звільняти вчителів, якщо вчителі є гомосексуальними	Таке, що дискримінує	64	61	69
9	Кращий спосіб забезпечити мир в Україні – нарощувати військову міць	Нейтральний	59	58	55
10	Релігійність людини говорить про її обмеженість	Таке, що дискримінує	14	15	8
11	Росіяни в Україні повинні мати менше прав, ніж українці	Нейтральний	27	29	19
12	Роботодавець має право звільнити або не прийняти на роботу людину, якщо вона/він йому не подобається	Таке, що дискримінує	23	24	18
13	Я турбуюся через загрозу терактів	Нейтральний	61	66	71
14	В Україні багаті люди стають багатшими, а бідні лише біднішають	Нейтральний	86	85	95
15	Ми всі повинні бути готові боротися за нашу країну – Україну	Нейтральний	83	80	88
16	Держава зазвичай є слабкою та байдужою до проблем громадян	Нейтральний	72	82	84
17	На чоловіків покладається більше відповідальності, ніж вони можуть витримати	Нейтральний	35	40	38
18	Права переселенців з Донбасу мають обмежуватися	Таке, що дискримінує	20	25	15
19	Держава працює на благо всіх людей	Нейтральний	16	19	14
20	Молитва є важливою частиною мого повсякденного життя	Нейтральний	32	43	51
21	Повернення військових після АТО – реальна загроза суспільній безпеці	Таке, що дискримінує	20	26	20
22	В Україні настав час легалізувати одностатеві шлюби (шлюби чоловіків з чоловіками і жінок з жінками)	Толерантний	14	13	8
23	Щоби у суспільстві не було дискримінації, кожен має докласти зусиль	Нейтральний	80	82	89
24	Права всіх громадян України, незалежно від національності, повинні бути рівними	Толерантний	83	84	93
25	Держава в Україні дбає про тих, хто не може піклуватися про себе	Нейтральний	24	25	22
26	Жінки необґрунтовано отримують менше можливостей для роботи, ніж чоловіки	Толерантний	34	44	46
27	Я відчуваю тиск з боку держави, органів влади та правопорядку	Нейтральний	37	35	37
28	Існують групи людей, права яких набагато ширше моїх власних, і це неправильно	Нейтральний	79	79	84
29	Наш обов'язок – допомагати українським військовим	Толерантний	75	79	86
30	З дискримінацією у суспільстві має боротись держава	Нейтральний	76	78	82

База: Всі респонденти, n=1006

99 Статистично значимо вище в порівнянні з середнім по Україні

7 Статистично значимо нижче в порівнянні з середнім по Україні

ЗАХІД, 8.6

ЦЕНТР, 9.3

СХІД, 9.1

ПІВДЕНЬ, 8.4

Значимих відмінностей у середньому балі за шкалою соціального інтересу (SIS) в регіонах не спостерігається

Середній бал Індексу SIS в різних регіонах України Зелений або червоний колір означають статистично значимі відмінності відсотків від середнього, лазурний колір означає, що відмінностей від середнього немає

Зона антитерористичної операції та тимчасово окуповані території (2014/2016)

На малюнку використані матеріали сервісу «Google Maps»

Для нотаток

Розділ 3. Дискримінація в Україні: узагальнені дані за 2014-2015 роки

Результати моніторингу повідомлень про випадки дискримінації та дослідження виконання суб'єктами владних повноважень положень Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні».

Моніторинг повідомлень про випадки дискримінації в Україні

Починаючи з весни 2014-го року і до 01.01.2016 нами здійснювався моніторинг повідомлень про випадки дискримінації в Україні (тобто – про порушення ст.24 Конституції України, ст.2, 26 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, ст.14 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, ст.1 Протоколу №12 до цієї Конвенції, Закону України “Про засади запобігання та протидії корупції в Україні”).

а) З весни 2014-го до початку червня 2015-го на загальнодоступній інтерактивній мапі було розміщено 58 верифікованих повідомлень про випадки дискримінації в Україні.

Територіально найбільше:

Крим – 27 повідомлень,
Київ (Київ та дії, рішення, бездіяльність центральної влади) – 18,
Донбас – 7.

б) Протягом другої половини діяльності, з червня 2015-го по 31.12.2016 було додано ще 65 верифікованих повідомлень.

Територіально найбільше:

Київ – 33,
Крим – 11,
Донбас – 7

Отже, загальна кількість розміщених повідомлень склала 163. До кожного повідомлення додавався стислий юридичний коментар щодо сутності дискримінаційного порушення.

Таким чином, загалом за територіальною ознакою найбільше випадків дискримінації виявлено:

Київ – 51,
Крим – 38,
Донбас – 14

Очевидно, що кількість повідомлень з окупованого Донбасу не точно відбиває реальний стан справ, що пояснюється зрозумілими складнощами з отриманням достовірної інформації з території *“окремих районів Донецької і Луганської областей”*. Те саме, втім, великою мірою стосується Криму. В обох окупованих РФ регіонах утиски за ознакою політичних переконань, мови,

етнічного походження мають виражений системний характер.

На іншій території України можна казати про дискримінацію ромів, яка виявляється не у якихось формалізованих рішеннях влади, а у практичному ставленні, як на побутовому рівні, так і часом з боку службових осіб.

Залишається поширеною дискримінація ЛГБТ – як на побутовому рівні, так і з боку суб'єктів владних повноважень.

Агресія РФ призвела до виникнення низки проблем дискримінаційного характеру для тимчасово переміщених осіб – від неможливості реалізувати право голосу на місцевих виборах до упереджено негативного *“побутового”* ставлення з боку потенційних працівців, власників житла тощо.

З іншого боку, під час АТО з'явилися нові *“різновиди”* дискримінації, які полягають в упередженому ставленні до учасників бойових дій, відмови у наданні послуг (у закладах харчування), у користуванні передбаченими законодавством пільгами (безкоштовний проїзд).

Ми також звернули увагу на те, що значна частина офіційних сайтів органів державної влади має, крім української, російську версію (наприклад – сайти Президента

України, Кабінету Міністрів України, Уповноваженого ВР України з прав людини тощо).

При цьому відповідно до частини першої ст.10 Конституції України *“державною мовою в Україні є українська мова”*, тож що саме вона у першу чергу має використовуватися суб'єктами владних повноважень – нема сумнівів (і на це є Рішення КС України від 14.12.99).

Проте існує ще і ст.21 Конституції, яка декларує, що *“всі люди є <...> рівні у своїй гідності і правах”, а також “антидискримінаційна”* ст.24, згідно з якою *“громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом <...> Не може бути привілеїв чи обмежень за <...> мовними або іншими ознаками”*.

Відтак, у цьому випадку ми маємо саме порушення принципу рівності та дискримінацію за мовною ознакою, адже оформлюючи проїзні документи поруч з державною українською чомусь саме російською мовою, держава дискримінує громадян, для яких є рідними інші мови, зокрема кримськотатарська, ідиш, грецька, польська і так далі.

Виправити це можна у два способи:

1. Використанням на всіх офіційних сайтах державних органів лише державної, української мови.
2. Дублювання українського тексту на сайтах не лише російською, а й усіма іншими мовами, якими говорять громадяни України.

Належні пропозиції адресуються нами відповідним суб'єктам владних повноважень. Принагідно слід сказати, що так саме дискримінує громадян за мовною ознакою і "Укрзалізниця" (тобто підпорядкована Міністерству інфраструктури України Державна адміністрація залізничного транспорту України), оформлюючи проїзні документи не лише державною українською, але і чомусь саме і лише російською мовою.

Всеукраїнське дослідження виконання органами державної влади і місцевого самоврядування “антидискримінаційних” повноважень

Згідно зі ст.8 Закону України “Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні” від 06.09.2012 № 5207-VI “проекти законів України, актів Президента України, інших нормативно-правових актів, що розробляються міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади, державними колегіальними органами, органами влади Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями”.

Порядок проведення органами виконавчої влади антидискримінаційної експертизи проектів нормативно-правових актів затверджено постановою Кабінету Міністрів України №61 від 30.01.13. Ним передбачено, що антидискримінаційна експертиза проводиться юридичною службою органу виконавчої влади під час проведення юридичної експертизи проектів актів.

“У разі наявності у проекті акта положень, які містять ознаки дискримінації (крім позитивних дій), проект акта разом з висновком повертається структурному підрозділу органу виконавчої влади для доопрацювання.

Виявлені у проекті акта положення, які містять ознаки дискримінації (крім позитивних дій), усуваються шляхом:

- виключення відповідних положень з проекту акта;*
- уточнення редакції положень проекту акта;*
- підготовки нової редакції положень проекту акта”.*

Згідно зі ст.12 того ж самого Закону

“державні органи, органи влади Автономної Республіки Крим та органи місцевого самоврядування в межах своїх повноважень:

- готують пропозиції щодо вдосконалення законодавства про запобігання та протидію дискримінації;*
- здійснюють позитивні дії;*
- дотримуються принципу недискримінації у своїй діяльності;*
- співпрацюють з громадськими організаціями щодо дотримання принципу недискримінації;*
- сприяють науковим розробкам у сфері запобігання та протидії дискримінації;*

– провадять просвітницьку діяльність з питань запобігання та протидії дискримінації”.

Відтак, на початку 2015-го та 2016-го років ми (відповідно до Закону України “Про доступ до публічної інформації”) адресували всім центральним органам виконавчої влади, вказаним на офіційному сайті КМ України, обласним та Київській міській державним адміністраціям, обласним радам, а також міським радам обласних

центрів України запити щодо виконання ними ст.12 Закону “Про засади запобігання і протидії дискримінації в Україні”, а центральним та місцевим органам виконавчої влади – також про виконання ними ст.8 Закону (себто про показники проведення антидискримінаційної експертизи).

Підсумки опитування щодо проведення антидискримінаційних експертиз викладено у нижченаведених таблицях:

Центральні органи виконавчої влади:

Суб'єкт владних повноважень	Кількість експертиз 2014/2015	Кількість виявлених дискр. положень 2014/2015	Реагування на виявлені дискримінаційні положення		
			вилучення 2014/2015	уточнення 2014/2015	нова редакція 2014/2015
Міністерство аграрної політики і продовольства	408 / 201	0 / 0	0 / 0	0 / 0	0 / 0
Міністерство внутрішніх справ	494 / 274	нд / 0	нд / 0	нд / 0	нд / 0
Міністерство екології та природних ресурсів	95 / 120	0 / нд	0 / нд	0 / нд	0 / нд

Суб'єкт владних повноважень	Кількість експертиз 2014/2015	Кількість виявлених дискр. положень 2014/2015	Реагування на виявлені дискримінаційні положення		
			вилучення 2014/2015	уточнення 2014/2015	нова редакція 2014/2015
Міністерство економічного розвитку і торгівлі	нд / 167	нд / 0	нд / 0	нд / 0	нд / 0
Міністерство енергетики та вугільної промисловості	346 / 233	0 / 0	0 / 0	0 / 0	0 / 0
Міністерство закордонних справ	47 / 72	0 / 0	0 / 0	0 / 0	0 / 0
Міністерство інформаційної політики (у 2014 не існувало)	– / 28	– / 0	– / 0	– / 0	– / 0
Міністерство інфраструктури	139 / 104	нд / 0	нд / 0	нд / 0	нд / 0
Міністерство культури <i>13.01. повідомили про продовження розгляду</i>	95 / нд	0 / нд	0 / нд	0 / нд	0 / нд
Міністерство молоді і спорту	58 / 93	0 / 0	0 / 0	0 / 0	0 / 0
Міністерство оборони	нд / 150	нд / 0	нд / 0	нд / 0	нд / 0

Суб'єкт владних повноважень	Кількість експертиз 2014/2015	Кількість виявлених дискр. положень 2014/2015	Реагування на виявлені дискримінаційні положення		
			вилучення 2014/2015	уточнення 2014/2015	нова редакція 2014/2015
Міністерство освіти і науки	322 / 428	0 / 0	0 / 0	0 / 0	0 / 0
Міністерство охорони здоров'я	126 / 141	0 / 0	0 / 0	0 / 0	0 / 0
Міністерство регіонального розвитку, будівництва та ЖКГ	214 / 279	0 / 0	0 / 0	0 / 0	0 / 0
Міністерство соціальної політики	328 / 179	0 / нд	0 / нд	0 / нд	0 / нд
Міністерство фінансів	нд / 328	0 / нд	0 / нд	0 / нд	0 / нд
Міністерство юстиції	не здійснюють	не здійснюють	не здійснюють	не здійснюють	не здійснюють
Державна авіаційна служба	нд / 10	нд / 0	нд / 0	нд / 0	нд / 0
Державна архівна служба	нд / 45	нд / 0	нд / 0	нд / 0	нд / 0
Державна казначейська служба	нд / 17	нд / 0	нд / 0	нд / 0	нд
Державна міграційна служба	57 / 68	0 / 0	0 / 0	0 / 0	0 / 0

Суб'єкт владних повноважень	Кількість експертиз 2014/2015	Кількість виявлених дискр. положень 2014/2015	Реагування на виявлені дискримінаційні положення		
			вилучення 2014/2015	уточнення 2014/2015	нова редакція 2014/2015
Державна пенітенціарна служба	нд/нд	нд/нд	нд/нд	нд/нд	нд/нд
Державна прикордонна служба	23 / 79	0 / 0	0 / 0	0 / 0	0 / 0
Державна санітарно-епідеміологічна служба	нд / нд	нд / нд	нд / нд	нд / 0	нд / 0
Державна служба з питань геодезії, картографії і кадастру (у 2014 не існувала)	- / 41	- / 0	- / 0	- / 0	- / 0
Державна служба геології та надр	нд / 41	нд / 0	нд / 0	нд / 0	нд / 0
Державна служба гірничого нагляду та промислової безпеки	25 / -	0 / -	0 / -	0 / -	0 / -
Державна служба у справах ветеранів війни та учасників АТО	нд / 14	нд / 0	нд / 0	нд / 0	нд / 0

Суб'єкт владних повноважень	Кількість експертиз 2014/2015	Кількість виявлених дискр. положень 2014/2015	Реагування на виявлені дискримінаційні положення		
			вилучення 2014/2015	уточнення 2014/2015	нова редакція 2014/2015
Державна служба інтелектуальної власності	нд / нд	нд / нд	нд / нд	нд / нд	нд / нд
Державна служба статистики	нд / 20	0 / 0	0 / 0	0 / 0	0 / 0
Державна служба по контролю за наркотиками	нд / 1	нд / 0	нд / 0	нд / 0	нд / 0
Державна служба з надзвичайних ситуацій	71 / 97	0 / 0	0 / 0	0 / 0	0 / 0
Державна служба з лікарських засобів	0 / 0	0 / 0	0 / 0	0 / 0	0 / 0
Державна служба з питань праці (2014 року не існувало)	- / 29	- / 0	- / 0	- / 0	- / 0
Державна служба фінансового моніторингу	35 / 19	0 / 0	0 / 0	0 / 0	0 / 0

Суб'єкт владних повноважень	Кількість експертиз 2014/2015	Кількість виявлених дискр. положень 2014/2015	Реагування на виявлені дискримінаційні положення		
			вилучення 2014/2015	уточнення 2014/2015	нова редакція 2014/2015
Державна ветеринарна та фіто-санітарна служба	нд / нд	нд / нд	нд / нд	нд / нд	нд / нд
Державна служба експортного контролю	8 / 10	0 / 0	0 / 0	0 / 0	0 / 0
Державне агентство автомобільних доріг	36 / 21	0 / 0	0 / 0	0 / 0	0 / 0
Державне агентство водних ресурсів	нд / 9	нд / 9	нд / 9	нд / 9	нд / 9
Державне агентство екологічних інвестицій <i>(ліквідовано)</i>	нд / -	нд / -	нд / -	нд / -	нд / -
Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження	нд / 33	нд / 0	нд / 0	нд / 0	нд / 0
Державне агентство з питань електронного урядування	17 / 20	0 / 0	0 / 0	0 / 0	0 / 0

Суб'єкт владних повноважень	Кількість експертиз 2014/2015	Кількість виявлених дискр. положень 2014/2015	Реагування на виявлені дискримінаційні положення		
			вилучення 2014/2015	уточнення 2014/2015	нова редакція 2014/2015
Державне агентство земельних ресурсів <i>(ліквідовано)</i>	51 / -	0 / -	0 / -	0 / -	0 / -
Державне агентство лісових ресурсів	15 / 15	0 / 0	0 / 0	0 / 0	0 / 0
Державне агентство резерву	нд / нд	нд / нд	нд / нд	нд / нд	нд / нд
Державне агентство рибного господарства	27 / нд	0 / нд	0 / нд	0 / нд	0 / нд
Державне агентство з питань кіно	нд / 12	нд / 0	нд / 0	нд / 0	нд / 0
Державне агентство з туризму та курортів <i>(у 2015 не існує)</i>	нд / -	нд / -	нд / -	нд / -	нд / -
Державне агентство з управління зоною відчуження	нд / нд	нд / нд	нд / нд	нд / нд	нд / нд
Державне космічне агентство	нд / 31	нд / 31	нд / 31	нд / 31	нд / 31

Суб'єкт владних повноважень	Кількість експертиз 2014/2015	Кількість виявлених дискр. положень 2014/2015	Реагування на виявлені дискримінаційні положення		
			вилучення 2014/2015	уточнення 2014/2015	нова редакція 2014/2015
Державна архітектурно-будівельна інспекція	0 / 0	0 / 0	0 / 0	0 / 0	0 / 0
Державна екологічна інспекція	нд / 25	нд / 0	нд / 0	нд / 0	нд / 0
Державна інспекція навчальних закладів (2014 р. не існувала)	- / 0	- / 0	- / 0	- / 0	- / 0
Державна інспекція сільського господарства	15 / 6	0 / 0	0 / 0	0 / 0	0 / 0
Державна інспекція з безпеки на морському та річковому транспорті	40 / нд	0 / нд	0 / нд	0 / нд	0 / нд
Державна інспекція з безпеки на наземному транспорті	нд / нд	нд / нд	нд / нд	нд / нд	нд / нд

Суб'єкт владних повноважень	Кількість експертиз 2014/2015	Кількість виявлених дискр. положень 2014/2015	Реагування на виявлені дискримінаційні положення		
			вилучення 2014/2015	уточнення 2014/2015	нова редакція 2014/2015
Державна інспекція з питань захисту прав споживачів	0 / 0	0 / 0	0 / 0	0 / 0	0 / 0
Державна фінансова інспекція	34 / 16	0 / 0	0 / 0	0 / 0	0 / 0
Український інститут національної пам'яті	0 / 9	0 / 0	0 / 0	0 / 0	0 / 0
Пенсійний фонд	17 / 26	0 / 0	0 / 0	0 / 0	0 / 0
Антимонопольний комітет	нд / нд	нд / нд	нд / нд	нд / нд	нд / нд
Державна інспекція ядерного регулювання	10 / нд	0 / нд	0 / нд	0 / нд	0 / нд
Державна регуляторна служба	0 / нд	0 / нд	0 / нд	0 / нд	0 / нд
Державна фіскальна служба	нд / нд	нд / нд	нд / нд	нд / нд	нд / нд
Державний комітет телебачення і радіомовлення	110 / 47	0 / 0	0 / 0	0 / 0	0 / 0

Суб'єкт владних повноважень	Кількість експертиз 2014/2015	Кількість виявлених дискр. положень 2014/2015	Реагування на виявлені дискримінаційні положення		
			вилучення 2014/2015	уточнення 2014/2015	нова редакція 2014/2015
Фонд державного майна	38 / 108	0 / 0	0 / 0	0 / 0	0 / 0
Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації	249 / 48	0 / 0	0 / 0	0 / 0	0
Національне агентство з питань державної служби	35 / 38	0 / 0	0 / 0	0 / 0	0 / 0

При цьому Державна інспекція України з питань захисту прав споживачів повідомила (лист від 11.01.16 №24-8-6/8), що *“експертиза не проводилася у зв'язку з відсутністю у проектах нормативних актів положень, які містять ознаки дискримінації”*. Державна санітарно-епідеміологічна служба України повідомила про те, що її *“діяльність не пов'язана з протидією дискримінації”*.

Державна фіскальна служба України відмовила (лист від 11.01.16 №06/С/99-99-10-03-01-14) у наданні інфор-

мації, так саме вчинила і Адміністрація Президента України (електронний лист б/н від 12.01.16 від імені керівника Головного управління забезпечення доступу до публічної інформації), з посиланням на те, що така інформація *“не створювалася”*.

Низка органів виконавчої влади не надали відповідей на запити не надали (оскарження порушення права на інформацію форматом проекту не передбачалося), у зв'язку з чим відповідних даних нема (у таблицях позначено як *“НД”*).

Обласні та Київська міська державні адміністрації:

Суб'єкт владних повноважень	Кількість експертиз 2014/2015	Кількість виявлених дискр. положень 2014/2015	Реагування на виявлені дискримінаційні положення		
			вилучення 2014/2015	уточнення 2014/2015	нова редакція 2014/2015
Вінницька ОДА	48 / 18	нд / 0	нд / 0	нд / 0	нд / 0
Волинська ОДА	8 / 10	0 / 0	0 / 0	0 / 0	0 / 0
Дніпропетровська ОДА	16 / нд	0 / нд	0 / нд	0 / нд	0 / нд
Донецька ОДА	5 / нд	0 / нд	0 / нд	0 / нд	0 / нд
Житомирська ОДА	11 / 18	0 / 0	0 / 0	0 / 0	0 / 0
Закарпатська ОДА	8 / 12	0 / 0	0 / 0	0 / 0	0 / 0
Запорізька ОДА	8 / 20	0 / 0	0 / 0	0 / 0	0 / 0
Івано-Франківська ОДА	23 / 13	0 / 0	0 / 0	0 / 0	0 / 0
Кіровоградська ОДА	12 / 7	0 / 0	0 / 0	0 / 0	0 / 0
Київська ОДА	11 / 18	0 / 0	0 / 0	0 / 0	0 / 0
Київська МДА	30 / 65	0 / 0	0 / 0	0 / 0	0 / 0

Суб'єкт владних повноважень	Кількість експертиз 2014/2015	Кількість виявлених дискр. положень 2014/2015	Реагування на виявлені дискримінаційні положення		
			вилучення 2014/2015	уточнення 2014/2015	нова редакція 2014/2015
Луганська ОДА	9 / 29	0 / 0	0 / 0	0 / 0	0 / 0
Львівська ОДА	0 / 0	0 / 0	0 / 0	0 / 0	0 / 0
Миколаївська ОДА	23 / 32	0 / 0	0 / 0	0 / 0	0 / 0
Одеська ОДА	10 / 4	0 / 0	0 / 0	0 / 0	0 / 0
Полтавська ОДА	21 / 28	0 / 0	0 / 0	0 / 0	0 / 0
Рівненська ОДА	7 / 7	0 / 0	0 / 0	0 / 0	0 / 0
Сумська ОДА	8 / 11	0 / 0	0 / 0	0 / 0	0 / 0
Тернопільська ОДА	5 / 5	0 / 0	0 / 0	0 / 0	0 / 0
Харківська ОДА	13 / 14	0 / 0	0 / 0	0 / 0	0 / 0
Херсонська ОДА	67 / 20	0 / 0	0 / 0	0 / 0	0 / 0
Хмельницька ОДА	15 / 30	0 / 0	0 / 0	0 / 0	0 / 0

Суб'єкт владних повноважень	Кількість експертиз 2014/2015	Кількість виявлених дискр. положень 2014/2015	Реагування на виявлені дискримінаційні положення		
			вилучення 2014/2015	уточнення 2014/2015	нова редакція 2014/2015
Черкаська ОДА	0 / 10	0 / 0	0 / 0	0 / 0	0 / 0
Чернівецька ОДА	29 / 9	0 / 0	0 / 0	0 / 0	0 / 0
Чернігівська ОДА	16 / 23	0 / 0	0 / 0	0 / 0	0 / 0

Дніпропетровська ОДА 13.01.16 повідомила, що розглядатиме запит як звернення громадян (себто протягом місяця, а не п'яти робочих днів). Донецька обласна військово-цивільна адміністрація 2016-го року принаймні двічі проігнорувала відповідні запити, проте враховуючи факт проведення антитерористичної операції, ми не схильні інкримінувати це керівництву адміністрації як серйозне порушення, яке потребує юридичного реагування.

Таким чином, протягом двох років в результаті проведення всіма суб'єктами владних повнова-

жень передбаченої законом та нормативним актом КМ України антидискримінаційної експертизи проектів нормативно-правових актів не виявлено жодного (!) положення, яке б містило ознаки дискримінації.

У зв'язку з чим практична доцільність існування такої окремої, регламентованої процедури викликає у нас сумнів.

Щодо наявності пропозицій стосовно удосконалення анти дискримінаційного законодавства – **лише Житомирська міська рада** надала конкретні пропозиції

(щодо наділення Уповноваженого ВР України з прав людини повноваженням накладати адміністративні стягнення за виявлені порушення конституційних прав і свобод).

Про підготовку (чи участь у підготовці) вже наявних проектів законодавчих актів повідомили:

- Міністерство соціальної політики України,
- Державний комітет телебачення і радіомовлення України,
- Державна пенітенціарна служба України.

Конкретної інформації щодо реалізації інших *"антидискримінаційних"* повноважень, прописаних для суб'єктів владних повноважень у ст.12 профільного закону, нам під час двох опитувань (тобто за підсумками 2015-го та 2016-го років) нам практично взагалі не було надано.

Таким чином, за підсумками дворічних спостережень ми констатуємо, що положення зазначеної статті величезною мірою залишаються лише на папері. Питання доцільності формального існування правової норми, не реалізованої на практиці, ми адресуємо суб'єктам законодавчої ініціативи.

Принагідно ми також запитували Секретаріат Уповноваженого ВР України з прав людини щодо кількості звернень до Уповноваженого за захистом порушених прав залежно від конкретних ознак дискримінації – за даними 2014 та 2015-го років. Отриману інформацію подано на наступному аркуші.

Як бачимо, протягом обох років найпоширенішими видами дискримінації, згідно з цими даними стабільно залишалася дискримінація за ознакою релігійних переконань, національного/етнічного походження, місця реєстрації чи проживання, та за ознакою інвалідності. Очевидно, що на це варто звернути особливу увагу.

Інформація
щодо звернень до Уповноваженого з прав людини
у 2014 році щодо порушення норм, визначених у статті 24 Конституції України

Порушені права	Кількість повідомлень
Рівність прав і свобод незалежно від: раси	3
Рівність прав і свобод незалежно від: національного/етнічного походження	40
Рівність прав і свобод незалежно від: належності до національних меншин	6
Рівність прав і свобод незалежно від: політичних переконань	1
Рівність прав і свобод незалежно від: релігійних переконань	154
Рівність прав і свобод незалежно від: інших переконань	3
Рівність прав і свобод незалежно від: мовних ознак	6
Рівність прав і свобод незалежно від: соціального походження	1
Рівність прав і свобод незалежно від: місця реєстрації чи проживання	10
Рівність прав і свобод незалежно від: віку	5
Рівність прав і свобод незалежно від: статі	6
Рівність прав і свобод незалежно від: сексуальної орієнтації	1
Рівність прав і свобод незалежно від: сімейного стану	1
Рівність прав і свобод незалежно від: інвалідності	46
Рівність прав і свобод незалежно від: членства в професійних спілках	3
Рівність прав і свобод незалежно від: інших ознак	35
Рівність перед законом (ст.21)	3
Рівність прав жінки і чоловіка: створення умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством	2
Рівність прав жінки і чоловіка: правовий захист, матеріальна підтримка материнства і дитинства	56
Рівність прав жінки і чоловіка: правовий захист, матеріальна підтримка батьківства	50
Рівність прав іноземців і осіб без громадянства з правами громадян України (ст.26)	7
Всього	439

Начальник Управління
документального забезпечення
та прийому громадян

В.В. Дейнека

Інформація
щодо звернень, які надійшли до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини у період з 01.01.2015 по 30.11.2015, з повідомленнями про порушення норм, визначених у статті 24 Конституції України

Порушені права	Кількість повідомлень
Рівність прав і свобод незалежно від:	187
з них:	
Рівність прав і свобод незалежно від: раси	3
Рівність прав і свобод незалежно від: кольору шкіри	1
Рівність прав і свобод незалежно від: національного/етнічного походження	17
Рівність прав і свобод незалежно від: належності до національних меншин	4
Рівність прав і свобод незалежно від: політичних переконань	8
Рівність прав і свобод незалежно від: релігійних переконань	56
Рівність прав і свобод незалежно від: мовних ознак	11
Рівність прав і свобод незалежно від: соціального походження	8
Рівність прав і свобод незалежно від: майнового стану	1
Рівність прав і свобод незалежно від: місця реєстрації чи проживання	20
Рівність прав і свобод незалежно від: народження	1
Рівність прав і свобод незалежно від: віку	1
Рівність прав і свобод незалежно від: статі	5
Рівність прав і свобод незалежно від: сексуальної орієнтації	10
Рівність прав і свобод незалежно від: гендерної ідентичності (трансгендерності)	1
Рівність прав і свобод незалежно від: інвалідності	18
Рівність прав і свобод незалежно від: стану здоров'я	2
Рівність прав і свобод незалежно від: членства в політичних партіях або організаціях	2
Рівність прав і свобод незалежно від: членства в інших організаціях	3
Рівність прав і свобод незалежно від: інших ознак	15

Начальник Управління
документального забезпечення
та прийому громадян

В.В. Дейнека

Усунення дискримінації військовослужбовців

Вагомим досягненням ми вважаємо усунення фактичної дискримінації українських військовослужбовців, забезпечене внаслідок призначення українським Омбудсменом свого окремого представника у справах захисту військовослужбовців.

У процесі моніторингу нами було встановлено, що обома перебувавшими на посаді Уповноваженими ВР України з прав людини роками не виконувалася імперативна норма ст.11 Закону України “Про демократичний цивільний контроль над воєнною організацією та правоохоронними органами держави”, згідно з якою Омбудсмен повинен обов’язково призначити свого окремого представника у справах захисту прав військовослужбовців, що у ґрунті речей є дискримінацією, заподіюючи для військовослужбовців (і це в умовах триваючого збройного конфлікту) обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами.

З 1997-го року, коли було прийнято Закон України “Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини” №776/97, Уповноваженому було надано право *“призначати своїх представників у межах виділених коштів, затверджених Верховною Радою України”*.

З набранням чинності Законом України **“Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією та правоохоронними органами держави”** №975-VI від 19.06.03 в Уповноваженого з’явився обов’язок (див. ст.11) в числі таких представників затверджувати і окремого представника Уповноваженого ВР України у справах захисту військовослужбовців. Проте до останнього часу цього обов’язку виконано не було. Згідно з офіційно наданою на наші запити інформацією повноваження щодо захисту прав військовослужбовців покладалися “за сумісництвом” на представника Уповноваженого ВР України з прав людини, який здійснює моніторинг дотримання соціально-економічних та культурних прав.

Оскільки в умовах збройної агресії РФ питання дотримання (передусім – чиновниками) прав і свобод військовослужбовців (і контрактників, і добровольців, і мобілізованих, а також і демобілізованих), а відтак – виконання імперативної норми Закону “Про демократичний цивільний контроль...” вкрай актуалізувалося, Інформаційний центр “Майдан Моніторинг” 24.12.15 згідно з Законом України “Про звернення громадян” письмово звернувся до Уповноваженого ВР України з прав

людини п. Валерії Лутковської з відповідною пропозицією щодо необхідності невідкладного затвердження окремого представника Омбудсмана з питань захисту прав "людей у формі". Вже 25.12.16 керівник Секретаріату Уповноваженого ВР України з прав людини поінформував про підтримку пропозиції.

А вже 10.02.16 на сайті Уповноваженого ВР України з прав людини було офіційно повідомлено про призначення окремого представника Уповноваженого у справах захисту військовослужбовців (ним став п. Юрій Матвійко).

СЕКРЕТАРІАТ
Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини

вул. Інститутська, 21/8
01008, Київ, Україна

E-mail: omb@ombudsman.gov.ua
http://www.ombudsman.gov.ua

Тел.: (+38 044) 253-22-03

№ 2/9-6257401.19/16-14

* 25 * 07.01.16 2016 р.

Северину О.

Шановний пане Олександр!

У відповідь на Ваше звернення до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини від 24.12.2015 № 7/15-145 щодо запровадження посади представника Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини у справах захисту прав військовослужбовців повідомляємо таке.

Керуючись статтею 101 Конституції України та статтями 6, 11 Закону України «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави», а також враховуючи складну ситуацію із дотриманням прав, зокрема, учасників АТО, Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини Валерією Лутковською прийнято рішення про створення в структурі Секретаріату Уповноваженого окремої посади представника Уповноваженого, який опікуватиметься дотриманням конституційних прав і свобод вказаної категорії осіб.

Засоби масової інформації буде повідомлено про вказане рішення після внесення змін до штатного розпису Секретаріату протягом лютого 2016 року.

Висловлюємо Вам, пане Олександр, подяку за Вашу ініціативу та сподіваємося на подальшу співпрацю.

З повагою

Керівник Секретаріату

Б.В. Криклевенко

За захистом від яких порушень зверталися до Омбудсмена в 2015 році

У рамках підтриманого Європейською Комісією проекту з дослідження і протидії дискримінації в Україні ми (ІЦ “Майдан Моніторинг”) спитали у Секретаріаті Уповноваженого ВР України з прав людини про те, за

захистом від яких “різновидів” дискримінації звертаються до Омбудсмена і як шановна пані Лутковська на ті звернення реагує. От відповідь:

СЕКРЕТАРІАТ

Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини

вул. Інститутська, 21/8
01008, Київ, Україна

E-mail: omb@ombudsman.gov.ua
http://www.ombudsman.gov.ua

Тел.: (+38 044) 253-22-03

№ 2/13-000599.15/31-42

14 січня 2016 р.

Северину О.

Шановний пане Северин!

У відповідь на Ваш запит на інформацію, який надійшов до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини 05.01.2016, повідомляємо, що оскільки аналіз звернень, які надійшли у грудні 2015 року, не завершено надати інформацію у повному обсязі за 2015 рік не вбачається можливим.

Враховуючи зазначене, надсилаємо статистичну інформацію щодо звернень, які надійшли до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини у період з 01.01.2015 по 30.11.2015, з повідомленнями про порушення норм, визначених у статті 24 Конституції України (додається).

Як Вам уже повідомлялося провадження Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини здійснюється за зверненням у цілому, а не щодо окремого питання (повідомлення). Статистична інформація щодо провадження з окремих питань (повідомлень) не здійснюється.

Інформуємо, що станом на 30.11.2015 року до Уповноваженого з прав людини надійшло 160 звернень в яких містилося 187 повідомлень про порушення норм, визначених у статті 24 Конституції України. За цими зверненнями було відкрито 106 проваджень та 4 звернення не відповідають вимогам законів України "Про звернення громадян" та "Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини".

Загальний аналіз дотримання цієї категорії прав буде викладено у щорічній доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини за 2015 рік.

Додаток на 1 арк.

З повагою

Керівник Секретаріату

Б.В. Крикивченко

Додаток до листа від 01.01.2016
№2/13-000599.15/31-42

Інформація

щодо звернень, які надійшли до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини у період з 01.01.2015 по 30.11.2015, з повідомленнями про порушення норм, визначених у статті 24 Конституції України

Порушенні права	Кількість повідомлень
Рівність прав і свобод незалежно від:	187
з них:	
Рівність прав і свобод незалежно від: раси	3
Рівність прав і свобод незалежно від: кольору шкіри	1
Рівність прав і свобод незалежно від: національного/етнічного походження	17
Рівність прав і свобод незалежно від: належності до національних меншин	4
Рівність прав і свобод незалежно від: політичних переконань	8
Рівність прав і свобод незалежно від: релігійних переконань	56
Рівність прав і свобод незалежно від: мовних ознак	11
Рівність прав і свобод незалежно від: соціального походження	8
Рівність прав і свобод незалежно від: майнового стану	1
Рівність прав і свобод незалежно від: місця реєстрації чи проживання	20
Рівність прав і свобод незалежно від: народження	1
Рівність прав і свобод незалежно від: віку	1
Рівність прав і свобод незалежно від: статі	5
Рівність прав і свобод незалежно від: сексуальної орієнтації	10
Рівність прав і свобод незалежно від: гендерної ідентичності (трансгендерності)	1
Рівність прав і свобод незалежно від: інвалідності	18
Рівність прав і свобод незалежно від: стану здоров'я	2
Рівність прав і свобод незалежно від: членства в політичних партіях або організаціях	2
Рівність прав і свобод незалежно від: членства в інших організаціях	3
Рівність прав і свобод незалежно від: інших ознак	15

Начальник Управління
документального забезпечення
та прийому громадян

В.В. Дейнека

Розділ 4. Презентації і обговорення

У цьому розділі представлені публічні дискусії щодо результатів всеукраїнського дослідження «Ландшафти дискримінації в Україні», та щодо тих сфер та груп, які виникли у дослідженні як найбільш актуальні та такі, що потребують особливої уваги для подолання дискримінації.

У боротьбі з дискримінацією найважливішим є виховання толерантності до іншості

5 травня 2016 р. у Києві в Офісі Омбудсмена відбулася презентація спільного дослідження “Ландшафти дискримінації в Україні”.

Метою дослідження є опис публічного дискурсу дискримінації в Україні. Завданнями, що сприяли досягненню цієї мети стали:

- визначення, що розуміється під словом «дискримінація» в українському суспільстві.
- визначення ситуацій, що українцями сприймаються як дискримінація,
- вивчення уявлень про людей і групи, які традиційно вважаються дискримінованими,
- вивчення уявлень про людей і групи, які вважаються найбільш захищеними від проявів дискримінації,
- визначення «нових» вразливих груп, що проявилися в актуальному соціальному контексті,
- визначення загальноприйнятих схем обґрунтування та відтворення дискримінації,
- визначення регуляторів дискримінації.

Дослідження включало три етапи. Перший етап складався з серії 29 фокус-групових інтерв'ю, що відбулися у 19 містах 17 областей України. На цьому етапі виявляли думку людей щодо дискримінації.

Другий етап складався з серії 199 глибинних інтерв'ю, якими було охоплено 28 міст у 20 областях України. Були проведені інтерв'ю з експертами (представниками третього сектору, волонтерами, активістами, чиновниками, представниками міжнародних благодійних організацій і. т.п.), інтерв'ю з людьми, які мають досвід протидії дискримінації, а також ж переселенцями як новою вразливою групою, яка наново проходить всі етапи соціальної адаптації. Третій етап дослідження передбачав кількісні виміри. Було проведено всеукраїнське опитування методом face-to-face (1006 респондентів, чоловіки та жінки старше 18 років).

Серед основних висновків дослідження:

- Люди розуміють дискримінацію, насамперед, як будь-який утиск та обмеження, часто не пов'язуючи його з певними критеріями.

- Люди часто не розуміють, що насправді є дискримінацією, а що – додержанням правил, норм або критеріями відбору.
- Утиски і обмеження власних прав та можливостей в Україні відчуває більшість населення.
- Соціальний захист сприймається як дефіцитний ресурс, а доступ до нього – як конкурентна боротьба.

Дискримінація бідних є найбільш видимою, а найменш помітною є дискримінація за мовною ознакою.

Топ-5 дискримінованих груп в Україні на думку опитаних:

1. Дискримінація бідних
2. Дискримінація людей з інвалідністю
3. Дискримінація людей старшого віку
4. Дискримінація за політичними поглядами
5. Дискримінація людей з ВІЛ

Загальний фон готовності людей до змін достатньо позитивний. Особливо щодо деяких груп, наприклад, людей з видимою інвалідністю. Є деякі сфери, в яких зміни будуть сприйняті позитивно, якщо з ними розпочати працювати. Це, наприклад, сфера охорони здоров'я,

спілкування з державною владою та сфера працевлаштування. 80% опитуваних вважають, що є люди, які мають розширені права.

В ході дослідження виявився цікавий феномен. Якщо комусь випаде можливість відстояти свої права, люди відчувають невдоволення та вважають, що це начебто відбувається за рахунок їхніх прав.

Щодо питання, хто повинен регулювати процеси, пов'язані з дискримінацією, то домінуючим є судження в рамках двох полюсів: «все має регулювати держава» та «все залежить від кожного з нас», тобто, видимими регуляторами процесів, пов'язаними з дискримінацією є або держава, або сама людина. Між цими полюсами – порожнеча. Держава сприймається людьми як щось далеке та байдуже.

До держави відношення у опитаних не дуже позитивне, натомість, до країни – позитивне. 84% опитуваних вважають Україну цінністю, за котру варто вести боротьбу, і 82% вважають, що допомога військовим – загальний обов'язок. 25% респондентів вважають, що треба нарощувати військову міць.

Де найбільше відчувається дискримінація:

- 44% опитуваних найбільше відчувають дискримінацію в медичних закладах
- 33% при прийомі на роботу та у трудових стосунках з підприємством
- 32% при взаємодії з державними органами
- 28% при взаємодії з судами різного рівня
- 28% при взаємодії з правоохоронними органами
- 20% у сфері освіти
- 18% у транспорті
- 14% в магазинах, на ринках, у торгових центрах
- 16% всюди
- 7% ніде

Проблеми гендерної дискримінації

У нашому суспільстві гендерна дискримінація стосується обох статей. Жінки усвідомлюють свою дискримінованість, яка більшою мірою проявляється при у сфері трудових відносин. Чоловіки свої дискримінації в основному не усвідомлюють. Основні сфери, в яких відбувається дискримінація чоловіків – це сімейне право та завищені соціальні вимоги.

У суспільстві існує певний дисбаланс гендерних стереотипів. 39% опитуваних вважають, що на чоловіків покладається забагато відповідальності і в той же час 47% вважають, що жінки повинні повернутися до традиційної ролі у суспільстві.

Сексуальна орієнтація

Уявлення про те, які саме права відстоюють гомосексуали в масовій свідомості є викривленими. Відношення до ЛГБТ-людей є негативним, іноді навіть агресивним. Лише 11% опитуваних вважають, що Україна готова до одностатевих шлюбів, в той час як 65% вважають, що гомосексуальних людей можна легально дискримінувати, наприклад, не дозволяти їм працювати в системі освіти. 27% вважають, що меншини поведуться провокативно.

Ставлення до інших національностей

Більшість опитуваних не вважає інші національності загрозою. 88% відповіли, що права усіх громадян, незалежно від національності, повинні бути рівними. 24% вважають, що росіяни мають мати менше прав.

Роми – єдина національна спільнота, чию дискримінацію вважають виправданою на всій території України.

Складності інтегрування компактних спільнот (наприклад, молдаван на Буковині) теж сприймаються як фактори соціальної напруги.

Ставлення до людей з інвалідністю

Люди з особливими потребами сприймаються дискримінованими як на рівні доступу до середовища, так і соціально обмеженими. Дослідження зафіксувало достатній рівень підготовленості громадської думки до включення людей з видимою інвалідністю в активне суспільне життя. Високий рівень прийняття не поширюється на людей із системними захворюваннями типу ВІЛ, гепатит С, туберкульоз.

Переселенці

Великий пласт дослідницької роботи був присвячений проблемам внутрішньо переміщених осіб. Ця група людей відчуває множинну дискримінацію у різних сферах. Переселенці зараз тестова група, яка перевіряє на собі систему соціального захисту. Для ефективної адаптації переселенців потрібно підтримувати їх активну громадянську позицію, боротися з негативними стереотипами про них. 76% вважають, що переселенцям потрібно допомагати і не згодні, що права переселенців мають обмежуватися. 20% респондентів вважають, що права переселенців з Донбасу можуть бути обмежені. Відношення до переселенців з Криму толерантніше, ніж до переселенців з Донбасу.

Після презентації дослідження відбулася експертна дискусія.

Україна без дискримінації – чи це можливо? Експертна дискусія.

Віктор Гарбар, ГО ІЦ «Майдан Моніторинг»: З огляду на означену парадигму «або держава, або я», яка не враховує ролі посередників у регулюванні процесів, пов'язаних з дискримінацією, виникає питання, як зробити цих посередників видимими? Яким чином мають бути організовані анти дискримінаційні практики, з урахуванням, що ми живемо в дискримінаційному середовищі? Більшість громадян відчують себе дискримінованими і з цим потрібно працювати. Яка має бути роль, функції, взаємодії та відповідальність всіх учасників, регулюючих дискримінацію: держави, громадянського сектора та конкретного громадянина?

Ми маємо три типи стосунків громадського сектора з державним:

1. Конфронтація
2. Паралельна діяльність, яка ніяк не пересікається між собою. Це наші сьогоднішні реалії.
3. Партнерські відносини. В держави свої функції, у громадського сектора свої функції. Більш того, громадський сектор більш гнучкий, тому має більше можливостей.

Тетяна Зуб, Дослідницьке бюро Соціологіст: Це поллюсне відчуття «я і велика держава» для більшості має місце через те, що посередники не присутні в інформаційному полі. Для виправлення ситуації треба цих посередників, їх роль та функції популяризувати. Це питання суспільного дискурсу і інформаційної політики. Суспільний дискурс зараз базується на ідеї протистояння народу і влади, яка йде ще з 19 сторіччя. Через це виникають претензії до влади, бачення її слабкою і байдужою. Люди не розуміють, що місцева або державна влада мусить робити, а що не мусить і тому вони відчують владу, як байдужу. Ті, хто проявляє власну активність, навіть з тих же переселенців, прекрасно себе почують порівняно з іншими людьми через те, що для них немає великих надій і сподівань. Зараз з'явилася більша повага до громадської активності, до громадських організацій.

Андрій Кравчук, Правозахисний ЛГБТ Центр «Наш світ»: У боротьбі з дискримінацією найважливішим є виховання толерантності. Моя найбільша претензія до нашої держави в тому, що вона абсолютно ігнорує пропаганду нетерпимості, чим заохочує дискримінацію.

Коли державний чиновник висловлюється негативно проти будь-якої соціальної групи, в нашій країні це не є приводом для того, щоб хто-небудь на це відреагував. Пропаганда толерантності – це поширення відомостей про групи, які не представлені в суспільному дискурсі. Коли люди бачать живого гея у своєму середовищі, їх ставлення до геїв одразу змінюється. Потрібно поширювати достовірні дані про життя цих людей, розвіювати стереотипи. Проблема цієї групи в тому, що вони невидимі. Коли вони стануть видимі, то людям прийдеться приймати рішення, чи буду я дискримінувати їх чи я все-таки примирюся з ними.

Згідно законодавства забороняється приниження людської гідності, поширення ворожнечі за чотирма ознаками: расовою, національною, релігійною та станом здоров'я (інвалідністю). Я не знаю жодного прикладу, щоб у країні поширилася ненависть за ознакою інвалідності. Хто справді потребує захисту, наприклад, дискриміновані за сексуальною орієнтацією – просто ігноруються. Якщо подивитися на дослідження, то жакликий відсоток людей відчувають гомофобію. І держава це ігнорує. Добре, що це не ігнорує громадянське суспільство.

Щодо взаємодії з державою, потрібно викроїти сфери, на які треба звернути найбільшу увагу. **Робота з дискримінацією має бути адресною.** В Україні проблема в національній ідентифікації є у певних народностей і на певних територіях. Ось це і треба вирішувати, а не боротися взагалі з проблемою, якої не існує на більшості території країни.

Віктор Гарбар: Відразу до ЛГБТ-спільноти була створена штучно російською пропагандою. Це маніпуляція, призвана виставити європейський вибір України гидким та бридким. Але ця маніпуляція московської пропаганди не спрацювала. Європа має настільки позитивний імідж, що це значно не вплинуло на думку більшості.

Людмила Ямщикова, ГО ІЦ “Майдан Моніторинг”: В дискусіях щодо гомосексуалів називається смішний аргумент, що не треба себе пропагувати та вип'ячувати. Можливо варто подумати над тим, щоб інакше представити як добру ознаку? Це прекрасно, коли якась соціальна група позначає свою наявність і стає видимою. Коли є спільна ознака і люди заявляють про це – це класно. Суспільство має призвичаїтися ставитися до того з точки зору: «О, супер, і такі в нас є!». Потрібно позитивно сприймати бажання людей показувати свою

інкашість. Це абсолютна протилежність до радянського «не треба вип'ячуватися».

Мене лякає, що у нас **поняття дискримінації не пов'язане з правами людини**. Насправді вони мають бути у жорсткій зв'язці. В суспільстві має закарбуватися, що дискримінація завжди відбувається там, де порушуються права людини. Люди відчувають себе дискримінованими, але не відчувають, що їх права порушуються. Якщо люди дискримінацію не пов'язують з правами, то вони і не звернуться по допомогу. Має відбутися зміна контенту ЗМІ і системи освіти з урахуванням акценту на усвідомлення суспільством права людини як цінності.

Поляки розпочали реформи тільки після того, як зазначили права людини, як цінність в засадничих документах. Чому в українському суспільстві термін права людини не поширений, мало кому зрозуміли та не піднесений, як засадничі речі? Якщо ми в суспільстві не напишемо це, то куди тоді рухатися?

Потрібно закарбувати у свідомості людей, що різноманітність – це величезна перевага і основа виживання. Будь-яка спроба заявити про своє існування, про свою інакшість має бути всебічно підтримана і викликати захоплення!

Тетяна Андрійчук, заступник завідувача відділом сприяння розвитку громадянського суспільства та комунікацій з громадськістю Департаменту інформації та комунікацій з громадськістю Кабінету Міністрів України: В органах влади зараз наявна плинність кадрів і суб'єктивізм, тому мають бути вироблені певні процедури, які б не залежали від плинності кадрів і популяризовані серед населення. До прикладу, якщо люди відчувають дискримінацію в поліклініках, то в кожній поліклініці має висіти оголошення про те, як можна захистити своє право на отримання медичної послуги. Щодо неурядового сектору, то в нас є велика проблема в тому, що на сьогодні немає потужних представницьких громадських організацій. В нас більш експертні громадські організації і про них є інформація. Але вузькоспеціалізованих організацій, які представляють інтереси певних громадян, практично немає. Навіть ті, які є, ніяк не представлені, інформації про них немає навіть в інтернеті. Зараз мають посилюватися представницькі організації, які захищають інтереси певних громадян та інформація про них має бути відомою і для органів влади, і для тих громадян, яким вони можуть бути корисними.

Аксана Філіпішина, представник Уповноваженого – начальника Управління з питань дотримання прав

дитини, недискримінації та ґендерної рівності Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини:

Найбільші зусилля мають бути направлені на те, щоб в суспільстві виховувати нульовий вияв толерантності до проявів дискримінації. Ми завжди боремося з наслідками і не боремося за превенцію. Ми досі у радянській парадигмі, коли, ховаючи людей з інвалідністю з інтернатах, робили вигляд, що їх немає.

В Україні питання по боротьбі з дискримінацією покладено на уповноваженого з прав людини. Держава по суті переклала свої функції і їх майже не бачить. В цьому є проблема. Представники Єврокомісії дуже цікавляться, що саме держава робить в цьому напрямку, чи розуміє взагалі рівень своєї відповідальності? Але офіс уповноваженого, який по суті не є заміником держави у цих питаннях, продовжує розширювати свої функції і законопроект 3501 (Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо гармонізації законодавства у сфері запобігання та протидії дискримінації із правом Європейського Союзу) є цьому підтвердженням. Ми йдемо на прийняття на себе частково функцій держави, зокрема по складанню протоколів випадків дискримінації та, бо розуміємо, що фактично

сьогодні в державі цього нікому робити. Ми намагаємося бути активними і співпрацювати з громадянським суспільством.

При мені, як при представниці уповноваженого з прав людини діє дві експертні ради, що збирається раз на квартал з питань протидії дискримінації. Одна рада – з порушення прав дітей, друга – з протидії дискримінації і ґендерної рівності. За моєю пропозицією до цих рад входять різні організації, що зазвичай знаходяться в Києві. Бо дуже важко зібрати навіть київські організації. До ради входять Міжнародний фонд «Відродження», «Ла Страда» та інші, – більше десятка організацій. Список тих, хто входить до експертної ради відкритий і знаходиться на сайті уповноваженого. Але наші двері відкриті і навіть без офіційного входження до експертної ради ми можемо включати організації в розсилку. І не завжди ці засідання є стаціонарними, але можуть бути й екстрені, коли мова йде про той чи інший законопроект, ми збираємось і обговорюємо нашу позицію. Також це можуть бути тематичні блоки. Ми залучаємо неурядові організації для реалізації своїх проектів. Наприклад, зараз спільно з «КПД» (Всеукраїнська спілка «Коаліція з протидії дискримінації в Україні») у нас діє дворічна інформаційна компанія по пропаганді протидії

дискримінації в Україні. Є розроблений сайт з відео, можна все подивитися.

Ми поки що не можемо провести дослідження, немає ні в кого зацікавлення, стосовно рівня дискримінації в шкільному середовищі. З Радою Європи в нас є широкий проект, в рамках якого діє інформаційна кампанія – печатна продукція, відеоряд. Цього року ми робимо форум з питань протидії дискримінації для студентства. Це буде на базі університету ім. Т.Г. Шевченка, де влітку ми будемо збирати есеї від студентів, а також запрошуємо журналістів, соціологів, правників. Бо навіть серед студентства не вистачає розуміння питання що є дискримінація і захід буде мати просвітницьку мету.

Також ми абсолютно відкриті для будь-яких спільних досліджень, заходів, кампаній, як загального характеру, так і тематичних, в залежності від того, на чому спеціалізується та чи інша правозахисна організація.

Активно ми співпрацюємо по законопроектах.

Часто звучить, що немає в нашій країні системи співпраці державних і недержавних організацій. Є певні локальні успіхи. Хоча є закон про соціальний діалог, який останні 5 років не переглядався.

Було б доцільно шукати тематичні точки дотику, в залежності від того, хто в чому реалізується – в дослідницькій роботі, інформаційній, правозахисній з точки зору представлення прав людей, які дискримінуються в судових інстанціях. В нас є мандат надання висновків на запит суду. Ми єдина організація, яка видає такі висновки, але на жаль за два роки, протягом яких ми володіємо цим мандатом лише 4 рази до нас надходили запити стосовно надання таких висновків.

І навіть в цих трьох випадках з чотирьох фактично не було саме дискримінації. Було просто порушення прав, але не було дискримінаційної складової. Людина думала, що є, а насправді немає.

Ми проводимо роботу з суддями, прокурорами, представниками органів влади. Але спеціалістів з дискримінаційної теми в нас всього шестеро. Органів влади в Україні і органів місцевого самоврядування понад 2400! Навчити їх всіх нашими силами нереально!

Окрім питань дискримінації ми проводимо тренінги стосовно гендерних питань. Минулого року на рівні всієї України ми провели близько 15 тренінгів з загальних питань дискримінації і 8 з гендерних питань. Тобто крапля в морі. Відбулися перевибори, змінюються губе-

пнатори разом зі всією адміністрацією і треба все починати спочатку. Величезна плинність кадрів дуже заважає. Навчити всю країну неможливо. Це має постійно звучати з екранів телевізорів, це має бути інформаційна політика держави і на це потрібен час.

Віктор Гарбар: Декілька слів про систему взаємодії органів влади і громадських організацій. Що людей дратує в спілкуванні з органами влади і місцевого самоврядування? Хаос, незрозумілість процедур і повне нерозуміння, що робити у зв'язку з цим. Як було сказано, ми маємо три типи стосунків громадського сектора з державним:

1. Конфронтація
2. Паралельна діяльність, яка ніяк не перетинається між собою. Це наші сьгоднішні реалії.
3. Партнерські відносини. В держави свої функції, у громадського сектора свої функції. Більш того, громадський сектор більш гнучкий, тому має більше можливостей.

На мій погляд, єдину, універсальну систему формально виробити практично неможливо.

Незрозуміло, як відбираються громадські організації в ради, як вони там працюють? Згідно досвіду, роль громадських організацій в таких радах є суто декоративною. Як сказав голова однієї громадської ради про ОДА, «Та поки з Києва нам не скажуть, що робити – ми мовчимо». Кому і навіщо потрібна така рада?

Дискримінаційні практики постійно відновлюються тим же механізмом, як вони відновлювалися у радянському війську. До тих пір, поки громадські організації не перестануть вважати участь у якомусь дорадчому органі при комусь або при чомусь за велику перевагу, «доступ до тела», вважатимуть це за велику чесноту, - ні про яку систему взаємодії розмовляти непотрібно, тому що це щось інше. Це щось наближене до корупції, ніж до адвокації громадських інтересів.

Органам же влади потрібно просто, буква в букву, виконувати положення закону про превенцію дискримінації. Але робити це не для “галочки”.

Аксана Філіпішина: Минулого тижня ми погодили з Міністерством юстиції проект урядової постанови про класифікатор звернення громадян (заяв і скарг), куди ми включили дискримінацію як категорію звернення. Крім того, необхідно розробити методологію, завдяки якій можна буде виокремити питання саме

дискримінації, щоб будь-який чиновник чи будь-хто інший міг чітко зорієнтуватися, що певний випадок порушення права є проявом дискримінації. Люди цього не розуміють, їх треба навчити. Потрібна елементарна інструкція.

Віктор Гарбар: І бажано, щоб вона була коротка.

Аксана Філіпішина: Звичайно. Другим напрямком наших перемовин з Мінюстом є розробка методичної бази щодо проведення антидискримінаційної експертизи. Ми стикаємося в судовій практиці з тим, що відсутність конкретної методології, інструкції дозволяє чиновникам просто «не вгледіти» прояв дискримінації в тій чи іншій ситуації і ніякої відповідальності такі дії представника влади за собою не тягнуть. На сьогодні нічим і ніяк не регламентовано, що висновок, наприклад, має складатися з таких-то розділів, що у висновок має бути відображено, як саме має бути проведена експертиза, хто саме має право на її проведення, що саме робить експерт експертом.

Віктор Гарбар: В чому сенс посередників? У роз'ясненні деяких моментів громадянам. Після семінарів, після погодження позицій з органами влади. Інакше цей посередник стає квазі-адвокатом. Він захищає по класи-

чній правозахисній системі, представляє інтереси людей, що не можуть собі найняти кваліфікованого адвоката, в суді, в ситуаціях, за які нормальні адвокати не беруться. За доведення дискримінації в судовому порядку не дуже багато людей візьметься. Це складна, малоунормована річ, суддям взагалі незрозуміла, тому що вони перші дискримінатори в нашій системі. Другі – правоохоронні органи.

Тут я бачу маневр для обопільно корисної співпраці, тому що в нас всі чиновники совєцької епохи пішли на пенсію, і ті, що залишились міцно тримаються за своє місце. І вони репродукують цю дідівщину. Адже, там де він один тільки й розуміє (закон, положення, інструкцію, правила), а всі решта невігласи,- з ними можна робити все, що завгодно.

Людям незрозуміла концепція людських прав, як цінності. У них цінності гроші і влада. Їм потрібно цю концепцію донести. Ті, хто зможуть її донести більшості людей, пришвидшать процес.

Аксана Філіпішина: Існує судова практика. Люди в Україні бояться чомусь йти до суду. Європейська практика судового захисту дуже широка. Люди в Європі не бояться йти до суду. Є дві сторони, третя сторона – суд, розсуджує і приймає рішення. Завжди у спорі буде той,

чию заяву не задовольнили. Це нормальна цивілізована процедура. В нас бояться, що з цього потім зроблять шоу «Хтось ПРОГРАВ суд» і далі піде резонанс. Аби не програти десять разів подумують, чи йти до суду. Це на всіх рівнях.

Віктор Гарбар: Більшість людей дискримінацію сприймає за майновою ознакою. Тобто, якщо в людини немає грошей, то немає і можливості довести свою правоту в суді. Немає знань, як це зробити. Тому в певних речах вирішують питання побутовим способом: машину підпалити абощо.

Влада має підтримувати інтерес до прав людини і ними займатися. Влада має здійснювати свою декларацію: про честь, гідність та захист життя як найвищі пріоритети, визначені Конституцією.

Тетяна Андрійчук: В органах влади зараз наявна плінність кадрів і суб'єктивізм, тому мають бути вироблені певні процедури, які б не залежали від плінності кадрів і були б популяризовані серед населення. До прикладу, якщо люди відчувають дискримінацію в поліклініках, то в кожній поліклініці має висіти оголошення про те, як можна захистити своє право на отримання медичної послуги.

Щодо неурядового сектору, то в нас є велика проблема в тому, що на сьогодні немає потужних представницьких громадських організацій. В нас більш експертні громадські організації і про них є інформація. Але вузькоспеціалізованих організацій, які представляють інтереси певних громадян, практично немає. Навіть ті, які є, ніяк не представлені, інформації про них немає навіть в Інтернеті.

Зараз мають посилюватися представницькі організації, які захищають інтереси певних громадян та інформація про них має бути відомою і для органів влади, і для тих громадян, яким вони можуть бути корисними.

На жаль, судове розв'язання проблем в Україні майже недоступне для простих громадян. Люди не мають можливості скористатися послугами компетентних адвокатів. Але люди мають знати, куди їм звертатися за захистом і допомогою. І в таких реаліях організації-посередники можуть бути дуже корисними.

Аксана Філіпішина: Офіс Омбудсмена відкритий до співпраці. Запрошуйте нас на свої заходи. Обмін інформацією, на наш погляд, є дуже важливим.

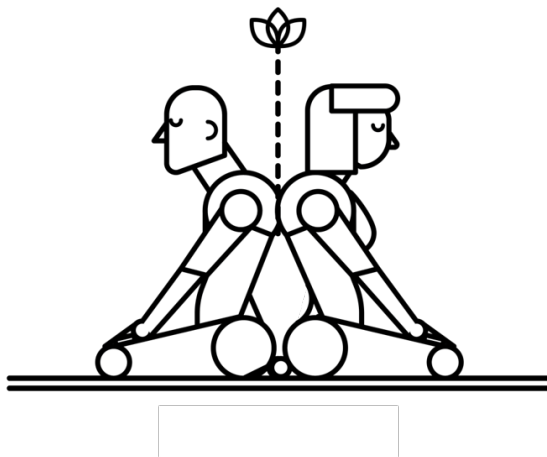
Для нотаток

Гендер і стать.

«Суспільства, в яких спокійно ставляться до інакших, є сильнішими»

15 квітня 2016 р. в клубі «Шостий кут» у Харкові відбулася публічна дискусія на тему “Ландшафти дискримінації в Україні: гендер і стать”.

15 квітня 2016 року у клубі «Шостий кут» (м. Харків) була проведена спільна прес-конференція Інформаційного центру «Майдан Моніторинг» та Дослідницького бюро "Sociologist" за темою «Ландшафти дискримінації в Україні: гендер і стать».

«Більшість респондентів не вбачають критичного погіршення рівня дискримінації за останній рік та за останні п'ять років. Тим не менш, біля третини опитаних вважають, що ситуація за ці періоди в країні погіршилась. Тобто ситуація, що рефлексується українцями, далека від ідеалу, але у той же час не катастрофічна», - вважає соціолог Дослідницького бюро "Sociologist" Віталій Юрасов.

«Рідше за інших відмічають зріст дискримінаційних процесів в Україні чоловіки та люди середніх статків. Фактично, це найменш вразливі категорія населення», - зазначає Поліна Алпатова, соціолог Дослідницького бюро "Sociologist".

Близько половини опитаних згодні з тим, що ми маємо спільно робити все можливе, щоб покращити становище меншин, і при цьому 81% вважають, що існують групи людей, права яких «набагато ширші за їх власні, і це неправильно» «По суті, ми спостерігаємо ситуацію, коли українці налаштовані більш-менш позитивно, од-

нак самі у більшості своїй почуваються дискримінованими, відчувають правовий дефіцит і це тотальне відчуття утиску заважає раціонально сприймати проблеми меншин та вразливих груп», - пояснює Тетяна Зуб, соціолог Дослідницького бюро "Sociologist".

Коло половини опитаних вбачають необґрунтовану дискримінацію жінок (44%), і у той же час вважають, що жінка має повернутися до своєї традиційної ролі (47%). При чому дискримінуючи висловлювання по відношенню до жінок більш притаманні чоловікам. В той же час, треба зазначити, що 39% вважають, що на чоловіків покладається більше відповідальності, аніж вони можуть витримати.

Що стосується відношення до сексуальних меншин, то тут спостерігається катастрофічна ситуація. 65% українців погоджуються з твердженням, що школи повинні мати право звільняти вчителів, які є гомосексуальними. При цьому лише 11% вважають, що в Україні настав час легалізувати одностатеві шлюби. «Таке ставлення дуже сильно контрастує з показниками за ідентичними індикаторами в США, однак, слід зважати на те, що 11% - це практично кожен десятий, а не число в межах статистичної похибки. І ще важливіше розуміти, що прогресивні та толерантні підходи більш популярні серед молоді, а отже, і з часом ситуація лише покращуватиметься» - підсумовує Тетяна Зуб.

Після презентації відбулася публічна дискусія за даною темою.

Учасниця дискусії: Дискримінація – ключевое понятие в этом исследовании. Как, по результатам вашего исследования, понимается дискриминация, как трактуется это понятие в Украине?

Тетяна Зуб, Дослідницьке бюро Соціологіст: Мы говорили с экспертами и правозащитниками в этой области, и их определения отличаются от того, что говорят участники исследования, наши сограждане. Они носят конструктивный характер, связаны с обозначением справедливости или несправедливости нарушения прав, выделенности определенных групп, которые являются дискриминированными. Что касается публичного восприятия, а мы исходим из него, поскольку оно влияет на то, как люди действуют, исходя из своих представлений, то оно достаточно пустотное, зато эмоционально нагруженное. Фактически, дискриминация определяется исключительно как любое ущемление, несправедливость или ощущение ограниченности своей возможности – даже не свободы, а возможности. Поэтому оно не соответствует тем определениям, которые дают эксперты. И это ощущение тотальной несправедливости, ущемленности или ограниченности в

чем-либо функционирует, из него исходят люди, действуя и говоря о дискриминации, дискриминируя других или ощущая дискриминацию на себе.

Юлія Сорока, доктор соціологічних наук: Мы выходим на конкретные группы, которые являются дискриминированными, и обсуждение, которое сейчас происходит, говорит об одной из таких групп. Но в некоторых вопросах можно было бы говорить не о дискриминации, а о неравенстве. Например, я открыла страницу про медицинские учреждения, в которых ощущается дискриминация. Мне представляется, что точнее было бы сказать про неравенство, которое здесь проявляется, а не дискриминация. И в целом это очень интересно было бы проследить в таких перспективах, какой смысл это слово заменяет – в данном случае оно заменяет слово «неравенство», и это является легитимным способом говорить о неравенстве – не отстраненно, как если говорить о людях с разным уровнем зарплаты, о различии в административных ресурсах, как, например, между городом и селом, а говорить о неравенстве заинтересованно, со своей перспективой.

Наталія Зубар, керівник проекту «Україна без дискримінації», ГО ІЦ «Майдан Моніторинг»: Я тут хочу втрутитися з поняттям “Discriminative authority” (переклад – носій владних повноважень, що дискримінує),

тому що поняття дискримінації у нас дуже сильно пов'язане з тим, хто дискримінує, і я думаю, що лікарні сприймаються як своєрідне «authority», сприймаються як влада лікарів, медсестер, акушерок, навіть няньок. Як тільки ми кажемо про нерівні відносини, то саме про це йдеться. Коли ми кажемо про ставлення, наприклад, до гомосексуалів, то людям не ясно, хто тут «authority».

Тетяна Зуб: Важно понимать, что не произносится слово «неравенство», как и слово «несправедливость», потому что дискриминация – это необоснованное ущемление, и есть чувство, что когда ты говоришь, что тебя дискриминируют, то это уже повод к разговору, чтобы достичь этого равенства, это повод получить то, что у тебя забрали либо недодали. Когда мы говорим просто о неравенстве, то отношение к этому достаточно спокойно – все мы, в какой-то степени, неравны, и это не дает повода к тому, чтобы выступить с этим. Поэтому такое понятие очень хорошо ложится: кто не спросит, что это – всегда есть ответ: «я тоже чувствую себя ущемленным».

Олександр Шевченко, ГО ІЦ «Майдан Моніторинг»: Є таке дискусійне питання, те, що ви сказали відносно дискримінації жінок. Коли я працював перед тим, як перейти до бізнесу, то мене теж питали про сімейний стан. Але тут питання: чи тут також має місце

саме дискримінаційна практика, або жінки самі фіксують таку практику як дискримінаційну? В принципі, про це питають всіх, наскільки мені відомо.

Тетяна Зуб: Конечно же, мы знакомы с такими ситуациями, в основном, со слов женщин как соискателей и от мужчин как от работодателей. Мужчины-работодатели, которые присутствовали на дискуссиях, часто говорили, что им нецелесообразно брать на работу ту или иную женщину, а потом учить через год другую. Причем они это говорили совершенно открыто этим же женщинам, которые рассказывали, что их не взяли на работу из-за репродуктивного возраста. Здесь несколько разные контексты. Было несколько историй мужчин, которые задавали такие же вопросы, и они ссылались на то, что это дискриминация: если ты женат, то считаешься более надежным, а если не женат, то неизвестно, куда ты завтра поедешь. Такие истории были достаточно единичны.

Віра, учасниця дискусії: Я отвечу на вопрос. Когда спрашивают мужчину: «Есть ли у вас дети, женаты ли вы?», то это, скорее, мотивация взять вас на работу, потому что вы будете бороться за свое место и приносить определенные результаты, потому что вам есть куда нести деньги.

Наталія Зубар: Дослідження показували, що усвідомлення людей дискримінованими абсолютно не обов'язково виливається в якісь дії. Дуже мало скарг у владні інституції на будь-яку дискримінацію; очевидно, що випадків дискримінації на порядки більше, ніж скарг на неї, навіть коли дискримінація наявна, бо просто немає таких навичок. Наприклад, інвалід не може зайти до якоїсь аптеки – це реальна дискримінація, але люди не скаржаться. Тільки скарг до омбудсмена на дискримінаційну поведінку по всій Україні надходять за рік сотні, а в міністерства, відомства – одиниці. У одній державній адміністрації навіть не зрозуміли, про що йдеться в нашому запиті. «Дискримінація» – це популярне слово, але що з нею робити, ніхто не знає.

Поліна Алпатова, Дослідницьке бюро Соціологіст: В нашем исследовании четко виден разрыв между человеком и государством, т.е. государство не воспринимается как агент, к которому можно обратиться со своими вопросами. Интересно, что реальные агенты – это вовсе не государство, а волонтеры, церковь, и т.д. Те же переселенцы не понимают, что можно попросить помощи у государственных учреждений, для них агенты – это близкие люди, волонтер, который знает, что нужно делать, чтобы дошло до государства.

Проблема связана с тем, что дискриминация не понимается как слово из правового лексикона, как ограничение моих прав, а мои права, в какой бы идентичности я ни выступала, например, как женщина, или посетитель поликлиники, или пользователь транспорта, были бы ущемлены. Важно понять, в каких прочтениях слово «дискриминация» воспринимается, а в каких нет. Соответственно, как продолжение исследования практические шаги должны касаться того, чтобы развивать видение этого понятия.

Анна, учасниця дискусії: Одно дело – когда есть отношения с государством, например, права конкретной категории населения закреплены в законе, а закон – это такая форма связи меня с государством. Если, допустим, говорить о сексуальных домогательствах к женщинам, то здесь речь идет о патриархальных нравах, которым не противопоставлен конкретный закон, хотя у нас и есть закон о гендерном равенстве. Вместе с тем есть еще и культурные нормы, которые выступают как определенные границы для того, чтобы реализовывались правовые нормы. Чтобы дискриминация в правовом смысле работала, нужно развивать такое отношение, но для разных дискриминированных категорий это будет прочитываться по-разному. Это прежде всего отношение с государством, например, пенсионеров. В

каком-то роде, это отношение со всем обществом, которое считает, что мужчины выше и главнее женщин, в патриархальном прочтении. Также это касается дискриминации гомосексуальных групп, где также не найдешь ответственных. Поэтому, основное – это развивать понимание дискриминации в правовом отношении.

Тетяна Зуб, Дослідницьке бюро Соціологіст: В развернутом отчете по рекомендациям адвокации для разных групп у нас предлагаются разные пути. Иногда достаточно принять какие-то правовые решения в отношении, допустим, ВПЛ, но есть ситуации, относительно которых необходимо менять общественное мнение, например, через сериалы, через инклюзию каких-то групп в образование, в обычную жизнь, чтобы из невидимых они превратились в видимые. Нужно поднимать эти вопросы, показывать, рассказывать о них.

Олександр Шевченко: Коли згадали про невідповідності між правовими нормами і культурним контекстом, про зазіхання та патріархальну природу цього, я не знаю, чи це є дискусійним питанням для мене, але і я, і багато чоловіків з тим стикаються: це або матріархальний, або патріархальний підхід до сприйняття сімейного кодексу в тому плані, з ким залишається дитина.

Причому в ньому записані абсолютно недискримінаційні норми, якщо його просто читати, але на практиці судді – як жінки, так і чоловіки приймають рішення в 90% випадків на користь жінки. Чи пов'язано це з матріархальною або патріархальною традицією вважання дитини тягарем, який дістається за дискримінаційною практикою жінок?

Тетяна Зуб: Эксперты-правоведы подтверждают, что в рамках семейного права большой процент этих случаев решаются в пользу женщины, невзирая на обстоятельства.

Наталя Зубар: Мої друзі - правозахисники з Польщі - підтверджують те саме. Вони захищають права чоловіків в таких ситуаціях.

Але добре, що тут сказали про соціальні та культурні практики. Якщо ми хочемо якихось якісних змін в державі, ми не можемо ігнорувати сімейні права. Далі – їх треба розділити на дві частини. Ми стикнулися з соціальними практиками, нав'язаними під час Радянського Союзу, абсолютно ненормальними, такими як культ зони. Тут треба зробити дуже серйозний аналіз – що є традиційним, а що є штучно нав'язаним. Також питання, а яке ставлення до жінок вважати традицією?

Оскільки Україна була поділена між кількома імперіями, то гендерні стереотипи на Сході та Заході відрізняються. У нас різні історії, культури, релігії, в яких також різні моделі.

Тетяна Зуб: Якщо ми хочемо справді наповнити слово «дискримінація» змістом, то треба не тільки брати європейські правозахисні документи, а й культурний контекст України, який існує. Без цього не буде ніякого розуміння.

Олександр Шевченко: Тут підійшли до питання, що, власне, робити. По-перше, на мою думку, треба відокремлювати реально дискримінаційні практики, коли людей необґрунтовано обмежують, тиснуть на них, від того, коли практики різного ставлення до різних людей є об'єктивними та обґрунтованими. Там, де дискримінація має місце бути, питання в тому, хто є її суб'єктом, і яка в того суб'єкта причина для того, щоб проявляти дискримінаційну поведінку по відношенню до інших. Питання в тому, чи це досліджували, і які були результати?

Тетяна Зуб: Я так розумію, що та частина, якою ми займалися, як раз стосувалася уявлень людей, через які вони діяли, їх цінностей, їх релігійних та ідеологічних уявлень, через які вони будують свої життєві стратегії.

Друга частина – це те, чим займався «Майдан Моніторинг»: вони відстежували реально дискриміновані групи, суб'єкти дискримінації. Наша задача впровадити таку грамотну систему адвокації, просування тих дій, які спрямовані проти дискримінації, виявлення неправильних, необ'єктивних ситуацій, з якими стикаються правозахисники.

Юлія Сорока: Мне кажется, что сейчас есть запрос в обществе на такое объяснение реальности, которое людей разделяет. Если делить людей на своих и чужих, опираясь на примеры, которые вы приводили и на нашу повседневность, можно сказать что угодно, разделяя людей, например, на верующих и неверующих, гомосексуалов и гетеросексуалов, даже в пределах одного дома, что не мешает им пользоваться одним и тем же лифтом, здороваться друг с другом про встрече и т.д. Вообще, в повседневной жизни мы постоянно сталкиваемся с людьми, которые на нас не похожи, которые имеют представления о жизни и идеалы, которые очень сильно отличаются от наших. Есть пространство жизни, где мы существуем по общим правилам, не мешаем друг другу и даем друг другу право верить в то, во что я верю, а вам в то, во что вы верите. Но эта практика и это знание сейчас в обществе не представлено публично, оно не проговаривается и не

показывается как общее основание нашей совместной жизни, в то время как практики противостояния, ущемления сейчас очень востребованы. Для меня не совсем понятно, почему это происходит, но я хочу сказать, что есть жизнь и есть способ говорить о жизни, и говорить о жизни, оперируя категориями «свои – чужие» – не дает полной картины всего происходящего.

Наталія Зубар: Гуманістичні принципи мають лежати в основі всього, бо ми дійшли до ситуації, коли дуже легко пояснювати різницю між нами та «руським миром» – хто читав одкровення патріарха РПЦ Кирила про гуманізм? Він нещодавно, 20 березня 2016 року, висловився абсолютно «геніально» про те, що Західна цивілізація дійшла до того, щоб давати права всім людям, навіть грішникам. Майже всі, хто це коментував, казали, що його слова повністю протирічать християнству і взагалі будь-якій сучасній релігії. І в нас є той безумний сусід, якому у принципі чужий будь-який гуманізм, вони на доктринальному рівні проговорюють цю маячню, і в нас немає ніякого виходу крім того, щоб обирати принципи гуманізму, і про них говорити.

Коли в нас, у суспільстві взагалі були дискусії з приводу гуманістичних принципів?

В'ячеслав Мартинов, ГО ІЦ «Майдан Моніторинг»:

Всі присутні чудово розуміють, що серед нас є люди віруючі, є невіруючі, є люди різних конфесій і т.д., але, якщо в нас задекларовано світську державу, і питання релігії є особистим вибором кожного, то треба оперувати такими поняттями не як «гріх», а як «злочин». Що є складовими злочину, і його необхідними ознаками? Є суб'єкт, який його коїть, об'єкт, проти кого спрямований цей злочин, і є наслідок. Коли ми кажемо про так званий «гріх» – наприклад, гомосексуалізм або ставлення до якихось інших соціальних груп, то в даному випадку це те, що люди самі з собою роблять або з іншими, хто на це згоден, тому ознак злочину тут немає, і тому засуджувати, як на державному, так і на суспільному рівні цього не можна. Інша справа – дискримінація: коли людина збиває автівкою пішохода, то тут є всі ознаки злочину, тому що тут ми маємо того, хто це зробив, того, з ким це зроблено, та наслідок того, що відбулося, тому таке питання визначається дуже легко.

Ігор Дубровський, модератор, ГО ІЦ «Майдан Моніторинг»:

Сегодня прозвучали три основных посыла: во-первых, дискриминация в наших практиках – это оценочное суждение и очень высок субъективный порог этой оценки, и это плохо, это говорит о том, что не установлены правила игры. Вы говорили, что у людей

есть ощущение хаоса, почему одним платят больше, другим меньше. Не установлены правила игры и не ведется никакой деятельности, направленной на всех уровнях на то, чтобы о них договариваться.

Если бы меня спросили, какой практический вывод из сегодняшней дискуссии, я бы сказал, что мы поставили

сами себе задачу и будем работать над тем, чтобы договариваться о правилах игры, чтобы эти слова стали частью общественного дискурса. Об этом и будет наша следующая дискуссия – о том, чтобы договариваться о правилах игры.

Для нотаток

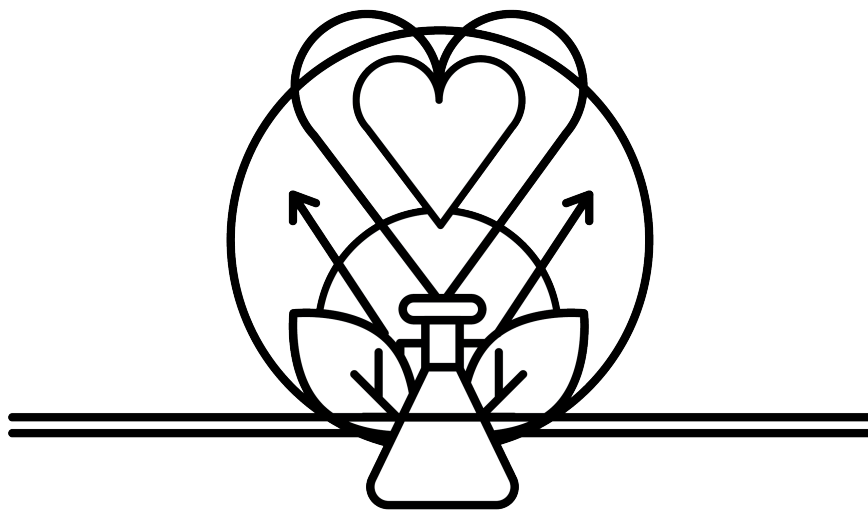

Здоров'я і медицина.

«Суспільство вже готове побачити на вулицях людей з інвалідністю і це - великий прогрес»

22 квітня 2016 р. відбулося продовження розпочатої розмови дискусією “Українські ландшафти дискримінації. Здоров'я та медицина”.

22 квітня 2016 року у клубі «Шостий кут» (м. Харків) була проведена спільна прес-конференція Інформаційного центру «Майдан Моніторинг» та Дослідницького бюро "Sociologist" за темою «Ландшафти дискримінації в Україні: медична сфера та стан здоров'я».

«На думку українців, медичні заклади (лікарні та поліклініки) є сферою, де вони відчують себе дискримінованими найбільше. Так вважають 44% населення. Серед трьох сфер, в яких найгостріше відчувається дискримінація, на думку українців, опинилась також трудові відносини (33%) та взаємодія із державними органами влади (32%)» - говорить Тетяна Зуб, соціолог Дослідницького бюро "Sociologist".

Більше половини опитаних (62%) зазначають, що дискримінація людей з інвалідністю не є рідкістю в Україні. 45% вважають дискримінацію людей з ВІЛ/СНІД поширеним явищем.

"Позитивною тенденцією можна назвати покращення ставлення до людей з інвалідністю, та усе ж українцям не вистачає практики адекватної реакції на людей з особливими потребами. Миське середовище і далі не пристосоване до потреб всіх мешканців", - зазначає Поліна Алпатова, соціолог Дослідницького бюро "Sociologist".

Підтримка громадськості у сфері покращення публічного простору, підвищення рівня його доступності є дуже важливою. Однак, вирішити цю проблему можливо лише за участі місцевої та державної влади. При цьому лише 23% респондентів відзначають, що держава опікується тими, хто не може у повній мірі попікуватись про себе. У той час як 82% вважають, що держава є слабкою та байдужою до проблем своїх громадян.

Після презентації відбулася публічна дискусія за даною темою.

Ірина Юрасова, група психологів «Понеділок»:

Ваше исследование мне знакомо, оно меня потрясло глубиной проблемы и теми неочевидными выводами, которые можно сделать. По поводу фокус-групп и того, как они проводились. Когда вы поднимали тему дискриминации – это слово не часто употребляется в быту, – вы задавали какие-то вопросы фокус-группам, как это обычно делается, какие группы вы считаете дискриминированными, или у вас происходил разговор о дискриминации вообще, чтобы понять, что это такое. Как происходили сами фокус-группа?

Тетяна Зуб, Дослідницьке бюро Соціологіст: Фокус-групи ми проводили по класической методике. Прже всего, нашей задачей было само восприятие этого

явления – какое место оно занимает в общественном сознании, если есть какие-то стереотипы, идеи, то они реализуются, и важно было понять, что же вообще ассоциируется с этим словом. Многие воспринимали это понятие, прежде всего, эмоционально – как ощущение ущемленности, несправедливости, как чувство недоступности каких-то возможностей, и это, наверняка, адекватное понимание, но оно создает контекст. Никто не просил, чтобы ему объяснили значение самого этого слова, люди давали ему определение сами, исходя из того, как они действуют в повседневной жизни. Второй момент состоит в том, что мы спрашивали людей, какие группы, по их мнению, являются дискриминированными, какие нет, почему, как они взаимодействуют с этими группами, кого они сами готовы дискриминировать, и в каких сферах они чувствуют себя наиболее дискриминированными и ущемленными? И медицина фигурировала как одна из таких сфер, где люди испытывают ощущение правового хаоса, беспредела, недоступности, невозможности реализовать свои права, и называют это сферой дискриминации.

Олександр Шевченко, ГО ІЦ «Майдан Моніторинг»:

Окрім людей з особливими потребами, окрім людей з хворобами, як люди взагалі сприймають особисту дискримінацію? Наприклад, в сфері охорони здоров'я – як

вони її формують, як вона проявляється згідно дослідження? І як вони бачать шляхи її подолання? Якщо це обговорювалося в рамках дослідження – не стосовно людей з особливими потребами, а стосовно звичайного громадянина України, який прийшов до медичного закладу?

Поліна Алпатова, Дослідницьке бюро Соціологіст:

Основним критерієм дискримінації, которую люди відчувають, является их матеріальное положення, т.е. это не дискримінація по состоянию здоровья. Такая дискримінація связана с ощущением себя неспособным получить качественную услугу и, в понимании людей, это связано с их матеріальным положением.

Второй момент присутствует, но это, кстати, связано не только с областью медицины, – это ощущение хаоса, непонимания норм и правил игры, – оно тоже усиливает ощущение себя ущемленным, потерявшим, дискриминированным, и медицинской сфере реализуется, в частности, через непонимание, как функционирует эта система оплаты медицинских услуг в государственном учреждении. Определенный хаос усиливает ощущение себя неспособным получить эту услугу, ощущение себя бедным, т.е. дискримінація связана именно с ощущением себя бедным, а не больным. До качества услуг редко доходил разговор – практически,

не было историй, когда говорили, что к человеку с определенной особенностью или болезнью отнеслись как-то не так.

Тетяна Зуб: Естественно, если мы говорим с экспертами, то их совершенно другие вещи беспокоят. Момент доступа затруднен не только у людей, у которых есть какие-то особенности с передвижением, но это и молодые мамы, которые не могут попасть в поликлинику потому, что нет пандуса, негде оставить коляску, и любые попытки решить эти вопросы упираются в набор нереализуемых вещей. В принципе, поликлиника или больница – это место, куда, по идее, должен иметь доступ не только молодой и здоровый человек, должны быть созданы условия для всех.

Марія Ясеновська, президент Харківської обласної організації «Громадська ініціатива», голова обласної коаліції протидії дискримінації в Україні: Для меня совершенно очевидно, что значительная часть того, что люди отвечали не имеет никакого отношения к дискриминации, возможно, речь идет о неравенстве, о несправедливости, о нарушении прав человека, но не о дискриминации. Дается ли в ваших материалах какая-то оценка того, чем, на самом деле, является дискриминация, а чем нет?

Поліна Алпатова: Наша часть исследования была, как раз, направлена на изучение дискриминации, и наши партнеры «Майдан Мониторинг» взяли на себя ту часть работы, о которой вы говорите.

По итогам исследования прозвучало четкое определение дискриминации с комментариями, что то-то и то-то не совсем есть дискриминацией, или дискриминация проявляется только в каких-то отдельных случаях? Фактически, это было в формате подачи материала, когда мы пишем, что люди воспринимают как дискриминацию то или иное явление, но анализа самого явления мы не делали.

Марія Ясеновська: Есть ощущение, что после первого этапа вы пошли на поводу у мнения людей. Если рассматривать реальную ситуацию, то они имеют реальные последствия.

Тетяна Зуб: Мы это понимаем, и, проводя консультации с экспертами, мы получили определение дискриминации, и каждый эксперт в своей отрасли определил, какие группы и ситуации являются более острыми и дискриминированными как с точки зрения законодательства, так и имеют какие-то социальные последствия. Естественно, мы это знаем, но для общественного

мнения это не важно – это важно для адвокационной работы, и мы это используем.

Марія Ясеновська: У вас говорилось, что наиболее часто дискриминация проявляется в форме ущемления. Вы слово «утиск» специально используете? Есть форма дискриминации, которая зафиксирована в законодательстве, в «Законі про запобігання та протидії дискримінації в Україні», и «утиск» – это одна из форм дискриминации, причем она там означает совсем не то, что воспринимается на бытовом уровне, это просто вариант перевода слова «harassment» на украинский язык, и я, когда это увидела, то мне сразу показалось, что имеется в виду «утиск» с точки зрения закона, нельзя ли как-то изменить формулировку?

Поліна Алпатова: Возможно, вы считаете, что это слово некорректно использовать в отчете, но у нас так говорили люди, это цитата, естественно, имеется в виду бытовое понимание. Мы, в каком-то смысле, чувствуем себя адвокатами тех людей, которых опросили. Например, они говорят не «геи», а гораздо хуже, «цыгане», а не «ромы», «негры», и это еще в лучшем случае.

Действительно, наша задача – это описание публичного дискурса дискриминации. На прошлой презентации мы обсуждали вопросы терминологии, но это не

было нашей основной задачей. Важно понимать, что думают люди, потому что их мысли и ощущения потом приводят к конкретным действиям и поведению. В цитатах мы, конечно же, не исправляли одних слов на другие.

Марія Ясеновська: Я задам последний вопрос, и первая часть будет такой: почему людей с инвалидностью отнесли к больным людям? Например, если человек слепой, это не означает, что он болеет и часто бывает на больничном. Это совершенно разные вещи – инвалидность и болезнь. Болезнь может пройти, а инвалидность – это состояние человека. Второй вопрос также касается медицины: были ли какие-то моменты, связанные с доступом к медицинским услугам людей с какими-то различными признаками, например, женщин или жителей сельской местности? А по поводу людей с инвалидностью и медицинской сферы важен и такой аспект, и я подумала, что можно использовать ваши исследования и адвокационные действия – есть современная тенденция рассматривать людей с инвалидностью с медицинской точки зрения, а лучше с социальной точки зрения, с точки зрения прав человека. И отнесение инвалидности к медицинским проблемам – это очень большой шаг назад с точки зрения восприятия обществом инвалидов.

Поліна Алпатова: Несколько лет назад мы писали в отчете по социальной защите о том, что инвалидность не стоит рассматривать в медицинском аспекте, и то, о чем вы сейчас говорите, справедливо. Действительно, у нас была дискуссия на тему того, стоит ли объединять медицинскую сферу с отношением к людям с инвалидностью. Мы решили объединить, не претендуя на то, что мы воспринимаем инвалидность как синоним болезни.

Тетяна Зуб: Эта группа однозначно воспринимается, как уязвимые и требующие к себе особого отношения, но это приводит к ощущению неравенства – все имеет обратную сторону. По поводу доступности публичного пространства у нас было несколько дискуссий, и мы приглашали на них разные группы людей, и предполагалось, что они имеют свою специфику доступа – колясочники, матери с колясками, велосипедисты, – и, в принципе, можно сказать, что этот аспект реализуется не так, как гендерный, а скорее, за счет того, что женщина с ребенком оказывается в более тесном контакте и является жертвой отсутствия доступа. По поводу сельской местности и города у нас не было специального изучения, наша выборка не позволяет углубиться в эту тему. Наверняка особенностей масса, и я думаю, что врачи, которые здесь присутствуют, могут сказать

о специфике тех проблем, которые возникают в медицинской сфере в связи с местом проживания. Даже для больших городов доступ, самый элементарный, и доступность медицинских услуг, чисто физическая, очень ограничена.

Аліна Шульга, журналист: Скажите, вы сотрудничали с чиновниками, запрашивали какие-то статистические данные о готовности городов создавать структуру для людей с ограниченным передвижением?

Поліна Алпатова: С чиновниками мы сотрудничали на том уровне, что мы брали у некоторых из них, отвечающими за городскую структуру, интервью, но статистику мы не собирали. Безусловно, эти данные не только для того, чтобы провести исследование, мы и дальше будем работать, что, надеюсь, произведет какие-то изменения к лучшему.

Марія Ясеновська: Люди в южных регионах, например, в Одесской области, считают, что дискриминация по ВИЧ-СПИД проявляется менее, а в западных областях считают, что менее проявляется дискриминация в отношении инвалидов. Вы не думали, что это может быть связано с какими-либо активными действиями общественных организаций, специализирующихся в этом вопросе? У меня нет 100%-ной уверенности, что

это можно сказать в отношении людей с инвалидностью на Западной Украине, но есть такое устойчивое ощущение, что в отношении ВИЧ-СПИДа в южных регионах очень много организаций, которые над этим работают, и, возможно, как раз они влияют на представление людей об этой уязвимой группе?

Поліна Алпатова: Да, у вас очень точное представление об этом, потому что мы по одному проекту работаем с ВИЧ-сервисными организациями по всей Украине, и, действительно, это просто объясняется, потому что там были первые целевые аудитории. Интересно, что восприятие обычных людей, которые сталкиваются с проблемой, но не имеют ни опыта, ни взаимодействия с какими-то специфическими группами, и, соответственно, с агентами, которые им помогают, таково: есть я, есть государство, к которому непонятно, как обратиться, и начинается поиск посредников, которые работают с определенными группами, например, с инвалидами. Эти посредники существуют – некоторые из них очень активно и эффективно работают, но они не видны в общественном контексте. И это страшно, потому что первое ощущение, которое человек испытывает, столкнувшись с проблемой, например, юридического порядка – это ощущение беспомощно-

сти, брошенности, которое создает контекст тотального ущемления, о нем мы говорили. И одна из рекомендаций – это чтобы посредники стали видимы.

Ірина Юрасова: А что вообще люди готовы делать для людей с инвалидностью? У вас отмечено, что этим занимается либо государство, либо люди сами. Есть ли варианты помощи, которые предлагаются?

Поліна Алпатова: Очень большим прорывом, который порадовал, стало то, что сейчас люди готовы увидеть людей с инвалидностью на улицах, и это уже большой прогресс. Согласно исследования, которое мы проводили 10 лет назад, ситуация была катастрофическая. Люди не хотели ни видеть проблемы, ни слышать о ней, ни ее понимать. Это, конечно, неадекватное восприятие – есть много страха и опасения, как и к любой группе, которая вызывает непонимание, недостаток коммуникативных навыков общения с ней, просто от неведения – это простые психологические механизмы, которые можно преодолеть, приучая постепенно людей друг к другу, включая в круг общения. Эта готовность уже есть, люди готовы ее поддерживать. Если раньше бы не поддержали, и, возможно, были бы случаи протеста, например, против постройки пандуса, то уже сейчас этого не будет, и это большой прогресс.

Тетяна Зуб: Еще один момент – это включение в детский коллектив. К сожалению, есть готовность со стороны родителей видеть в коллективе разных детей, но иногда нет готовности педагогического персонала осуществлять главную инклюзию этих детей. Очень важно, что есть смешанные школы – 10 лет назад это было еще непонятно: здоровые дети и дети с особенностями учились отдельно, сейчас же к этому выработалось достаточно спокойное отношение. Наоборот, когда рассказывают о ситуациях, когда кому-то, например, родителям с ребенком в инвалидной коляске, не помогли зайти в транспорт, то это вызывает возмущение, т.е. люди в бытовых ситуациях готовы осуществлять хоть какую-то поддержку. Другое дело, что многие не готовы предложить свою помощь, чтобы не оскорбить такого человека, поэтому, когда рядом оказывается более сведущий человек – родственник, либо тот, кто работает в коллективе, где есть такие дети, и рассказывает об этом, то это вызывает много интереса и попытки понять, как действовать в такой ситуации в дальнейшем. Но это не касается людей с ВИЧ абсолютно.

Роман Марабян, Головний лікар у Харківському обласному спеціалізованому домі дитини №1: Ска-

жите, пожалуйста, проводили ли вы такое исследование: меня интересует реакция людей с особыми потребностями – тех, кто имеет стаж, если можно так сказать, особых потребностей, например, кто живет с инвалидностью 10 лет и больше, и тех, кто стал инвалидом недавно, к примеру, участник АТО или человек, попавший в катастрофу, – разнится ли отношение к дискриминации у людей, которые имеют этот опыт, – жить с инвалидностью, и людей, которые недавно приобрели особые потребности? И второй вопрос: в каком регионе вы увидели более патерналистский подход, что государство обязано обеспечить меня всем, – это Юго-Восток, Запад, или, допустим, Центр, – можно ли это отследить?

Тетяна Зуб: По абсолютным параметрам Юг очень сильно выделяется как такой патерналистский регион, требующий таких схем.

Поліна Алпатова: А по первому вопросу, относительно человека с опытом инвалидности и человека, ощущающего, что его мир перевернулся вследствие увечья... Специальной задачи у нас не было, но мы ненамеренно получили информацию по этому вопросу, поскольку у нас были люди с особенностями передвижения. Людям с опытом, конечно же, проще, потому что они уже побывали в разных ситуациях и научились

на них адекватно реагировать, им проще обращаться за помощью, если она действительно нужна. Это очень помогает, и мы видели это на наших группах. Люди, которые недавно стали инвалидами, в том числе, бойцы АТО, конечно же, имеют проблемы с адаптацией.

Тетяна Зуб: Мы говорили с военными, с ветеранами АТО, но среди них не было людей с инвалидностью, хотя они и говорили об этой проблематике. Я могу сказать о людях с ВИЧ-статусом, например, что люди, которые давно в этой проблеме, помимо того, что они прошли массу ситуаций, в которых к ним относились по-разному, они обнаружили много людей-посредников, которые оказывают им социальную поддержку и могут провести их через кучу нужных инстанций. Люди же, которые недавно оказались в этой ситуации, испытывают ощущение полной брошенности и растерянности, и им еще предстоит пройти этот путь. Я думаю, это логично и касается всех, и считаю, что ситуация с военными отличается тем, что военные – это почти всегда сильные мужчины, которые поначалу очень сильно теряются, сталкиваясь с такими ситуациями, в которых обычно оказываются более уязвимые люди, например, женщины с детьми.

Ирина Юрасова: Правильно ли я поняла, что вы исследовали горизонты дискриминации, как они представлены в общественном дискурсе, как вообще люди понимают, кто дискриминирован, и что у нас происходит? Вы сказали, что большая разница обнаружена между тем, как это представляли в фокус-группах обычные люди, и что говорили по этому поводу эксперты. От вас я все время слышу экспертное мнение, а сама я удерживаю позицию обычного человека, такого, как мои клиенты, которые приходят и рассказывают такие же истории, хотя я не социолог, а психолог. Вопрос про дискриминацию, как его представляет общественное пространство – это вопрос о том, насколько отрефлексированы собственные права. Вообще, тема собственных прав – насколько она у людей является актуальной?

Тетяна Зуб: Выводы наши касаются, в данном случае, рекомендаций, для того, чтобы людям объяснять. Слово «права», на самом деле, редко звучало на фокус-группах.

Ирина Юрасова: Даже не доходит до этого?

Тетяна Зуб: Фактически, нет, и этот разрыв – какой вывод мы делаем и какую рекомендацию даем – надо преодолевать, с одной стороны, объяснением прав, –

что ими является и что не является, – и, с другой стороны, некоторые вещи людям нужно просто разъяснить, – сперва успокоить и убрать состояние хаоса, а затем сделать понятными разграничения: где человек сам не справился, где его дискриминировали, где сама по себе сложилась неприятная ситуация, например, на дороге. Этот момент информационной составляющей здесь очень важен – экспертное понимание и объяснение ситуации.

Если мы сможем донести мнение экспертов по разным вопросам доступно, то снизится напряжение в отношении тех же «Маршей равенства», что это не попытка забрать ваши права, и вам в ответ не придется тоже ходить маршами, поскольку люди претендуют на свои права, а не на ваши, на равенство, а не на главенство. Если построить пандус, то это тоже вас не ущемит, а сделает вашу жизнь лучше. И идея того, что общее повышение уровня толерантности пойдет всем на пользу – она очень важна, и эксперты проговаривают ее, исходя из особенностей той группы, с которой он работает, и не все люди это воспринимают.

Есть еще важный момент по поводу медицины: поскольку это тема, которая наиболее остро стоит для всех, то, если с ней начать работать и показать, что конкретно государство или какое-либо сообщество делает в

этом отношении, – как регулирует, как структурирует, как делает медицинские услуги более доступными, или, хотя бы, понятными, – то это сильно улучшило бы ситуацию. Мы надеемся, что реформа медицины станет не только более эффективной, но и более понятной. Есть проблема, и есть большое социальное напряжение, поэтому хотелось бы понять, куда мы движемся, – многие не понимают, и пока информация не донесена до общественного сознания, будет оставаться тревожность, в том числе, и как социальное явление.

Ігор Дубровський, модератор, ГО ІЦ «Майдан Моніторинг»: Сегодня речь зашла о дискриминации в медицинской сфере, потому что по результатам исследований, в медицинских учреждениях дискриминация ощущается больше всего. Мы говорили не столько о медицинской сфере, сколько об инвалидах, о людях с особыми потребностями. Почему-то, когда заходит разговор о дискриминации, то мы всегда выбираем такие «жареные факты», темы, о которых много раз говорено, и это ни к чему не приводит. Есть проблемы, есть вопросы, и если у нас есть силы и слова сказать об этом друг другу, то говорите, повернувшись лицом друг к другу. Почему все эти правильные слова, которые говорятся из года в год, ни к чему не приводят? Я слушаю

правильные, экспертные вопросы и грамотные, хорошо сформулированные ответы, что дальше, кто может сказать?

Поліна Алпатова: Я не согласна с тем, что ничего не происходит, потому что, замеряя какие-то показатели 5 – 10 лет назад и сейчас, я лично вижу, что происходит, некоторые процессы идут медленнее, некоторые быстрее. То, о чем мы сегодня говорили – отношение к людям с особыми потребностями меняется быстрее, и в лучшую сторону, отношение к ЛГБТ-людям, о которых мы говорили в прошлый раз, меняется хоть и медленнее, но тоже в позитивную сторону.

Ігор Дубровський, модератор: Можно вас спросить – вы ощущаете, что что-то изменилось в лучшую сторону?

Учасниця дискусії: Я – человек с инвалидностью лет 7, и у каждого инвалида свой уровень адаптации. Я работаю в реабилитационном центре Бубновского, в отделе, где занимаются инвалидами, и ребята, которые недавно получили инвалидность, еще не могут себя принять. Одна девочка говорила, что ее раздражало, когда ее учили возить на коляске, говорила, что не хочет принимать себя такой, т.е., по сути, это хорошая мо-

тивация – стремиться стать на ноги, если есть такая возможность, но мы говорим, что нужно что-то делать, чтобы люди себя принимали. Во-первых, нужно жить не будущим, а жить сейчас, и если многие люди с инвалидностью сидят дома, говоря, что не хотят никуда выходить, то и у меня был свой период адаптации: года 3 – 4 я не выходила из дома, не могла ездить в метро. Сейчас я езжу сама, а раньше ребята на колясках вызывали такси. Конечно, это и проблема общества, например, ко мне подходят дети и говорят: «Тетя, а что это у тебя за колеса?» Детям надо об этом говорить, надо включать и детей с инвалидностью в коллектив, чтобы с детства воспринимали равенство. Вы задали вопрос: что меняется? По крайней мере, люди начали уже привыкать, и когда они видят инвалида, то, как правило, отзываются. Очень редко бывает, когда отказываются помочь или невежливо рассматривают, в основном это люди из области. Когда я езжу в большие города – во Львов, Киев, Одессу, то люди меня нормально воспринимают.

Олександр Шевченко, ГО ІЦ «Майдан Моніторинг»: Я вважаю, що те питання, яке наш шановний модератор підняв, – чому не змінюється, і що зробити, щоб почало змінюватися, – дійсно, все йде повільними темпами, і це пов'язано з тим, про що ми говорили, тобто,

розмитістю прав і розмитістю відчуття дискримінації. Справді, в нас таке постсовкове сприйняття, якщо говорити про сферу охорони здоров'я, що в нас безкоштовна медицина і більшість проблем сприйняття дискримінації, і взагалі розв'язання проблем в цій сфері пов'язано з тим, щоб суспільство дозріло чесно дати відповідь, що медицина не є безкоштовною, а та, яка є безкоштовною – її все одно хтось оплачує – платники податків, наприклад. На мою думку, почати треба з чистого аркушу. Чесно кажучи, медицина в нас є платною, наприклад, ті ж незахищені верстви населення – їх треба чітко визначити, на які категорії медичних послуг вони мають права, і тоді, по-перше, знизиться рівень сприйняття дискримінованості. Наприклад, я не є міліонером, але, коли я приходжу до лікарні, я не вважаю себе дискримінованим, але відчуває страшенне роздратування і утиск, коли я стою в черзі, коли за загальні послуги, які мають бути безкоштовними, я маю платити, а за ті, про які я розумію, що вони не мають бути безкоштовними, а я плачу за них менш, ніж потрібно. Але, у кожному випадку, кожен стоїть в черзі, відчуваючи загальну атмосферу того, що прийшов вибивати якісь послуги. І якщо чесно сказати, що медицина в нас платна, чітко визначити, хто за неї платить і яким чином, і прив'язати, грубо кажучи, до хворого – це вже об-

говорення, яким чином реалізовувати медичну реформу, але перший крок – просто почати чесно говорити, що в нас немає можливості на цю безкоштовну медицину.

Марія Ясеновська: Отвечая на ваш вопрос, я хочу сказать, что, на самом деле, в медицинской сфере дискриминация в разы меньше, чем было представлено в результате исследования. То, что люди называют дискриминацией – это просто появление несовершенства нашей системы здравоохранения, того, что вы говорили, что есть стереотип, что медицина бесплатна, а на самом деле, она платная, и люди не готовы с этим смириться. Возможно, что это ситуации, связанные с качеством услуг, но речь не идет о дискриминации, потому что дискриминация всегда связана с каким-то признаком. Материальное состояние человека хоть как-то помогает ему решить вопросы в медицинской сфере, поэтому, если говорить о дискриминации, то она далеко не на первом месте, хотя проблем, действительно, достаточно много. Что касается изменений в сфере дискриминации людей с инвалидностью, то ее не стало меньше, но, исходя из моего опыта и опыта работы нашей организации, потому что наша организация работала именно с темой дискриминации как раз по признаку инвалидности, то ситуация, хоть и медленно, но

меняется. Буквально три года назад апелляционный суд обращался к нашей организации, начальник администрации апелляционного суда обращался к нам с просьбой продумать пути доступности для людей с инвалидностью административного суда, потому что Верховный суд издал соответствующее постановление, в котором рекомендовал всем судам Украины посмотреть, какая у них ситуация с доступностью для инвалидов, и, по возможности, постараться ее обеспечить. Сейчас на сайтах почти всех харьковских судов и многих судов по Украине есть раздел, который посвящен тому, что делать людям с инвалидностью, какие они могут получить услуги в суде, – куда им обратиться, кому можно заранее написать или позвонить, – эти люди прошли специальное обучение. Очень медленно, но есть такие изменения.

Ігор Дубровський, модератор: *Показатели улучшаются, а ситуация остается прежней?*

Марія Ясеновська: Нет, ситуация улучшается, но не так быстро, как хочется. Я не знаю, как вы сюда добрались, но наши прекрасные ступеньки на входе – это не есть хорошо с точки зрения доступности. Если говорить об общественном пространстве, которое было бы доступно для неправительственных организаций, а также для людей с инвалидностью, то, честно говоря, в

Харькове я ничего такого не могу вспомнить. Проблема есть, есть пространства, где надо работать, но необходимо изменение отношения. Обратите внимание, сейчас появилась куча социальной рекламы, связанной с людьми с инвалидностью.

Ігор Дубровський, модератор: Как и много лет назад...

Марія Ясеновська: Нет, тогда были другие акценты. Сейчас есть видимость людей с инвалидностью. В поезде Интерсити и на вокзале сейчас крутят ролики по поводу универсального дизайна, и люди на них обращают внимание. Возможно, еще сама ситуация войны и то, что люди возвращаются с Востока и получают инвалидность тоже добавило изменений в общественное мнение. Мне кажется, сейчас очень удачная ситуация для того, чтобы в этой сфере сделать большой прорыв, но надо объединять усилия и действовать сообща.

Роман Марабян: Что касается того, кто должен заниматься прорывом в медицинской отрасли, то, зная ситуацию много лет изнутри, я могу сказать, что доверие к медицине сейчас настолько низкое, что вменяемые медики кричат: «Дорогие пациенты, помогите нам не

превратиться окончательно в скот, помогите нам возродить отрасль и честно, правильно, прозрачно, по европейским стандартам оказывать вам помощь».

Пациентские организации, родительские ассоциации мам и детей с особыми потребностями и просто мам, – тема здоровья детей и их качества жизни должны интересовать. Международные доноры дают для адвокации средства, всегда есть гранты, огромное количество исследований проходит, – я много лет работаю с международными организациями, – огромное количество средств идет на исследования, отчеты, выступления, конференции, и это правильно. Огромное число людей занимается этими исследованиями, пытается достучаться с этой информацией. Мне кажется, что должен быть параллельный процесс: мы можем найти миллион грантов, тем более, под войну сейчас – включиться, кричать, говорить, распространять и печатать новые брошюры, но главное сейчас – самоорганизоваться в виде пациентских организаций, родительских организаций, просто гражданского общества, не начнем реально давить и говорить, что мы – громада, мы хотим организовать себе среду, где будет качественная медицина, где будет инклюзия, образование, права человека. Такой у меня подход, потому что голос вменяе-

мых медиков в коррумпированной системе здравоохранения сам по себе ничего не сделает: сверху модель системы здравоохранения нам никто на блюдечке не принесет. Я знаю примеры нескольких областей: если мы ходим к губернатору, ходим в облздравотделы, требуем, чтобы дети получили обезболивание, получили наркотические препараты, онкобольные и не только, то губернатор и начальник говорят, что без бумажки из Киева они и пальцем не пошевелят – наша власть в Харькове работает так. Мы спрашиваем у коллег на Западной Украине, а они говорят, что и не ждали никакой бумажки из Киева, нужен детский хоспис – начали делать, нужно искать детскую форму для обезболивания – обратились к громаде Польской, Словацкой, и т.д. Громады в разных регионах Украины пытаются по-разному горизонтально решать эти вопросы.

Ігор Дубровський, модератор: Вы считаете, что качество территориальной громады может многое решить – а что значит это качество?

Роман Марабян: Главная проблема Украины – это неумение коммуницировать, неумение доверять и наша пресловутая «жаба». Мы смотрим по нашим коллегам-медикам, которые говорят очевидные вещи. Трудно предположить, что кто-то действительно болеет за от-

расль, кто-то хочет, чтобы как минимум трехмиллионная харьковская громада получала качественную медицинскую помощь и услуги. Мы спрашиваем молдаван: почему у вас получилась реформа здравоохранения? Они отвечают: а мы не считаем, что мы самые умные, – к нам пришли швейцарцы и немцы, показали модели, и мы «без понтов» взяли их и сделали. А когда к нам приходят эксперты, то мы говорим, что и так все знаем, дайте денег и не учите нас жить. Вот главная проблема в нашей стране – это мое субъективное мнение.

Ирина Юрасова: Вот случай из моего опыта: недавно меня совершенно случайно занесло в наше ОДА и в Громадскую Раду при ОДА, и глава этой Громадской Рады – «главинвалид», как я его назвала, потому что он еще и председатель Общества инвалидов, и он мне заявил в открытую, что они ничего не будут делать, ничего решать и предпринимать, пока не получат четкого указания из Киева, из Кабинета министров. Это общественная организация, которая получила деньги для своей работы: из бюджета были выделены суммы для афганцев, инвалидов и кого-то еще. Т. е. сейчас номинально эта общественная организация есть, а на самом деле ее нет. И вопрос об этом зияющем провале

между человеком и государством и о том, о чем вы говорите: необходимы наблюдательные советы, родительские и еще какие-то организации при подобных государственных учреждениях, например, медицинских, заинтересованные громады, объединения, которые бы помогали и врачам, поскольку они сами являются заложниками этой системы, и пациентам, поскольку в данном случае речь идет о жизни и смерти.

Тетяна Зуб: По поводу ощущения дискриминации: если почитать форумы людей, которые не приобщены к проблеме, то, когда речь идет о выделении средств на инвалидов или о лечении людей, к примеру, с ВИЧ, то отношение общественности – это просто мрак. Они исходят из того, что они сами чувствуют себя ущемленными в этой сфере, и не понимают, что здесь нет критерия, по которому они действительно ущемлены, что с точки зрения самого определения они не дискриминированы. Тот факт, что ВИЧ-инфицированным, которые, наверняка, сами виноваты, выделяются какие-то деньги, вызывают просто нечеловеческие эмоции и страшные аргументы. Сам этот факт трудно игнорировать.

Полина Алпатова: Я хотела сказать, что такой факт как недостаток материальных средств, который затрудняет получение медицинских услуг, и является критерием

дискриминации в этой сфере. Я понимаю, что вы говорите о каких-то конкретных ситуациях, с которыми вы сталкивались, но у людей это затмевается вопросом денег – на всех фокус-группах, во всех интервью, так или иначе обсуждался вопрос бедности, и в медицинской сфере это ощущение проявляется ярче всего: если я не могу себе чего-то позволить, то у меня нет доступа к качественному медицинскому обслуживанию. У нас была масса историй, когда человек приходил на УЗИ, которое стоит 70 гривен, или узнавал, сколько стоит операция по удалению грыжи, разворачивался и уходил. На мой взгляд, это и есть дискриминация.

Олександр Шевченко: Я повернуся до того, що казав: стереотипи уявлення про свої права існують, і звідси вже виникає поняття дискримінації – в чому ми є дискримінованими. Загально сприймається, що в нас є право на безкоштовну медицину, насправді, стаття 49 Конституції України каже: «Кожен має право на охорону здоров'я», а далі розкривається: «Держава створює умови для рівного доступу усіх громадян до своєчасного та якісного медичного обслуговування». Якість ми, грубо кажучи, вибираємо самі, але держава створює умови для доступу і для охорони здоров'я. «Безкоштовні послуги» гарантують обсяг державної гарантії

щодо безкоштовного обслуговування громадян, а порядок фінансового забезпечення встановлюється законом. При цьому розповсюджена думка, що в Україні кожен громадянин має право на безкоштовну медицину. Насправді воно реалізується в медичних закладах, кожен громадянин за мірою власного вміння відстоювати свої права може відстоювати своє право на безкоштовні медичні послуги, навіть ті, які виписані законом як платні – наскільки мені відомо, флюорографія має бути безплатною, а рентген, наприклад, хтось отримує безкоштовно, хоча він є платною послугою. Ця платна послуга має бути чітко прописана в кожній лікарні, і скільки вона коштує. Ось приклад розмитості цієї дискримінації – люди часто сприймають себе дискримінованими, а навіть з експертної точки зору вони не є дискримінованими.

Роман Марабян: Здесь мы обсуждаем адвокатские вопросы, и надо четко разделять: есть понятие «медицинская помощь» и есть понятие «медицинская услуга». Медицинская помощь – это если, например, кого-то сбита машина, он истекает кровью, скорая отвезла его в больницу и ему проводится операция. Медицинская услуга – это пойти к стоматологу, чтобы вставить фарфоровые зубы. Так вот, государство, по но-

вой концепции, уходя от этого «совка», что все бесплатно, говорит, что «держава буде гарантувати за кошти центрального бюджету, місцевого бюджету та кошти роботодавців самого громадянина медичну допомогу, а медичні послуги будуть визначені окремо». Наприклад, треба визначити, чим є флюорографія – медичною послугою чи допомогою. Пусть государство распишет алгоритм объема медицинской помощи. Просто в объеме медицинской помощи в богатой стране будет входить более широкий спектр действий – например, в богатой стране поставят дорогую силиконовую немецкую клизму, а в нашей стране – простую резиновую, но это все равно будет клизма. И там, и там будет антибиотик, но в богатой стране антибиотик будет от высококлассной фармацевтической компании, а у нас будет попроще, хотя и тоже сертифицированный. Стандарты оказания помощи будут разработаны, будут соответствовать международным протоколам, другое дело, что государство скажет, что бесплатная помощь будет оказана ВИЧ-инфицированным, психически больным, туберкулезникам, роженицам и т.д., неотложную по-

мощь, вакцинации государство гарантированно оплатит, а все остальные – солидарно с работодателями, с местными бюджетами, и за счет самих граждан Украины.

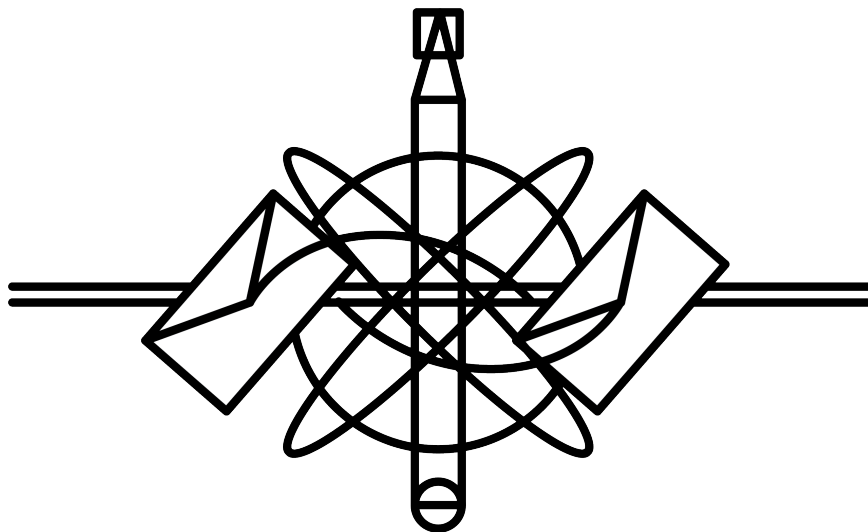
К вопросу о бесплатной медицине: мы 6 лет назад открыли на базе коммунального учреждения группы реабилитации для детей с инвалидностью – это дети с ДЦП, с другой тяжелой патологией. К нам хлынули мамы из Харьковской области, как правило, из сельской местности, с больными детьми, на реабилитацию, и у них был шок, потому что они приехали к нам поступать в благоустроенные палаты с современными кроватями, с оборудованием, со специалистами, и ни копейки за 6 лет мы не взяли ни с одной семьи. К чему это привело – многие мамы абсолютно утратили представление о ценности: они приходят на курсы реабилитации, ни копейки не заплатив, и ногой открывают дверь, ломают микроволновки и холодильники, которые мы им предоставляем бесплатно. Это наша ментальность: «медицина должна быть бесплатной».

Робота та працевлаштування.

«Простіше впоратися з дискримінацією коли є правила,
яких всі дотримуються»

21 квітня 2016 р. у Харкові, в клубі “Шостий кут” відбулася дискусія на тему “Робота та працевлаштування”, в рамках спільного дослідження Інформаційного центру “Майдан Моніторинг” та “Дослідницького бюро Соціологіст” на тему “Ландшафти дискримінації в Україні”.

29 квітня 2016 року у клубі «Шостий кут» (м. Харків) була проведена спільна прес-конференція Інформаційного центру «Майдан Моніторинг» та Дослідницького бюро "Sociologist" за темою «Ландшафти дискримінації в Україні: робота та працевлаштування».

«На думку третини українців (33%) працевлаштування та трудові відносини – це та сфера, де вони найбільше відчувають дискримінацію. Трудові відносини потрапили до трійки найбільш відчутних сфер дискримінації серед українців, ще гостріше дискримінація відчувається лише в медичних закладах (44%), а приблизно так само у відносинах із державними органами влади (32%)», - зазначає Тетяна Зуб, соціолог Дослідницького бюро "Sociologist".

Питання дискримінації у сфері працевлаштування та трудових стосунків мають певні гендерні та вікові нюанси. Так, 44% українців вважають, що жінки в Україні отримують необґрунтовано менше можливостей для роботи, аніж чоловіки. А 65% українців погоджуються з твердженням, що школи повинні мати право звільняти вчителів, які є гомосексуальними. Кожен п'ятий опитаний вважає, що працедавець має право звільнити співробітника, якщо той йому не подобається.

«Важливо також, що основні дискримінаційні процеси в сфері працевлаштування відчуються в старшій і молодшій вікових групах – це помічає більшість респондентів. При цьому молоді люди в меншій мірі бачать проблеми старшого покоління, і навпаки, старше покоління менше приділяє уваги проблемам молоді у сфері працевлаштування. Така нечутливість до проблем інших груп може бути пов'язана із сфокусованістю на власних обставинах, що заважає більш широкому баченню ситуації", - говорить Тетяна Зуб, соціолог Дослідницького бюро "Sociologist".

Проблеми різних гендерних та вікових груп часто лишаються непомітними на фоні тотального правового дефіциту (81% українців вважають, що існують групи людей, права яких «набагато ширші за їх власні, і це неправильно»). Також на ситуацію впливає той факт, що переважна більшість українців (90%) впевнені у тому, що в нашій державі лише багаті люди багатішають, у той час як бідні стають ще біднішими.

Після презентації відбулася публічна дискусія за даною темою.

Олексій Крисенко, доцент кафедри політології Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна:

У меня вопрос, возможно, философского направления: вы подчеркнули существование дискриминационных практик в украинском обществе в отношении возраста, гендерной принадлежности, сексуальной ориентации. Дискриминация – достаточно привычное в украинском обществе явление, причем во всех сферах общественной жизни. А что движет украинским обществом, что затягивает его в эти практики дискриминации? Они распространены среди людей с самым разным образованием, у людей самого разного возраста, разных идентификаций и т.п. Что является движущим элементом того, что в 21-м веке в обществе, которое переживает войну, и которая должна людей только спланировать, в обществе, которое движется по пути европейской интеграции? Хотя наше общество и называется европейским, но эти практики дискриминации воспроизводятся устойчиво, необратимо, и мы не можем их искоренить, ни повышая уровень образования, ни повышая культурный и социальный капитал. Почему это все происходит?

Тетяна Зуб, Дослідницьке бюро Соціологіст: Прежде всего, есть определенный контекст, который сложился в связи с советским прошлым. Есть такое понятие как

толерантность, и есть общество, которое, в соответствии с традициями, не толерантно и не готово принимать других, например, людей с инвалидностью, и тех «других», которые неизбежно присутствуют в обществе. Опыт присутствия «других» в нашей жизни – новый и тяжелый для людей на фоне ощущения сильного дефицита как материального ресурса, так и дефицита социальной защиты – фактически, с нашими людьми невозможно говорить о дискриминации, если мы не говорим о каких-то экспертах, потому что иначе этот разговор скатывается в обсуждение личных проблем.

Схема такая: «Давайте поговорим о дискриминации». – «Давайте». – «Как вы понимаете дискриминацию?» – «Как любую несправедливость и ущемление» – «В отношении кого?» – «В отношении меня». – «Почему? Есть разные люди – с инвалидностью, пожилые, с другой сексуальной ориентацией, религиозностью, этничность и т.д. Давайте поговорим о них». – «Нет, давайте поговорим обо мне, потому что мне настолько плохо, я настолько ущемлен, что если мы отдадим часть ресурса людям с какой-то инаковостью, то у меня заберут последнее». Соответственно, этот контекст бедности, ощущения иерархии, возможностей в связи с материа-

льным положением очень сильно перекрывает возможность обсуждения и всех регуляторных механизмов, связанных с культурой и т.д.

Второй момент – это ощущение правового хаоса, которое сильно обостряет все те сферы, которые не могли бы восприниматься как сферы дискриминации, например, медицинское обслуживание или трудоустройство, потому что, когда есть четкие правила, понятные всем участникам процесса, то уже нет ощущения обиды, а когда нет этих четких правил, и ты никогда не знаешь, что нужно сделать, чтобы попасть куда-то, – тогда возникает ощущение несправедливости и обиженности, которое и воспринимается как дискриминированность.

Есть и такой момент: есть такие сферы, например, отношение к людям с инвалидностью, которое очень сильно изменилось за последние 10 лет в позитивную сторону, соответственно, нужно что-то делать, – и в сфере образования, и создавать прецеденты, которые обсуждаются в прессе, и показывать разных медийных людей, – все это влияет на отношение к людям с инвалидностью, которое очень сильно толерализовалось за последние 10 лет. Теперь это та группа, которую общество готово принять и немного поделиться своим

социальным ресурсом. Думаю, что перспективы не настолько плохие, но это требует систематической работы в области социальной политики и объяснения того, что есть дискриминация: это не тогда, когда вам просто плохо, и вы не знаете, как заработать денег и куда деваться, а когда есть правовое ущемление, и нужен механизм выхода из него.

Ігор Дубровський, модератор, ГО ІЦ «Майдан Моніторинг»: Есть еще одна проблема, которую редко выносят на обсуждение. Вы обратили внимание на диаграмму: большинство людей говорят, что надо помогать и бороться, но должны быть декларативные мероприятия и формы, механизмы социального контроля, но таких менеджерских механизмов у нас нет. У нас сейчас дискуссия, и тот, кто каким-либо образом ощущает на себе дискриминацию, может высказаться. Вот вы, как учащийся, не ощущаете себя дискриминированным?

Учасник дискусії, студент: Я учусь преимущественно в женском коллективе, но чувствую себя вполне нормально.

Ігор Дубровський, модератор: А у вас были какие-то сложности в поиске работы?

Учасник дискусії, студент: Я родом из Луганска, из семьи переселенцев. С поисками работы особых сложностей не было.

Тетяна Зуб: Когда люди пытаются разобраться, что такое дискриминация, то им часто задают вопрос, кого бы они сами подвергли дискриминации? Бытует мнение, что дискриминация – это, в какой-то степени, подавление более сильным более слабого, это заложено в человеческой природе, и с этим ничего не поделаешь. Возможно, это ответ на вопрос, почему в сознании присутствует, что надо помогать дискриминированным, и, соответственно, слабым, но, с другой стороны, есть желание и готовность самим дискриминировать кого-либо. Интересно, что люди, которые сами на себе испытали или испытывают дискриминацию, например, представители различных меньшинств или люди с особым статусом здоровья, достаточно не толерантны ко всем остальным, т.е. готовы еще больше дискриминировать остальных, считают, что имеют на это большее право – такая амбивалентность сознания.

Ігор Дубровський, модератор: На предыдущих дискуссиях красной нитью проходила тема хаоса как такового, непонимания правил игры. Нам проще справиться с дискриминационными практиками, если ого-

ворены правила игры, и им все следуют. В нашем обществе этого нет, этого не ощущается. Можно задать вопрос: вы чувствуете, что ваш жизненный путь может быть построен согласно неким правилам? Правил быть не может, потому что тяжело заглядывать наперед и знать, по какой схеме пойдет моя жизнь, как я стану поступать в тех или иных ситуациях. Если я буду устраиваться на работу, то я не думаю, что у меня будет какая-то схема продвижения по карьерной лестнице, потому что у меня нет никаких гарантий. Я не чувствую, что все мои усилия оправдаются, и я четко пройду вперед по этой схеме – у меня есть определенные планы, но нет четкой схемы. Можно теперь я задам вопрос: как вы считаете, сколько времени должно пройти, чтобы незащищенные категории людей были приняты в украинском обществе, и какие события могут этому поспособствовать?

Тетяна Зуб: Я не могу дать точный временной прогноз, но если брать людей с инвалидностью, то я вижу значительный прогресс за последние 10 лет. Эти различия мне видны как человеку, который в теме, но я не уверена, что они сильно могут быть видны обществу в целом. Я думаю, что в случае людей с нетрадиционной ориентацией тоже должны произойти какие-то зна-

чимые события, об этом должны заговорить публичные люди: некоторые публичные люди приняли решение показать своих детей с синдромом Дауна. Должна произойти инклюзия в общество через разные механизмы, включая образование и т.д., и, конечно же, должна быть проведена какая-то массированная кампания. Наверное, мы должны сказать спасибо американским сериалам, которые смотрят жители больших городов: сейчас уже не вызывает удивления, если мы видим ребенка с инвалидностью или с аутизмом, или чернокожего, или гея, – прошел шок. А люди, которые находятся в другом информационно-культурном пространстве, пока еще не изменили своего отношения.

Какие должны произойти значимые события? Это, как правило, медийные события, связанные с публичными людьми, с проявлением каких-то ситуаций, связанных с позитивным представлением публики – это то, что можно сделать намеренно. Что касается ненамеренного, то нужно, чтобы давление на людей правового хаоса или материальной ограниченности существенно снизилось, и тогда возникнет возможность проявить внимание к тем, кто не претендует на что-то особенное, а просто существуют рядом с нами. Важно также, чтобы были проведены кампании, которые объясняют, какие права существуют у людей разных групп, чем

надо пожертвовать обществу, чтобы эти группы принимать. Например, с теми же людьми гомосексуальной ориентации: люди просто не понимают, каких прав они хотят. Гомосексуалы ходят парадами – так что, мне тоже парадами ходить? Нет, потому что права людей с гетеросексуальной ориентацией не ущемлены, парадами ходить не обязательно. В массовом сознании это какие-то неочевидные вещи. В принципе, эти люди не понимают, что им запрещают, в чем они ограничены, чего они, собственно, хотят, а пока это не понятно, то это тревожно и представляется опасным. В отношении разных меньшинств вопрос в том, чтобы показать их в публичном дискурсе, тем более, позитивно, пояснить, чего они хотят, снизить моральное и материальное давление на людей, чтобы они были готовы говорить о каких-то более отвлеченных вещах, чем собственный кошелек. Это наш план на будущее, и этот временной промежуток, на который вы можете строить планы, – он, в принципе, показывает стабильности ситуации. Если вы можете строить планы только на завтра или на следующую неделю, то это значит, что ситуация крайне нестабильна и социально опасна, а если их можно построить на годы вперед, то это индикатор хорошего состояния общества. Пока ситуация на годы вперед не выстраивается – ни для людей бизнеса, ни для людей молодых, и вообще ни для каких наших сограждан.

Учасник дискусії, студент: Что касается планов, то, как мне кажется, их мы можем строить только на ближайшее будущее, мы живем по плану только до определенного момента. Допустим, пойти в школу, в садик или в университет – это определенные планы: мы живем только до 25 лет по этому плану: садик – школа – университет. Вот мы отучились в университете 4 – 5 курсов, и дальше план заканчивается: мы знаем, что должны устроиться на работу, но мы не знаем, на какой период времени мы сможем устроиться, и каким будет наш карьерный рост в дальнейшем. На этом план заканчивается, и это плохо.

Олексій Крисенко: Здесь можно долго дискутировать и ссылаться на личный опыт, на произведения кинематографа, где картинка дискриминации зафиксирована просто блестяще. Я вспомнил работы Ларса фон Триера, в его знаменитой трилогии показана спираль насилия и дискриминации: мать бьет старшего сына, старший отыгрывается на младшем брате и т.д., – спираль замыкается. Я хотел отреагировать на то, что нашего общественного мнения, где мы дисквалифицируем дискриминацию как явление, как некую негативную практику, недостаточно, потому что мы, к сожалению, закрепощены в таком понятии как культура бедности. Откуда такой украинский опыт дискриминации

на рабочем месте? Более 20 лет рынок труда ужимается, и когда говорят о проблемах трудоустройства для людей определенного возраста, то можно сказать, что такие проблемы есть абсолютно у всех. Это катастрофа – 20 лет подряд ужимается рынок труда, выросло целое поколение в этом ужимающемся рынке труда, где не создаются новые рабочие места. Соответственно, говорить о нормальных трудовых практиках, о нормальных трудовых отношениях, о социологии труда в самом широком смысле слова – это просто фантазии. То же самое мы можем говорить о политэкономии прав, о политэкономии страха. Почему люди так резко реагируют на гей-парады в Харькове? Чем более бесправен человек, тем резче он реагирует: нет у них такого права – ходить по Львову, например. Раз у меня нет права, то и у них не должно быть.

В зависимости от нашего погружения в контекст мы будем рассуждать на эту тему, но резкая реакция – это реакция бесправных людей. Откуда берется дедовщина в армии? Дискриминация в закрытых коллективах – это наиболее жесткая и свирепая дискриминация. Здесь был приведен пример, каклюди, подвергшиеся дискриминации, не делают никаких скидок, сами участвуя в этих практиках, они еще более жесткую линию дискриминации проводят.

Я помню, был такой поздне-советский фильм под названием «Делай раз», где была показана ситуация в армейском коллективе, там в одном из подразделений герой-одиночка решил сломать структуру дедовщины. Это закончилось тем, что он просто был нивелирован в правах, уничтожен как субъект социального действия. А все те, кто подвергся дискриминации, выработали для себя некую идеологию: сейчас угнетают нас, но потом настанет наше время. Т.е. этот некий кругооборот насилия в социальной природе – достаточно устойчивое явление, которое следует побороть, как это сделала сейчас Европа – на самом деле, в Европе сейчас пост-дискриминационная ситуация.

В Стокгольме почти на каждом большом здании висели флаги гей-сообщества, потому что завтра в Стокгольме должен был проходить гей-парад. Стокгольм, конечно, не состоит из представителей гей-культуры, их не более 10 %, но, тем не менее, это принимается. Современная Европа трансформировалась, она дала людям права, дала социальные обязанности, социальные свободы, дискриминация уменьшилась на порядки. Мы хотим интегрироваться в Европу, – я, как политолог, вижу проблему в том, что мы интегрируемся в Европу, как мы ее понимаем, 19 столетия, а ведь главное, что в Европе нет дискриминации.

Конечно, важны и общественные дискуссии, и подобные встречи очень важны в различных коллективах, потому что это заставляет думать, как разорвать этот порочный круг. Послевоенная Европа стала богаче, 25-летний цикла развития привел к этому. Финляндия, Швейцария, проводят референдумы за то, чтобы платить минимальную зарплату от 2000 евро, – это очень большие деньги для работающего человека.

Как мы можем побороть дискриминацию в трудовых отношениях, если мы живем в системе сжимающегося трудового рынка? Как мы можем побороть ее в других сферах отношений, если мы не имеем для этого предпосылок? Как создать институты, которые бы разрушили дискриминацию? Не решив этот вопрос, мы просто не найдем себе места в будущем: такая Украина, как сейчас, Европе не нужна. Месяц назад они смотрели, как во Львове титушки били и гоняли геев, как на дикость и варварство, украинцы для них – это люди, которые не совсем готовы к Европе. Что сделать, чтобы все это побороть? Это, как мне кажется, титаническая по своей цели задача.

Пару дней назад наш президент дал гарантию, что официально у нас не будет в обозримом будущем однополых семей. В принципе, это было сделано, чтобы

дать какую-то стабильность населению в рамках существующего дискурса. Получается, что мы говорим о гарантии стабильности для людей, состоящей в том, что кто-то будет подвергнут дискриминации, потому что наш политикум воспринимает отсутствие дискриминации как хаос.

Тетяна Зуб: Мы смотрели краткий отчет American Values Away, которые измеряют показатель толерантности более 50 лет. Наш показатель толерантности к ЛГБТ-сообществу где-то на уровне 1976 года. Это не на 100%-но корректное сравнение, но, в принципе, это так. Наш политикум можно понять: для них это самоубийство – поддерживать толерантность к этой теме. Когда общественное мнение чуть-чуть подрастет, толерируется, то они подхватят эту мысль и будут доносить до всех, что это хорошо, это важно, и нужно это принимать, – главное, чтобы тренды совпали.

Второй момент – очень хорошо было сказано, что бесправный человек всегда возмущен, если у кого-то больше прав. У нас была дискуссия и отдельные фокус-группы, связанные с доступностью публичного пространства, мы общались с архитекторами, с велосипедистами, с инициаторами разных программ улучшения навигации города, с родителями детей, у которых особые потребности, с колясочниками, – с разными

людьми, которые могут сказать, насколько это пространство комфортно или некомфортно для человека. И был момент, что один из харьковских архитекторов-активистов задал вопрос: кому принадлежит публичное пространство города?

По идее, публичное пространство принадлежит всем жителям города, но у наших людей очень узкое восприятия публичного пространства: и городские стены, и дороги воспринимаются как коммунальная собственность. Например, постройки вокруг Ермилов-центра и какие-то инсталляции украшают город и не мешают никому, но десятки людей в день спрашивают, что они, собственно, строят и кто им это разрешил. Им это мешает только потому, что наличие у кого-то права строить и творчески самовыражаться вызывает у них неприятие. Точно так же работодатель – это тот, кто определяет правила игры, и каким бы он ни был неадекватным самодуром, эти правила принимаются безропотно, потому что нет возможности ни отстоять свои права, ни пойти к другому работодателю, в связи со сжимающимся пространством рынка труда.

Богдан Зробок: Спочатку невеличке зауваження: тут сказали, що Європа дала стандарти, дала толерантність, дала права людині, а насправді, немає жодної Європи, яка щось дала, немає антропоморфної Європи,

яка прийшла з роботи і дістала з сумки толерантність, демократію, права людини, і сказала: ось тобі, користуйся, будь ласка. Це праця дуже багатьох конкретних людей, які мають певні прізвища, історії та досвід, і згадати можна, наприклад, лесбіянок та геїв. В Британії за часи Тетчер, десь у 1985 році, був такий рух «Лесбіянки та геї на підтримку шахтарів» – це як приклад. І тоді геї підтримали шахтарів, шахтарі підтримали геїв, а лейбористська партія включила в свою програму недискримінацію сексуальних меншин. В мене питання наступне: виходячи з мого бачення, що права людини – це робота кожної конкретної людини, то що ми маємо робити взагалі, як люди та держава, для того, щоб привчити людей хоча б до власних прав? В мене іноді складається враження, що анекдот про те, що по суботах всіх будуть гвалтувати, і в п'ятницю всі стали відпрошуватися з роботи, щоб зайняти чергу, – мені здається, що цей анекдот про нас, тобто ми самі не любимо власні права, тому і не можемо поважати чийсь інші.

Тетяна Зуб: Я згодна, що справді ніхто нічого нікому не дає, і права завжди виборюються, – тут я вам не можу заперечити, а що до конкретної роботи, то тут є досвід співпраці з організаціями, які займаються профілактикою ВІЛ-інфекції. У них є нароби, які називаються ефе-

ктивними програмами втручання в поведінку. Є зрозумілі речі, якими треба з людьми працювати, щоб знизити ризик інфікування і підвищити їхню свідомість в сфері профілактики ВІЛ-СНІД. Я впевнена, що в сфері розуміння та підвищення правової культури є набрані схеми, за якими школярам, студентам або звичайним громадянам треба доносити правову культуру, повагу до власних прав, через яку і виникне повага до прав інших людей. Хто це має робити? Я думаю, що це мають робити фахівці-посередники. На фокус-групах вам би відповіли, що це має робити держава, – звичайно, держава дещо має зробити – створити такі структурні умови, щоб праця в цьому плані підтримувалася, але однією державою тут не обійдешся. Треба пустити цих посередників в публічний простір: у простір освіти, медіа, і дати їм можливість втілити освітні програми правової культури, дати їм можливість їх реалізовувати з різними верствами населення – і з тими, хто більше потребує, і з усіма, – я думаю, там різні є підходи, і там не треба винаходити велосипед, а просто дати можливість людям відвідувати ці школи. Я думаю, що з правовою культурою така ситуація, що просто цю ініціативу нема куди прикласти: незрозуміло, куди і до кого вони мають прийти, щоб їм дали слово. Якщо ця проблема буде вирішена системно, тоді буде результат.

В'ячеслав Мартинов, ГО ІЦ «Майдан Моніторинг»: В мене не питання, а невеличка репліка, якщо ми кажемо про дискримінацію у трудових стосунках. Тут, на мою думку, треба відрізнати державні підприємства, які, формально, належать не конкретним людям, а всім громадянам за Конституцією та за нормами, і є приватні підприємства. Питання таке: якщо це державна установа, то чиновник, або людина, яка займає цей пост, несе відповідальність перед всіма громадянами, і тому має підпорядковуватися спільним правилам, і не вигадувати своїх, а якщо це підприємство приватне, то, можливо, слід надати трудовий договір, тобто договір між двома сторонами. Чи можна в такому випадку казати людям, що вони можуть не укласти договір, якщо їм щось не подобається, чи вони не мають такого права? Мені здається, що ні. Ще таке питання стосовно дискримінації жінок: насправді, така практика є, і це погано, що жінкам важче знайти роботу. Питання в том, що викликає цю важкість, в чому причина, що жінку не хочуть брати на роботу? Це правда, що вона може народити дитину та піти у декретну відпустку. Я не знаю статистику, скільки відсотків жінок користуються цим правом, можливо, вона не така значна, щоб розраховувати саме на це та приймати рішення саме на цій підставі, але справа в тому, що така практика створена державою, і

державна за рахунок нав'язування свого права намагається вирішувати демографічну проблему. Якщо би держава прибрала регуляцію цієї сфери, і все б регулювалося виключно договором, то не було б цієї дискримінаційної практики?

Тетяна Зуб: Ми питали людей стосовно трудового договору, чи читали вони те, що підписували. Як правило, трудовий договір існує, але ніхто його не читає, – це перша проблема, і, як правило, в ньому не прописані механізми, куди нам звертатися у випадку його порушення, або ці механізми не реалізуються. На державних підприємствах всі його укладають, – це норма, обов'язкова для виконання, але, на жаль, вона не виконується через неефективну роботу профспілок, не дозволяючи використовувати трудовий договір як правовий документ. Також існує порозуміння, що приватні підприємці та комерційні структури мають право дискримінувати людей за власним розумінням та корпоративними правилами. Але, беручи до уваги досвід американських корпорацій, виявляється, що це не так, бо комерційні підприємства, як державні, так і приватні, підпорядковуються логіці правового захисту населення, незалежно від того, хто сплачує податки, через те, що це є порушенням базових прав людини – бути

рівноправним незалежно від релігії, етнічної приналежності, сексуальної орієнтації тощо. У правовій сфері є певні нюанси, можливо, що для державних підприємств набір цих правил є ширшим, і на мою думку, це є правильним.

В'ячеслав Мартинов: Я хочу уточнити, бо, можливо, мене неправильно зрозуміли. Ні в якому разі я не казав, що можна викручувати руки, застосовувати агресивне насильство або безпідставно звільняти, бо такі умови не прописані у трудовому договорі. Я казав про сам момент підписання договору: чи можна одній зі сторін нав'язувати правила, за якими вона має підписувати цей договір?

Богдан Зробок: Не может и не должно быть никакой разницы между частными предприятиями и государственными. Я бы даже, наоборот, ставил акцент на частных предприятиях, по одной, очень важной причине: это социальный контракт между государством и предпринимателями. Когда предприниматель хочет заниматься бизнесом и рассчитывает, что государство будет его защищать, предоставляя ему право заниматься предпринимательской деятельностью, защищать его бизнес в судах, минимизировать налоги, то точно также государство имеет право требовать от работода-

теля выполнения всех норм, в том числе, антидискриминационных. Это важно, потому что есть, действительно, такой стереотип: раз я частник, то могу не брать того или иного человека. Я был свидетелем того, что прошлый работодатель после собеседования решил не брать блестяще подготовленного парня, а взял на работу девушку просто потому, что в коллективе не хватало девушек, особенно симпатичных – тут как раз была обратная дискриминация. Таким образом, частное предприятие не имеет права на дискриминацию более, чем какие-то другие предприятия, просто потому, что требует от государства вести себя честно и защищать права предпринимателя, а тем более, помогать, то точно так же государство имеет право требовать от них соблюдения каких-то стандартов.

Ігор Дубровський, модератор: Позвольте мне реплику по поводу договора: здесь речь идет об установившихся общеевропейских практиках, так называемых практиках социального партнерства. Есть разные национальные модели – немецкая, французская и т.д., где учитывается специфика рынка труда, традиции и все остальное. То, о чем мы, говорим, – у нас, вроде бы, все есть, но уже более 20 лет у нас есть структуры, которые назывались в разное время по-разному: то «национа-

льный совет социального партнерства», его потом аннулировали, потому что он оказался ненужным, сейчас работают трехсторонние комиссии на национальном, на региональных уровнях, куда входят представители местных властей, представители бизнес-сектора, представители профсоюзов, которые делают вид, что устанавливают общие правила игры как для частного сектора, так и для государственных структур. Все это всегда правильно записывается, называется «генеральное соглашение», на его основании должны заключаться коллективные договоры в организациях и на предприятиях, и на этом этапе возникает проблема: коллективы в этом не участвуют, а зачастую и не знают, что есть такой механизм как договор – трудовой и коллективный. Попробуйте проанализировать историю одного доклада: лет 12 назад мне пришлось присутствовать на отчетно-выборном заседании объединения профсоюзов Харьковской области. Там были разные доклады, и выступала женщина из Госкомстата, потому что все коллективные договоры по нормам того времени должны были фиксироваться там. В одном докладе она оптимистично и радостно говорит, что в Харьковской области за прошедший год было зафиксировано и зарегистрировано на столько-то процентов больше коллективных договоров, т.е. народ стал созна-

тельнее. Через 5 – 10 минут в своем же докладе она фиксирует дальнейшие проблемы и говорит, что выплата зарплат стало меньше, и задолженностей по зарплатам тоже. Мало кто обратил внимание, что, судя по всему, невыплата или задолженность по зарплате является нормой коллективного договора, т.е. о чем идет речь? У нас уже более 20 лет декларативно фиксируется европейская норма, а на практике ничего не происходит. Вроде бы у нас столько-то коллективных договоров, а на практике люди страдают. И тут вырисовывается проблема, о которой уже говорили: есть идея, есть модель, которая никак не приживается, и это становится социальной практикой. Из вашего исследования вы можете сделать вывод, почему вроде бы здоровые и понятные идеи, принимаемые на уровне государственной власти, не становятся практиками на уровне регионов, предприятий и т.д.?

Марина Субота, доцент кафедри прикладної соціології Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна:

Я думаю, потому, что практики – это то, что работает, а если этого нет в реальности, тех субъектов и практик, что можно было бы реализовать, и мотивов для их реализации, то значит, что это не может стать привычкой и обыденностью в нашей повсед-

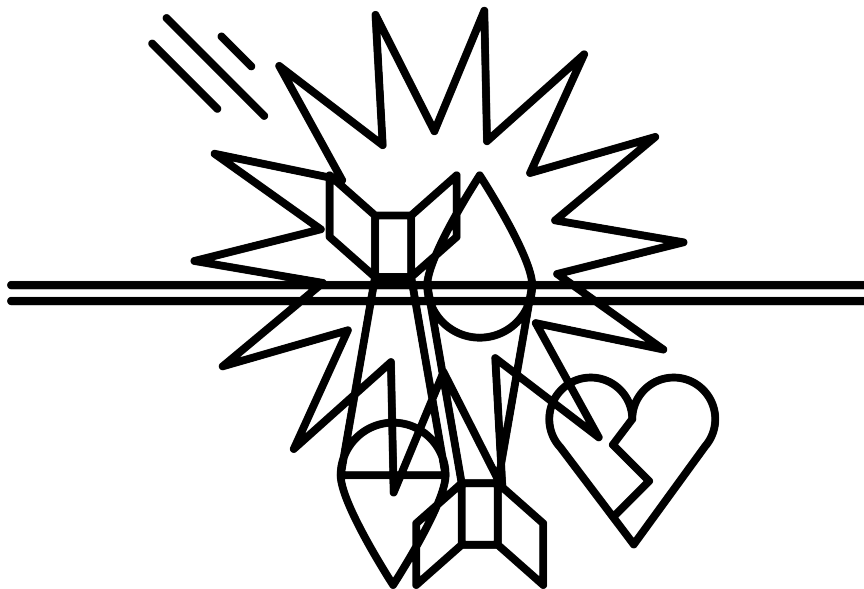
невности. То, что потихоньку привносится и практикуется, например, появление тех же людей на колясках в общественных местах, – если мы видим их каждый день, то и относимся к ним как к норме. Если же мы их не видим, то появление такого человека становится нонсенсом, событием, какой-то новостью и т.д. Проблема в том, что тотальные практики должны присутствовать в нашей повседневности, а мы видим, что они задекларированы, но никто никогда не видел их вживую, и соответственно, нет опыта спросить, как с ними быть, нет механизма, позволяющего включиться. Пока такие вещи не становятся обыденными, они остаются декларативными.

Ігор Дубровський, модератор: Может, пора говорить о прививке в общественное сознание термина «договор»?

Тетяна Зуб: Есть много вещей, о которых пора говорить, проводить программы адвокации, и наш проект, в принципе, направлен на проведение информационной кампании, ИЦ “Майдан Мониторинг” призван заниматься такими вопросами, поэтому я надеюсь, что мы что-то привнесем в этот замкнутый круг и поможем его разомкнуть.

Нові виклики: військові та переселенці. «Переселенці, які проявляють більш активну життєву позицію, адаптуються краще»

6 травня 2016 р. у Харкові, в клубі “Шостий кут” відбулася дискусія на тему “Українські ландшафти дискримінації. Нові виклики: військові та переселенці”, в рамках спільного дослідження Інформаційного центру “Майдан Моніторинг” та “Дослідницького бюро Соціологіст”.

6 травня 2016 року у клубі «Шостий кут» (м. Харків) була проведена спільна прес-конференція Інформаційного центру «Майдан Моніторинг» та Дослідницького бюро "Sociologist" за темою «Ландшафти дискримінації в Україні: нові виклики - військові та переселенці».

«Група внутрішньо переміщених осіб – переселенців, що виникла у суспільстві на фоні трагічних подій на Сході, на власному складному досвіді випробовує устої соціальної системи. І сама соціальна система через цю ситуацію виявляє свої слабкі місця та недоліки. Переселенці вимушені на нових місцях, втративши свій статок, статуси та зв'язки, у ситуації повної невизначеності, починати жити наново», - говорить Тетяна Зуб, соціолог Дослідницького бюро "Sociologist".

Основні сфери, у яких переселенці відчули дискримінацію саме через належність до цієї нової соціальної групи - це пошук житла та працевлаштування. В той же час, найбільш чутливою до нових викликів, що постали у зв'язку з потоком вимушених переселенців, виявилась система освіти.

«Двостороння взаємодія - прийняття та підтримка з боку місцевого населення та активна соціальна та громадянська позиція з боку переселенців – важливі фактори успішної адаптації переселенців. Але без державних програм, спрямованих на системні питання, які не

можуть вирішити ані місцеві громади, ані волонтери, ані переселенці самостійно, ця формула не може спрацювати», - зазначає Поліна Алпатова, соціолог Дослідницького бюро "Sociologist".

Лише 16% опитаних погоджуються з твердженням, що свобода слова не повинна поширюватися на тих, хто переселився з Донбасу чи досі мешкає там, у той час як 76% поділяють думку, що потрібно допомагати переселенцям з Криму та Донбасу.

Переважна більшість українців (84%) вважають, що всі ми повинні боротися за нашу країну – Україну. До того ж 82% підкреслюють, що допомога українським військовим – це наш обов'язок.

Треба зазначити, що загалом ситуація на Сході призводить до того, що 68% наших співгромадян турбуються через загрозу терактів. 57% вважають що кращий спосіб забезпечити мир в Україні – це нарощувати військову міць. А 23% вбачають реальну загрозу суспільній безпеці у поверненні військових після АТО.

Після презентації відбулася публічна дискусія за даною темою.

Ірина Юрасова, група психологів «Понеділок»: У вас не было такого вопроса – какие информационные каналы используют эти люди? Глядя на карту, создается

впечатление, что не обошлось без влияния информационного поля, известно какого.

Тетяна Зуб, Дослідницьке бюро Соціологіст: Влияние есть всякое. Например, когда мы говорим о стереотипах в отношении переселенцев, то это истории, повторяющиеся мифы о том, как переселенцы себя ведут. Например, это история про вывешивание флага ДНР, или о том, что кто-то снял квартиру и ее обокрал, и, наконец, что чей-то ребенок сказал в школе, что его папа в это время убивает «укропов» - это стандартные истории, которые мы слышим в каждой области. В принципе, они распространяются СМИ и создают общественное мнение за счет таких грубых, негативных историй. Гораздо легче пробить информационный фон, такие рассказы не вызывают особых рефлексий, а просто применяются к этой группе.

Олена Рофе-Бекетова, БФ "Харків з тобою": У меня вопрос по поводу переселенцев и трудоустройства – мы говорили, что это один из дискриминирующих факторов. В Харькове у меня подруга работает в рекрутинговой компании, и они столкнулись с такой ситуацией, что приехавшие из Донецка и Донецкой области люди отказывались работать, потому что работать за такую зарплату – это дискриминация, что им специально

предлагают такую зарплату, чтобы не брать их на работу. Позже выяснилось, что это был такой перекося в зарплатной политике. Вопрос такой: когда проводилось исследование на тему дискриминации и трудоустройства, то это было на первой волне, когда еще не разобрались, кто кого дискриминирует – то ли люди просто не хотят устраиваться на работу, то ли не устраиваются, потому что думают, что их дискриминируют?

Поліна Алпатова, Дослідницьке бюро Соціологіст: Это было, действительно, на первой волне, и мы в нашем исследовании разделяли эти истории: либо человека не берут, потому что он переселенец, либо его не устраивает маленькая зарплата, либо его квалификация выше, чем ему могут предложить, и еще был момент, когда реальное отсутствие рабочих мест некоторыми переселенцами рефлексировалось: они говорили, что понимают, что на данный момент просто не было работы. Это были совершенно разные истории: то людям говорили, что после переселенцев кассу не собрали, и поэтому переселенцев не берут, то были случаи, и не единичные, когда многие отказывались от предложенной работы, потому что зарплата не соответствовала предыдущей. Мы разделяли такие случаи,

по сути, это были четыре типа историй: не брать на работу из-за статуса, несоответствие зарплаты ожиданиям, отсутствие спроса на определенные профессии, и, наконец, отсутствие рабочих мест, которое затрудняло поиск работы.

Тетяна Бідняк, депутат Харківської обласної ради:

Небольшая ремарка насчет отношения к переселенцам из Крыма и отношения к переселенцам с Донбасса – по-моему, этот маркер свидетельствует об уровне патриотизма в стране. Мы точно понимаем, что переселенцы из Крыма – это политические беженцы, и готовность им помогать и понимание их мотивации выше, потому что в обществе есть понимание, почему они переезжают. А по отношению к переселенцам с Донбасса есть, все-таки, момент самосохранения, и люди с меньшей готовностью идут им на помощь. В связи с этим также очевидно понимание в обществе, что государство и страна Украина – это несколько разные понятия: готовность принять участие в защите страны Украина и при этом очень низкий уровень доверия к государственности как к тем органам власти, которые представляются нам как государство – это тоже маркер общественного понимания. Люди и государство, народ и страна – это разные понятия, как на фронте: я слышала

много раз, что мы не защищаем Порошенко, не защищаем государство, а защищаем свой народ, свою семью, - это, на мой взгляд, очень правильно.

Тетяна Зуб: Относительно военных – у нас был не очень большой массив информации, но, тем не менее, мы говорили с ветеранами АТО, спрашивали, есть ли у них какие-то проблемы с дискриминацией. Они часто сами не понимали, при чем здесь дискриминация, но они проговаривают, что им оскорбительно и обидно, что не все понимают, за кого и за что они воюют. Фактически, попытка снизить их роль и статус проявляется в том, что они, якобы, защищали не всех, а какие-то политические силы, кланы конкретных людей. Для них важно знать, что люди осознают эту разницу и понимают, что защита Родины не есть защита государства.

Олена Рофе-Бекетова: Продолжая тему переселенцев, был приведен один кадр, но я, должно быть, пропустила его объяснение. Приводились слова женщины из Киева, которая говорила, что к ней относятся хорошо, она не сталкивалась с какими-то неприятными ситуациями, и в связи с этим я вспомнила, что время от времени в Фейсбуке поднимается информационная волна: один за другим идут посты на тему, что «мы донецкие переселенцы, мы особенные, ставим машины не так, как вам нравится, нас не любят, но мы останемся

такими как есть». Как вы считаете, по результатам исследования, принимает ли большинство людей переселенцев такими как они есть, или все-таки их недолюбливают? Когда я увидела этот кадр, я вспомнила эти посты, статьи о том, как несчастных переселенцев никто не любит, но они, тем не менее, изменяться не хотят. Насколько эта информационная волна соответствует тем данным, которые вы увидели, и насколько толерантно отношение к ним?

Поліна Алпатова: Есть два момента, которые я бы хотела осветить. Во-первых, это проявляется по-разному на Востоке и на Западе Украины: на Западе – во Львове, в Мукачево - переселенцы остались потому, что их там хорошо приняла громада. Но, что касается волонтерских организаций, то там в основном представлено такое мнение, что военным помогать надо, а переселенцам нет. Очень большой пласт помощи был предоставлен церквями, которые на Западе помогали переселенцам, т.е. большинство волонтеров были людьми религиозными. На Востоке Украины ситуация иная, люди на фокус-группах, например, сами указали на группу переселенцев, как на такую, которая страдает от дискриминации, им сейчас тяжело и т.д. И очень велика роль волонтеров. Я бы сказала, что общее преобладающее отношение достаточно толерантно.

Олена Рофе-Бекетова: Можно ли сделать заключение относительно уровня толерантности, исходя из этих данных по региону? Имеется в виду толерантность как способность принимать чужую позицию.

Тетяна Зуб: Нет более или менее толерантного региона. Уровень толерантности несколько ниже на Юге по многим показателям, но вообще-то региональная специфика по каждой из тем своя. Если мы говорим о гомофобии, то это одно, если о политике, то это другое, если о переселенцах, то это третье – все это обусловлено разными контекстами. Отношение к переселенцам на Востоке обусловлено географической близостью, большим потоком, и нам гораздо проще просчитать, каким было бы наше поведение, если бы подобное случилось в Харькове, например. Люди на Западе очень далеки от просчитывания того, что бы с ними случилось, - значит, здесь показатели разнятся. Если мы посмотрим по другим видам дискриминирующего поведения, то мы увидим другую картину, т.е. эти ландшафты достаточно замысловаты, но в целом мы видим отставание Юга по большему числу показателей, чем других регионов.

Учасник дискусії: Питання таке: чи відслідковувалася якась динаміка змін у ставленні до переселенців, тобто необхідності у допомозі ним два роки та зараз? Про

себе можу сказати, що два роки було очевидно для всіх, що багато людей були вимушені бігти, залишати все, тобто тих, хто приїхав в шортах, наздоганяла зима, і таких історій багато. А зараз пройшов достатньо довгий час і для адаптації, і для того, щоб знайти собі житло та роботу, - мені здається, що в них було достатньо часу. Як ставляться люди, можливо, ви як дослідники оцінюєте, поспілкувавшись з переселенцями, чи відбувається справжня динаміка в цьому питанні?

Тетяна Зуб: Тут присутні люди, які в цій темі, може, вони висловлять свою думку, тому що на це, насправді, більш відповідали експерти, ніж самі переселенці. За мір у нас один, але ми не бачимо статистики. Те, що ми бачили в інтерв'ю, це певна ступінь адаптації, і ми казали, від чого вона залежить: ті, хто проявляє більш активну життєву позицію, адаптуються краще, а ті, хто менше, адаптуються гірше. Ми часто чули від волонтерів чи від представників якихось рухів, організацій, а часом і від самих переселенців, що є певний ступінь вигорання, тобто людські ресурси вичерпні, і те, що прості люди могли принести волонтерам, за якийсь час вже принесли, волонтери також виклалися на першому етапі дуже сильно, і зараз багато організацій реструктуруються, відмовляються від допомоги переселенцям,

тобто така тенденція присутня, принаймні, в Центральних регіонах. З одного боку ми бачимо, що люди адаптуються, з другого бачимо вигорання, і з третього бачимо, що держава досі не дуже сильно за цей час виробила соціальну політику, принаймні, ніхто – ні переселенці, ні експерти не сказали, що вони бачать чітку державну політику по відношенню до переселенців, яка б розгорталася, і ми бачили б, в якому напрямку.

Учасник дискусії, військовий капелан: Я председатель религиозной общины. Сейчас есть очень много ребят с АТО, и верится с трудом, что такой большой процент людей, которые готовы им помогать, но очень много историй, когда человек бежал, например, из Снежного или из Крыма. Пару дней назад звонили ребята из батальона Днепр, там очень много также крымских татар, и говорили, что надо помочь крымскому татарину, который теперь живет как бомж, - он воевал с 2014-го, затем попал под демобилизацию, вернулся, и теперь ему негде жить. С другой стороны, непонятно, почему он не обратился в службу, где ему бы могли помочь. Те АТО-шники, которые возвращаются на волне патриотизма – они воевали, потом вернулись назад, а государство для них не делает ничего, и теперь у них нет здоровья, нет места жительства, у них нет будущего: даже если кто-то пытается устроиться на работу,

то, если узнают, что он с АТО, да еще переселенец, то ему создают множество препятствий. Где те люди, которые хотят помочь?

Тетяна Зуб: Я прокомментирую. Это стереотип общественного мышления: большинство людей никак не помогают, но они считают, что помогать, в принципе, надо, хорошо бы, чтобы кто-нибудь помог, но не факт, что они будут это делать самостоятельно. Говоря об АТО-шниках мы видим, что они часто ощущают разрыв между тем, что они пережили, и тем уровнем рутины жизни, между уровнем эмоционально героизма и неприятием на бытовом уровне. Вопрос как раз в том, что люди, сталкиваясь с конкретной ситуацией, - будь то АТО-шники, или переселенцы, или люди с инвалидностью, - не видят посредников, они не знают, кто, фактически, находится между ними и государством. Есть масса организаций, которые могли бы осуществить эту адаптацию, - они работают, но они не видны. И когда человек не знает, кто должен его передать, так сказать, из рук в руки, то это ужасно. Интересно, какие именно вы слышали истории, потому что сами военные не рефлексируют, они не могут говорить в таких терминах, потому что их оскорбляет или унижает то, что их дискриминирует, - они ветераны, они совершали подвиги,

и теперь им приходится говорить в такой терминологии, - для них нужно искать другие слова. Вы поняли, чем аргументируют, что страшно брать на работу ветерана АТО?

Учасник дискусії, військовий капелан: Есть такая история. Один из наших братьев из Снежного, - вы знаете, что это была территория, куда непосредственно заходили «буки», «грады» и т.д., - этот человек по имени Махмуд, он сам украинец, сразу собрал вещи и уехал в Кременчуг. После этого он полтора года отслужил в армии, - он офицер, - демобилизовался, вернулся в Кременчуг, и хотел устроиться на завод. Парень хочет добиваться правды, справедливости, и когда он пришел в отдел кадров, ему порекомендовали сделать копии паспорта и идентификационного кода. Он поинтересовался, для чего нужны эти копии, если все, что нужно, можно сделать в электронном виде. Вызвали какого-то майора, - все фамилии известны, - этот человек выслушал его и сказал, что он, конечно, герой, молодец и все такое, а потом предложил денег сделать ксерокопии. Парень не понял, для чего очередной раз делать десяток этих ксерокопий, а ему ответили, что у людей с АТО как бы работает другое полушарие из-за того, что они прошли войну, находились под бомбежками, - у них совсем другое мышление. На следующий день он снова

идет в отдел кадров подавать документы и ему отказывают, говорят, что он не нужен. При этом ему намекнули, что вопрос решить можно, но решать его будет этот майор, который сам же создал проблему. Этот майор прошел полицейскую переаттестацию, но сам при этом не изменился. Парень решил идти до конца: он записал весь этот разговор, т.е. история еще не закончилась. Этот человек офицер, бывший налоговый: когда он работал в налоговой, у него появилась хватка, он способен довести дело до конца. А вот тот крымский татарин, о котором я рассказывал, - он отслужил, у него есть награды, а вернуться он никуда не может, не может адаптироваться - у него другой характер, другое мышление, другое видение жизни. Две ситуации, - они однотипны, но люди разные и таких историй очень много.

Поліна Алпатова: У меня также есть ремарка. То, что сильно беспокоит военных - это несоответствие их ожиданий реальной ситуации. Очень важно, чтобы были агенты, которые занимаются их проблемами.

Учасник дискусії, військовий капелан: Мы сейчас связаны с капелланами на местах - это и православные, и католики, и греко-католики. Адаптацией людей к АТО никто не занимается, - люди, которые попадают в войска и сталкиваются со смертью, не знают, что их

ждет. Номинально они верующие - и христиане, и мусульмане, - но, попадая в катастрофическую ситуацию, они не понимают, на каком они находят свете и что их ждет. Находясь в АТО, они постоянно переживают стрессовую ситуацию, и это я еще говорю о людях, которые находятся в ВСУ, а есть еще добровольческие батальоны, где люди тем более пребывают в подвешенном состоянии, потому что они по закону не находятся в украинской армии, там много людей-переселенцев - крымчан, людей из Донецка, которые воюют еще с 2014 года, и когда они станут возвращаться, то у них начнется военный синдром, и это уже есть.

Учасниця дискусії, психолог: У меня есть много откликов на эти истории, которые я могла бы озвучить с профессиональной точки зрения - по профессии я психолог, работаю с людьми, вернувшимися из АТО. Я озвучу то, что сильнее всего задело и озадачило именно меня: это размежевание в плане ожидания общей безопасности в плане террористической угрозы, которая представлена по регионам Запада, Центра и Востока. Там, где уровень вероятности от прямой агрессии выше, население оказывается менее испуганным, менее напряженным в плане ожидания каких-либо террористических действий, и я трактую это как проблему, связанную с низким уровнем бдительности,

- это неготовность быть дотошным и внимательным в отношении того, что угрожает непосредственно каждому жителю, и отсутствие готовности заботиться о собственной безопасности.

Тетяна Зуб: Моя версия состоит в том, что чем больше мы сталкиваемся с катастрофическими и страшными вещами, тем более они становятся для нас обыденными, соответственно, они перестают быть из сферы угроз и фобий. Я знаю человека, у которого под домом взорвали волонтерскую машину, и он отреагировал на это достаточно спокойно. То же касается теракта возле Дворца спорта – это уже момент вытеснения.

Сергій Петров, ГО ІЦ «Майдан Моніторинг»: Доброго дня. Я вчора прочитав цікаву історію, - час від часу я моніторю залізничні видання ЗМІ, - і ось історія була про залізничника, який був в АТО та демобілізувався. В цій історії важливий сам психологічний момент: коли людина потрапляє туди, вона потрапляє з кольорового, багатобарвного світу у світ, де є тільки чорне та біле, і це його зламає психологічно. Потім, повертаючись назад після року, проведеного на фронті, знову відбувається зламка. Що мене радує у цьому дослідженні – те, що низький відсоток людей, які кажуть про те, що військові після демобілізації є загрозою. Я згадую, що у ЗМІ було багато статей про те, що військові – це проблема.

Можуть бути якісь незрозумілі речі, але, по факту, ми маємо доволі спокійну ситуацію. Так, є проблеми, і ми маємо про них говорити, і головна проблема в тому, що поряд з військовим перші півроку після демобілізації не виникає людей, які могли б допомогти, якщо він сам їх не знайде. Але проблема ще й в тому, що організації, які цим займаються, не мають бази даних про військових, які демобілізувалися. Якщо просто зателефонувати людині та спитати: «Все гаразд?» - то це один з моментів, які можуть допомогти одразу, - про це багато говорилося. В цій історії, яку я прочитав, йшлося про колектив, який допоміг людині, - це був звичайний робітник, який, повернувшись з війни, не міг спати: йому заважав кожний шорох, він боявся, що буде обстріл, але він пройшов реабілітацію. Можливим моментом, про який я казав, є база даних та обмін між організаціями, і цього ми потребуємо всі, але ми багато говоримо та мало що робимо.

Олена Рофе-Бекетова: По поводу баз данных: это как раз тот случай, когда базы данных демобилизованных бойцов должны быть закрыты.

Сергій Петров: Власне, йдеться не про те, що база даних мають бути у громадській досяжності, а про доступність для організацій, що цим займаються. Якщо вони займаються допомогою достатньо довго, то у них не

буде проблем з СБУ – я розумію специфіку цих організацій, але тим не менш.

Олена Рофе-Бекетова: Те организации, которые этим занимаются, как раз имеют базы данных. У меня вопрос по поводу военных: шел разговор про дискриминирующие моменты по теме переселенцев. Работая по одному из проектов по переселенцев, я столкнулась с такой ситуацией: кадровый военный сказал, что, когда переселенцы приезжали сюда, то их отказывались принимать на военную службу, - не ставить на учет, а чтобы они шли в АТО. Он говорит, что таких как он много, – из Донецка, Луганска, - он хочет реабилитировать себя, освободить свою родину, у него такие патриотические чувства. Конкретно у его истории есть положительное продолжение - он восстановился и пошел служить в АТО, т.е. добился своего, но именно от него я услышала такой момент дискриминации, что не хотели брать и не принимали на службу даже кадровых военных, которые оказались переселенцами. Сталкивались ли вы с такими ситуациями и как вы их можете прокомментировать?

Тетяна Зуб: Сложно сказать, насколько широко это распространено, - мы не замеряли количество таких историй. У нас они были, но это не связано с тем, что они переселенцы, их повторно не хотят брать: человек

отслужил, демобилизовался, хочет пойти повторно, а его не допускают.

Олена Рофе-Бекетова: Это был разговор именно о том, что их считают неблагонадежными.

Полина Алпатова: Именно таких нам не попадалось, нам попадались люди из Крыма, которые как раз достаточно успешно адаптировались. Я так понимаю, что здесь контекст другой, их не берут именно в Крыму, но нас это не очень-то беспокоит. Те, кто перешел, получили не те военные должности, на которые они рассчитывали. У нас в основном были истории, связанные с теми, кто хочет служить повторно, и вопрос – зачем же мобилизовать новых, если люди хотят туда вернуться, а им отказывают под разными предлогами.

Олена Рофе-Бекетова: Когда вы показывали кадр, вы предлагали обсудить, несколько удачно или неудачно сформулирован вопрос угрозы, которая исходит от возвращающихся АТО-шников. Было ли у вас исследование в разговорах, в обсуждениях о раскрытии этого вопроса? Если люди отвечают, что видят в этом угрозу, то что именно их пугает, какого рода угрозу они ощущают?

Поліна Алпатова: В первый раз мы услышали эту формулировку об угрозе, об ожидаемой опасности, когда мы были на Западной Украине и брали экспертное интервью, в том числе от людей, которые помогают армии. Фактически, тут у нас об этом еще не говорили, но то, что мы услышали на Западной Украине, было очень массированной позицией. Также мы это слышали на Западной Украине просто в каких-то разговорах, и это возникло в нашем социологическом видении, пришло в наше исследование.

Тетяна Зуб: Когда в другом исследовании мы говорили о безопасности в Краматорске, Славянске, Мариуполе, то там была другая ситуация: там обеспокоены в большей степени военными в реалиях войны – рассказывают много историй, например, как ведут себя пьяные военные, и муслируют их, т.к. видели, как это может быть на самом деле, и проецируют такую возможность на всех военных. Общий уровень напряжения и тревожности предполагает, что негативный сценарий обязательно реализуется – у них нет статистики и множества угрожающих ситуаций, но сама история создает такое напряжение. Дальше возникает дискуссия: кто-то говорит, что наоборот, чувствует безопасность от присутствия военных – это общие разговоры, базирующиеся на отдельных примерах.

Учасниця дискусії: Я хотела сказать о том, откуда на Западной Украине такие настроения: дело в том, что концентрация людей, которые пошли служить оттуда, составляет более высокий процент по сравнению с общим числом населения. Если для Харьковской области 2 – 3 тысячи людей практически незаметны, то для Львовской области это очень много, поэтому там гораздо больше людей находятся в контакте с военнослужащими. А военнослужащие, особенно те, кто был в первых призывах, очень часто говорили, что вернуться и наведут порядок с оружием в руках. Поэтому там люди просто повторяют то, что они слышат.

Там, действительно, больше организаций, которые работают с военными и их семьями, у них больше контактов с военными, которые это говорили.

Есть еще некоторое напряжение, связанное с высокой степенью неопределенности, т.к. вещи не названы своими именами.

Поліна Алпатова: Конечно, люди не понимают, как адекватно реагировать: опыта нет. Когда вы с этим работаете, то понимаете, что для вас это повседневность, но для большинства людей это все равно непонятно, и это все надо объяснять.

Это очень важная тема – про готовность общества: общество не может быть готово ко всему и в любой момент, и не должно быть. Работа должна идти с двух сторон – если помните, про переселенцев было то же самое: ходили страшные ожидания, что повысится уровень краж, угонов машин и т.д. Точно так же по поводу военных: непонимание провоцирует нагнетание страхов.

Тетяна Зуб: Еще есть проблемы с мужчинами, которые служили и с теми, которые не служили: эти маскулинные темы сейчас качаются в разные стороны, - всем тяжело – и тем, и этим.

Учасниця дискусії: Должно быть представление, что это нормально. Многие психологи говорят, что героизация дискриминирует бойцов, они получают изолированными из-за этого. Возникает такая «вилка»: если меня не принимают как героя, значит, ко мне плохо относятся. На самом деле этого нет, общество должно быть настроено на ровное, позитивное отношение. Должны быть какие-то объяснения для тех, кто не пошел на войну, они тоже могут быть приличными людьми. Хорошо, если человек это сам осознает: я видела, как здоровенный дядька, отец троих детей и владелец бизнеса плакал из-за того, что не мог все это бросить.

Поліна Алпатова: У нас в других исследованиях была масса таких историй, связанных с кризисом маскулинности, - доходило до ужасных вещей, когда человек выбирал пророссийскую позицию для того, чтобы обосновать, почему он не идет воевать. Это, на самом деле, катастрофа, потому что это тоже влияет на паритет.

Тетяна Зуб: Отношение к военным, по большому счету, не отличается от отношения к другим группам, которые вызывают непонимание, отсутствие опыта и навыков взаимодействия, - все эти схемы мы видим по отношению к другим группам, с которыми люди не знают, как взаимодействовать, - схемы идентичны. Так человек реагирует в ситуации неопределенности, и с этим тоже надо работать. Я думаю, что это задача массовой культуры, и в этом направлении также нужно работать.

Сергій Петров: Щодо масової культури, власно тут немає багатьох проблем. Можна говорити з представником «Інституту Національної пам'яті», - це його функція – відбудовувати правильну пам'ять у людей, і ніхто не каже, що пам'ять про сучасні події не є частиною колективної пам'яті по події, що відбулися рік чи два тому. Чіткий механізм існує, питання в тому, яким чином це від-

будувати. Треба прописувати конкретні маркери, необхідні очікувані методи, за допомогою можна це робити, а далі втілювати.

Ігор Дубровський, модератор: Я проаналізую сказане. Нужно работать с обществом и с конкретными группами: по результатам исследования видно, что в

общественном сознании зафиксирована необходимость помогать, но когда доходит до действия, то с мертвой точки сдвинуться трудно. Может, надо говорить о конкретных технологиях – как именно слова превратить в действия, потому что это одна из наших главных проблем, и сегодняшней дискуссией мы ставим перед собой практические задачи: как людям, которые все правильно называют, помочь все правильно делать.

Для нотаток

Розділ 5. Зведені результати

У цьому розділі в зручній для порівняння і аналізу формі подані результати соціологічних досліджень, моніторингу діяльності суб'єктів владних повноважень в сфері запобігання та протидії дискримінації, моніторингу випадків дискримінації, що стали відомими завдяки повідомленням ЗМІ та публічних дискусій, які відбулись в рамках цього проекту.

Робота з дискримінацією, загальні висновки

Більшість респондентів не бачать критичного погіршення з рівнем дискримінації за останній рік та за останні п'ять років, проте близько третини вважають, що ситуація за ці періоди в країні погіршилася. Тобто, ситуація рефлексується як далека від ідеалу, але в той же час не катастрофічна.

Найменше з усіх категорій населення рефлексують погіршення з рівнем дискримінації чоловіки та люди середнього достатку. Фактично це найменш уразливі категорії населення.

Медичні заклади (лікарні, поліклініки) – це сфера, де люди відчувають себе найбільш незахищеними та дискримінованими, що пов'язано з матеріальним становищем та хаосом, який панує в сфері надання медичних послуг. Зміни в цій сфері є дуже очікуваними, покращення ситуації знизить загальне відчуття дискримінованості серед населення.

Сфери працевлаштування та взаємодії з державними органами влади також сприймаються як поле для проявів дискримінації. Взагалі, держава та її інституції сприймається як така, що не допомагає, а тисне, і є далекою та байдужою до проблем громадян.

Відмінності між соціально-демографічними групами в оцінці сфер дискримінації не такі вже й критичні. Тобто не спостерігається значимих відмінностей між чоловіками і жінками, мешканцями міста і села, представниками різних вікових категорій та людьми з різним рівнем освіти. Але по кожній зі сфер значимими є відмінності за регіонами.

Регіональна специфіка - це дуже важливий інсайт дослідження, бо кожна зі сфер, та чи не кожна із практик дискримінації має регіональні нюанси.

Не можна сказати, що якийсь регіон України налаштований більш чи менш дискримінаційним чином загалом, але в деталях, за різними критеріями дискримінації, у ставленні до різних груп населення, регіони відрізняються значимо і помітно, іноді навіть критично. При дослідженні кожного з явищ дискримінації це важливо враховувати.

Переважає більшість опитаних однаково покладають відповідальність за поліпшення в сфері дискримінації і на людей, і на державу.

Більшість вважає Україну цінністю, за котру варто вести боротьбу, і загальним обов'язком вважає допомагати українським військовим.

Більшість вважає, що потрібно допомагати переселенцям з Криму та Донбасу і не згодні, що права та свободи переселенців мають обмежуватись. Більшість не вважає інші національності загрозою.

Близько половини опитаних бачать необґрунтовану дискримінацію жінок і в той же час вважають, що жінка має повернутися до традиційної ролі.

В дослідженні також вимірювався Індекс SIS, що використовується при аналізі великих груп людей та допомагає визначити соціально-психологічний потенціал соціальних груп до солідаризації, соціальної емпатії, соціальної толерантності. Під час дослідження явищ дискримінації важливо розуміти, який в дискримінації соціально-психологічний фон і як саме він корелює з фоном соціальним.

Було виявлено, що дискримінаційні судження знаходять статистично значимо менше підтримки в групах високого соціального інтересу, і також зі зростом соціальних орієнтацій статистично значимо більше підтримки у толерантних суджень.

Більш толерантне, не дискримінаційне ставлення до суспільства частіше спостерігається в групі більш високого рівня соціальних орієнтацій. Важливо, що ця група (високого рівня соціальності за шкалою SIS) не є меншістю серед населення, а складає 45% респондентів. Це є відносно великою складовою в порівнянні з іншими доступними масивами даних. Цей результат є неочікуваним, але все ж таки логічним з огляду на наявну масову хвилю волонтерства та активізму.

Це свідчить про те, є великий потенціал для подолання дискримінації. Соціальна орієнтованість великої кількості людей та їх антидискримінаційні налаштування говорять про те, що час для змін вже настав.

Різні види дискримінації мають бути врегульовані на різних рівнях. Деякі – на структурному рівні (наприклад, покращення міського середовища для людей з інвалідністю), деякі – на міжособистісному.

Так як найбільш відчутною та усвідомленою більшістю людей наразі є ієрархічна дискримінація – за матеріальним становищем та пов'язаним з ним соціальним статусом, то вкрай необхідні заходи зі зниження рівня соціальної напруги.

Соціальний захист сприймається як дефіцитний ресурс, а доступ до нього – як конкурентна боротьба.

В ОРДІЛО та Криму утиски за ознакою політичних переконань, мови, етнічного походження мають виражений системний характер.

На іншій території України можна казати про дискримінацію ромів, яка виявляється не у якихось формалізованих рішеннях влади, а у практичному ставленні, як на побутовому рівні, так і часом з боку службових осіб

Під час АТО з'явилися нові “різновиди” дискримінації, які полягають в упередженому ставленні до учасників бойових дій, відмови у наданні послуг (у закладах харчування), у користуванні передбаченими законодавством пільгами (безкоштовний проїзд)

Протягом років, в які здійснювався проект, найпоширенішими видами дискримінації, згідно з моніторингом повідомлень про випадки дискримінації в Україні, стабільно залишалася дискримінація за ознакою релігійних переконань, національного/етнічного походження, місця реєстрації чи проживання, та за ознакою інвалідності

Нерозуміння аспектів дискримінації

Люди розуміють дискримінацію, насамперед, як будь-який «утиск» та обмеження, часто не пов'язуючи його з певними критеріями.

Люди не розуміють, що є справді дискримінацією, а що – дотриманням правил, норм або критеріями відбору

Люди відчувають правовий хаос, нерозуміння норм і правил гри, що загострює відчуття дискримінації. Матеріальні обмеженості також відчутно посилюють розгуб-

леність та невпевненість, та не дають можливості проявити увагу до інших. Інформаційна робота може знизити відчуття хаосу

Утиски і обмеження власних прав та можливостей в Україні відчуває більшість населення

Погане матеріальне становище посилює відчуття дискримінованості

На тлі низького матеріального становища більшості всі інші критерії дискримінації знецінюються, а дискриміновані групи сприймаються як конкуренти у боротьбі за право на дефіцитний ресурс - соціальний захист та підтримку

Основним критерієм дискримінації, яку люди відчувають, є їхнє матеріальне становище. Така дискримінація пов'язана з відчуттям себе нездатним отримати якісну послугу (медицина, освіта, держустанови)

Охорона здоров'я та частково сфера освіти – дві сфери, в яких краще за все рефлектуються дискримінація українців за рівнем матеріального забезпечення. Хаос запитів на неофіційні внески з боку системи шкільної освіти

та системи охорони здоров'я залишає людей з постійним відчуттям дискримінації по матеріальному принципу

Матеріальний стан та соціальний статус фактично зливаються в українському суспільстві, а найбільш захищеними верствами населення в уявленнях людей стають виключно люди з високим рівнем матеріального забезпечення

Відчуття соціальної незахищеності і поганого матеріального становища більшості унеможливають розуміння проблем та потреб меншин

Держава

Дослідження показало, що більшість громадян вважають державу слабкою та байдужою, нездатною піклуватися навіть про ті групи, які потребують захисту

Протягом двох років в результаті проведення всіма суб'єктами владних повноважень передбаченої законом та нормативним актом КМ України антидискримінаційної експертизи проектів нормативно-правових актів не виявлено жодного (!) положення, яке б містило

ознаки дискримінації. У зв'язку з чим практична доцільність існування такої окремої, регламентованої процедури викликає сумнів

З'явилося розуміння в суспільстві, що держава і країна Україна - це різні поняття: готовність взяти участь в захисті країни Україна і при цьому дуже низький рівень довіри до державності як до тих органів влади, які представляються нам як держава

Держава абсолютно ігнорує пропаганду нетерпимості, чим заохочує дискримінацію

Посередники

Дискутуючи щодо регуляторів процесів, пов'язаних з дискримінацією, люди говорять у рамках двох полюсів: «все має регулювати держава» та «це залежить від людей, від кожного з нас». Між цими полюсами – порожнеча

Вже наявних посередників між державою і людиною, таких як громадські організації, волонтери, профспілки та ін., необхідно зробити видимими, **популяризувати їх роль та функції. Це питання суспільного дискурсу і інформаційної політики**

Вкрай необхідно долучення посередників між державою і людиною та пояснення щодо їх важливої ролі. Це знизить рівень соціальної напруги та відчуття дефіцитності соціального захисту. Тому що держава сприймається як така, що не має достатньо ресурсу допомоги, тому цього ресурсу не може вистачити на всіх нужденних. Щодо «посередників» (громадських організацій, партій, суспільних рухів і т. ін.) немає таких стереотипів

Відсутні потужні вузькоспеціалізовані представницькі громадські організації, які представляють інтереси певних груп громадян. Невелика кількість наявних не представлена в інформаційному просторі. Про них немає інформації навіть в інтернеті. В Україні переважно експертні громадські організації і про них інформація є

Політичні погляди

Дискримінація по політичних поглядах на даному етапі або не виказується респондентами, або ця тема є безпредметною. Дискурс «Єдиної країни» виявляється важливішим за політичні погляди можливих ідеологічних опонентів

Релігія

Дискримінація за релігійними ознаками здебільшого проявляється в контексті конфлікту різних патріархів православної церкви. На рівні сімейних, побутових відносин українці схильні дискримінувати нетрадиційні для України релігійні спільноти, в той же час всі релігійні люди можуть дискримінуватися нерелігійними, і навпаки.

Вимушені переселенці

Агресія РФ призвела до виникнення низки проблем дискримінаційного характеру для тимчасово переміщених осіб – від неможливості реалізувати право голосу на місцевих виборах до упереджено негативного “побутового” ставлення з боку потенційних працевдавців, власників житла тощо

Відповідаючи на питання щодо того, хто надавав їх «першу допомогу», переселенці називали різних суб'єктів: громадські організації, волонтерів, церкви, групи активістів, своїх родичів, а також інших переселенців. Завдяки усім цим небайдужим людям базові потреби були тою чи іншою мірою задоволені

Різне відношення у експертів до переселенців з Криму і Донбасу. Є розуміння, що переселенці з Криму - це політичні біженці, і готовність їм допомагати і розуміння їх мотивації вище, тому що в суспільстві є розуміння, чому вони переїжджають. А по відношенню до переселенців з Донбасу є момент самозбереження, і люди з меншою готовністю йдуть їм на допомогу

Основні сфери, у яких переселенці відчули дискримінацію, саме через належність до цієї нової соціальної групи, це пошук житла та працевлаштування

Найбільш ефективно зреагувала до нові виклики, що постали у зв'язку з потоком вимушених переселенців, система освіти

Щодо відношення місцевих жителів до вимушених переселенців, то бачимо цілий спектр емоцій та різноманітних ситуацій. Загалом переселенці зазначали, що їх сприйняли досить добре на нових місцях. Прості люди, волонтери, різні організації підключились до надання допомоги, підтримали у найбільш скрутний період

Поза тим, відчутними та неприємними настроями, з якими стикнулися переселенці, були страх та звинувачення їх у тому, що сталося. А також часто з боку місцевих жителів звучала думка, що захищають свій край у

першу чергу ті, хто там живуть, а не жителі інших областей України

Уникання теми свого походження, спроба вирішувати конфлікти у правовому полі та відстоювання своєї патріотичної позиції – такі основні варіанти реагування на негативне ставлення з боку місцевих мешканців

Переселенці не мають цілісної картини соціальної політики держави щодо подолання цієї ситуації і вважають, що держава не опікується їх проблемами

Ні переселенці, ні експерти не сказали, що вони бачать чітку державну політику по відношенню до переселенців, яка б розгорталася, і ми бачили б, в якому напрямку

Ініціативи держави щодо упорядкування та контролю нової соціальної ситуації, такі як уведення необхідної реєстрації переселенців, пропускна система у зоні АТО, вимога регулярно відмічатися за місцем реєстрації, також були сприйняті більшістю учасників дослідження як дискримінаційне ставлення з боку держави

На державу покладається відповідальність за такі напрямки як:

- Надання житла, розробка житлових програм

- Юридичне врегулювання питань з власністю на окупованих територіях
- Допомога з вивезенням родичів з окупованих територій
- Оформлення та переоформлення документів та необхідних довідок (щодо різних питань – підприємництва, оформлення пільг за інвалідність т. ін.).

У той же час від волонтерів переселенці очікують допомоги з проблемами, щодо яких волонтери виробили механізми подолання (це можуть бути як допомога у пошуку житла, так і ефективна взаємодія з соціальними службами та державними установами). А також до волонтерів мають очікування щодо допомоги з речами першої та другої необхідності

По відношенню до місцевих жителів, основна вимога – ставлення до переселенців як до рівних співгромадян

Є також і вимоги до самих себе та інших переселенців. Це бажання проявити активну позицію та готовність освоювати новий соціальний простір

Аналізуючи історії «нового життя» наших інформантів, ми визначили кілька факторів, які притаманні ефективним стратегіям адаптації переселенців

По-перше, необхідною умовою є прийняття думки про неповернення додому

По-друге, це активна соціальна та громадянська позиція, прийняття на себе відповідальності за своє життя та добробут, готовність не тільки одержувати допомогу, але й надавати її (у складі волонтерських чи інших існуючих структур або самостійно), створення власних проєктів (як підприємницьких, так і громадських), а також долучення до місцевої громади, розширення свої соціальних мереж

Дуже важливою для ефективної адаптації є готовність місцевої громади інтегрувати нових членів, для чого необхідним є проведення роботи щодо подолання негативних стереотипів, боротьба зі стигматизацією, зниження соціальної напруги щодо даної теми

Двостороння взаємодія – прийняття та підтримка з боку місцевого населення та активна позиція з боку переселенців – важливі фактори успішної адаптації. Але без державних програм, спрямованих на системні питання, які не можуть вирішити ані місцеві громади, ані волонтери, ані переселенці самостійно, ця формула не може спрацювати

Військовослужбовці

Більшість опитаних вважають громадським обов'язком допомогу українським військовим

Наявні дискримінаційні прояви при прийнятті жінок на військову службу за контрактом

Військовослужбовці часто не розуміли, що в їхньому житті є дискримінацією, але вони промовляють, що їм образливо і прикро, що іноді люди не розуміють, за кого і за що вони воюють. Фактично, спроба знизити їх роль і статус проявляється в тому, що вони, нібито, захищали не всіх, а якісь політичні сили, клани конкретних людей. Для них важливо знати, що люди усвідомлюють цю різницю і розуміють, що захист Батьківщини не є захист держави

Лише 23% опитаних вважають, що повернення військовим після АТО – це реальна загроза суспільній безпеці

Проблеми виникають між чоловіками, які служили і не служили. Повинно бути уявлення, що це нормально. Багато психологів говорять, що героїзація дискримінує бійців, вони виходять через це ізольованими. Виникає така «вилка»:

якщо мене не приймають як героя, значить, до мене погано ставляться. Насправді цього немає, суспільство має бути налагоджене на рівне, позитивне ставлення. Повинні бути якісь пояснення для тих, хто не пішов на війну. Треба проводити роботу на тему позитивного відношення до них

Бійці АТО часто відчувають розрив між тим, що вони пережили і рівнем рутини буденного життя, між рівнем емоційно героїзму і неприйняттям на побутовому рівні, невідповідність їх очікувань реальній ситуації. Відсутність адаптації до мирного життя

Військовослужбовців бояться брати на роботу, вважаючи їх небезпечними

Вік

Дуже відчутна дискримінація та негативне ставлення до літніх людей в транспорті, що являє собою сферу повсякденного приниження не тільки літніх людей, але й всіх оточуючих

Найбільш дискримінованими за віком відчувають себе люди старшого покоління. На віковій обмеженні накладається відчуття жадливої матеріальної незабезпеченості

У сфері працевлаштування дискримінація за віком починає відчуватися вже після 35 років

ЛГБТ

Відношення до ЛГБТ-людей вкрай негативне, навіть агресивне. Уявлення про те, які саме права відстоюють гомосексуали, в масовій свідомості є викривленими

Залишається поширеною дискримінація ЛГБТ – як на побутовому рівні, так і з боку суб'єктів владних повноважень

Ця група людей залишається невидимою в суспільстві, через це про неї існує багато негативних стереотипів. Потрібно зробити її видимою

Лише 11% вважають, що Україна готова до одностатевих шлюбів, в той час як 65% вважають, що гомосексуальних людей припустимо легально дискримінувати

Після того, як українські ЛГБТ стали помітніші в країні, цілком очікувано відбувся сплеск гомофобії, бо це нормальна реакція людини на щось незрозуміле і нове

Гомосексуальність сприймається як погляд чи вибір. Це дуже велика помилка

Ставлення до ЛГБТ стало маркером сучасної західної цивілізації

Гомосексуальні люди мають мати можливість жити нормальним життям і тоді всі побачать, що вони теж вносять свій внесок у загальну справу

Прайди дуже важливі, як підтримка для людей, які вважають, що вони один на один зі своєю несхожістю на інших. Прайд – це в першу чергу можливість стати видимим. Видимим у товаристві стати не так важко, як стати видимим одним.

Коли ці люди стають видимими, гетеросексуальній більшості стає зрозумілим, що ці проблеми є

Стан здоров'я

Люди з особливими потребами сприймаються очевидно дискримінованими як на рівні фізичного доступу до середовища, так і соціально дискримінованими. Можна

зафіксувати достатній рівень підготовленості громадської думки до включення людей з видимою інвалідністю в активне соціальне середовище

Суспільство вже готове побачити на вулицях людей з інвалідністю і це великий прогрес

Високий рівень толерантності не стосується людей із системним захворюваннями типу ВІЛ, гепатит С, туберкульоз

Мова

Більшість опитаних вважають, що дискримінація як україномовних, так і російськомовних в Україні є рідкістю

Значна частина офіційних сайтів органів державної влади має, крім української, російську версію (наприклад – сайти Президента України, Кабінету Міністрів України, Уповноваженого ВР України з прав людини тощо).

Це порушення принципу рівності та дискримінацію за мовною ознакою, адже оформлюючи проїзні документи поруч з державною українською чомусь саме російською мовою, держава дискримінує громадян, для яких

є рідними інші мови, зокрема кримськотатарська, ідиш, грецька, польська і так далі.

Виправити це можна у два способи:

1. Використанням на всіх офіційних сайтах державних органів лише державної, української мови.
2. Дублювання українського тексту на сайтах не лише російською, а й усіма іншими мовами, якими говорять громадяни України

Гендер

У нашому суспільстві гендерна дискримінація стосується обох статей. Щодо кожної відтворюється певний набір стереотипів. Але різниця полягає в тому, що жінки усвідомлюють свою дискримінованість, а дискурс щодо дискримінації чоловіків ще не сформований. Працевлаштування – основна сфера дискримінації жінок. Сімейне право та високі соціальні вимоги – основні напрями, за якими відбувається дискримінація чоловіків

У суспільстві існує певний дисбаланс гендерних стереотипів. 39% опитуваних вважають, що на чоловіків покладається забагато відповідальності і в той же час 47%

вважають, що жінки повинні повернутися до традиційної ролі у суспільстві

Раса, національність

Щодо інших рас та націй є специфічні стереотипи. Роми – єдина національна спільнота, чию дискримінацію вважають виправданою на всіх території України. Складності інтегрування компактних спільнот (наприклад, молдаван на Буковині) теж сприймаються як фактори соціальної напруги.

Інтолерантність до специфічних груп

Інтолерантність до специфічних груп є дуже деструктивною практикою, тому що вона небезпечна перш за все для усього суспільства, а вже потім для вразливих груп. Завдяки тому, що рівень нетолерантності залишається достатньо високим, «під загрозою» є всі члени суспільства. Тобто, важко передбачити, яка з груп стане наступною жертвою не толерантного суспільства вже завтра

Найбільші зусилля мають бути направлені на те, щоб в суспільстві виховувати нульовий вияв толерантності до проявів дискримінації.

Самоорганізація громадян

Громадяни мають самоорганізуватися у громадські, пацієнтські, батьківські організації, з метою організації сесії з якісною медициною, освітою, де буде інклюзія, та будуть дотримуватися права людини

Просвіта і адвокація

Для того, щоб проводити будь-яку адвокацію щодо викорінювання певних дискримінаційних практик, треба працювати за такими напрямками: зниження відчуття соціальної напруги; донесення до суспільства коректного розуміння поняття дискримінація; боротьба із обмеженням прав конкретних груп

Боротьба з дискримінацією потребує залучення медіа. Це має бути і пояснення в медіа всіх аспектів дискримінації, і обговорення з публічними особами. Дуже ефективно змінює громадську думку наявність у сюжетах кіно та серіалів героїв із різними особливостями. Важлива інклюзія певних груп в освіту, в звичайне життя, щоб з невидимих вони перетворилися в видимі

Важливо враховувати регіональну специфіку: робота з кожною зі сфер дискримінації та дискримінаційних

практик має детально тестуватися для кожного регіону окремо, бо відмінності неочікувані та інколи критичні

У сфері підвищення правової культури є нароблені схеми, за якими школярам, студентам або звичайним громадянам треба доносити правову культуру, повагу до власних прав, через яку і виникне повага до прав інших людей. Це мають робити фахівці-посередники, які мають бути допущені до цієї роботи

Звичайний спосіб реагування на «іншого» в нашому суспільстві – обмеження взаємодії, відмова від комунікації, виключення певних соціальних груп з поля свого зору. Це сприяє відтворенню практик дискримінації, тому що не напрацьовуються позитивні навички взаємодії. Тому, вкрай важливо включити різних людей в зону повсякденного спілкування та навчити їх адекватним формам комунікації

Проведення кампаній, які пояснювали б, права різних груп людей, чим треба пожертвувати суспільству, щоб ці групи прийняли. Позитивно показувати їх в публічному просторі. **Пропаганда толерантності – поширення відомостей про групи, які не представлені в суспільному дискурсі**

Необхідно вчитися спілкуватися з інакшими людьми, з людьми з інвалідністю. Від незнання особливостей цих людей виникає нерозуміння, існує брак комунікативних навичок спілкування з ними - це прості психологічні механізми, які можна подолати, привчаючи поступово людей один до одного, включаючи в коло спілкування. Ця готовність вже є, люди готові її підтримувати

Пояснення та постійне приговорювання на всіх рівнях, що загальне підвищення рівня толерантності піде всім на користь

Інакшість потрібно представляти у суспільстві як добру ознаку. Заохочувати соціальні групи позначати свою наявність і ставати видимими. Потрібно закарбувати у свідомості людей, що різноманітність – це величезна перевага і основа виживання. Будь-яка спроба заявити про своє існування, про свою інакшість має бути всебічно підтримана і викликати захоплення

Треба впровадити грамотну систему адвокації, просування тих дій, які спрямовані проти дискримінації, виявлення неправильних, необ'єктивних ситуацій, з якими стикаються правозахисники

Дискримінація не сприймається як порушення прав людини. **В суспільстві має закарбуватися, що дискримінація завжди відбувається там, де порушуються права людини.** Люди відчувають себе дискримінованими, але не відчувають, що їх права порушуються. Якщо люди дискримінацію не пов'язують з правами, то вони і не звернуться по допомогу. *Має відбутися зміна контенту ЗМІ і системи освіти з урахуванням акценту на усвідомлення суспільством права людини як цінності*

Суспільні норми

Суспільство має виробити певні суспільні норми, систему покарань та суспільного ставлення, наприклад, як ставитися до того, хто переїхав когось на переході, або до того, що кудись не пускають інваліда у візку, або до того, що гомосексуаліста не пускають працювати у школу, і т.д.

В основі світосприйняття мають лежати гуманістичні принципи

Для нотаток

Розділ 6. Висновки

1. Прості люди сповіщають при соціологічних дослідженнях одне, а в скаргах до органів влади інше.

2. За даними офісу Уповноваженого ВР з прав людини найпоширенішими видами дискримінації, згідно з цими даними стабільно залишалася дискримінація за ознакою релігійних переконань, національного/етнічного походження, місця реєстрації чи проживання, та за ознакою інвалідності.

3. За даними наших соціологічних досліджень люди найбільше відчувають дискримінацію в медичних закладах, на роботі, у взаємодії з органами влади, у взаємодії з судами, правоохоронними органами та в сфері освіти.

4. Таким чином, тільки у питаннях, пов'язаних із здоров'ям (в широкому розумінні), дані соціології та звіти чиновників співпадають. Це свідчить про відсутність «спільної мови», коли йдеться про дискримінацію.

5. Найбільшим дискримінуючим фактором більшість вважає майнову та соціальну нерівність.

6. Більшість, як через малі доходи, так і під впливом мас-медіа, розуміють людські права як можливість змусувати інших виконувати свої бажання. Неважливо чи шляхом підкупу, чи шляхом неправового примусу. Поняття «людська гідність» для більшості є синонімом кількості грошей, які вони можуть витратити «на вітер».

7. В контексті дискримінації українське суспільство перебуває в «дитячому періоді розвитку». Більшість не розуміє різниці між «дискримінацією» та власними негараздами, причиною яких є зовнішні фактори.

8. Більшість вважає себе тотально дискримінованою. Від так, не спроможна раціонально сприймати дискримінацію меншості.

9. Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», чинний з 2012 року, досі не працював «в повну силу». Держава не подбала про роз'яснення положень закону людям, чиновники виконують положення закону суто формально. Низку положень закону необхідно або вдосконалити, або видалити, наприклад положення про антидискримінаційну експертизу проектів нормативно-правових актів.

10. Через це більшість вперто плутає «дискримінацію» та «нерівність», «людські права» та товщину гаманця.

11. Дискримінація ромів та осіб «нетрадиційної сексуальної орієнтації» не вважається чимось ненормальним на всій території України.

12. Дискриміновані меншини занадто зайняті своїми проблемами та не готові об'єднуватись задля активної протидії дискримінації.

13. З'явилися дві нові вразливі до дискримінації групи: воїни АТО та вимушені переселенці. Ставлення до них доволі різне в різних регіонах України. І ті, й інші, доволі часто, сприймаються як дестабілізуючий фактор і легко піддаються дискримінації.

14. Більшість не готова співчувати та допомагати меншості у відстоюванні її прав та подоланні дискримінації. Більшість переконана, що відновлення прав меншості неодмінно відбувається за рахунок обмеження її прав і свобод.

15. Великою помилкою антидискримінаційних кампаній українських НУО було і залишається байдужість до vox populi, бажання якомога швидше пояснити людям «як правильно», ігноруючи ази педагогіки.

16. Українська «класична» соціологія практично не цікавиться проблематикою дискримінації, її запобігання та подолання.

17. Урядові структури, відповідальні за гуманітарну сферу життя держави і суспільства, не мають в пріоритетах боротьбу з дискримінацією, її запобігання та подолання.

18. Необхідно започаткувати постійнодіючий загальнодержавний «круглий стіл» з питань запобігання та подолання дискримінації за участі всіх гілок влади, представників асоціації місцевого самоврядування, НУО та європейських експертів.

19. Україна, що потерпає від агресії РФ, вже готова, і про це свідчить, принаймні, позитивна динаміка ставлення до інвалідів, до відмови від низки «звичних» дискримінаційних практик. Зараз настав той час, коли конче необхідно об'єднати зусилля влади, НУО, соціологів та ЗМІ задля цього.

20. Українські НУО мають допомогти дискримінованим меншинам не тільки у відстоюванні своїх законних прав, але й у налагодженні співпраці задля подолання дискримінації.

Розділ 7. Рекомендації суб'єктам владних повноважень

Рекомендації органам державної влади та місцевого самоврядування щодо запобігання та протидії дискримінації в Україні

Верховній Раді України

1.1. Прийняти Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення виконання кримінальних покарань та реалізації прав засуджених” (внесено Урядом за реєстр.№2490а від 10.08.15).). На цей час прийнятий у першому читанні.

1.2. Відхилити законопроект “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гармонізації законодавства у сфері запобігання та протидії дискримінації із правом Європейського Союзу” (реєстр.№3501 від 20.11.15) через неприпустимість, очевидну несвоечасність декриміналізації суспільно-небезпечних діянь, вказаних у ст.161 Кримінального кодексу України (*“порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або ставлення до релігії”*).). На цей час прийнятий у першому читанні.

Президенту України

2.1. Президенту України переглянути (за участі зацікавлених громадських організацій) затверджену Указом №501/2015 від 25.08.15 Національну стратегію у сфері захисту прав людини, внести до неї положення, практично спрямовані на захист прав ЛГБТ, запобігання і протидію дискримінації за статевою ознакою.

Кабінету Міністрів України:

3.1. Як суб'єкту законодавчої ініціативи внести на розгляд Верховної Ради України підготовлений Державним комітетом телебачення і радіомовлення України проект Закону України “Про внесення змін до деяких законів України щодо поліпшення доступу до інформації осіб з порушеннями слуху”.

3.2. Невідкладно внести до Порядку проведення органами виконавчої влади антидискримінаційної експертизи проектів нормативно-правових актів (постанова КМ України №61 від 30.01.13) положення про те, що ві-

домості про результати проведення антидискримінаційних експертиз є відкритою за доступом інформацією, яку суб'єкти проведення експертизи зобов'язані оприлюднювати на офіційних сайтах і надавати на запити.

3.3. Розглянути можливість законодавчої ініціативи щодо вилучення зі ст.8 Закону України “Про засади запобігання і протидії дискримінації в Україні” останньої частини, яка передбачає наявність особливого, визначеного Урядом, порядку проведення антидискримінаційної експерти.

3.4. Проаналізувати, за участі зацікавлених громадських організацій, Секретаріату Уповноваженого ВР України з прав людини, практику виконання суб'єктами владних повноважень ст.12 Закону України “Про засади запобігання і протидії дискримінації в Україні” з метою вироблення пропозицій щодо удосконалення її положень, забезпечення їх реальної імплементації, або розглянути можливість законодавчої ініціативи щодо вилучення цієї статті з Закону.

Адміністрації Президента України, Державній фіскальній службі

4. Адміністрації Президента України, Державній фіскальній службі взяти до уваги, що абсолютна більшість суб'єктів владних повноважень надає на запити інформацію про кількість і результати проведення антидискримінаційних експертиз і відмова у наданні таких відомостей (за можливостей зробити це у довший строк відповідно до п.4 ст. 20 Закону України “Про доступ до публічної інформації”) є порушенням конституційного права на інформацію (ст.34 Конституції України, ст.10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, ст.19 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права) і є у демократичному суспільстві неприпустимим.

Міністерству інфраструктури України, Міністерству фінансів України

5. Міністерству інфраструктури України, Міністерству фінансів України внести зміни до Порядку оформлення розрахункових та звітних документів при здійсненні продажу проїзних і перевізних документів на залізничному транспорті (спільний наказ №331/137 від

30.05.13), вилучивши положення про оформлення проїзних і перевізних документів, крім української, також і російською мовою, що є дискримінаційним щодо громадян, які послуговуються іншими мовами, як то кримськотатарською, польською, білоруською, грецькою, ідиш тощо.

Міністерству оборони України:

6.1. Уникати дискримінаційних проявів при прийнятті жінок на військову службу за контрактом. Переглянути власні нормативні акти, які обмежують можливості прийняття жінок (які підходять за іншими ознаками фактом, віком, станом здоров'я тощо) на військову службу за контрактом.

6.2. Унеможливити у подальшому видання наказів, подібних до оприлюдненого у ЗМІ наказу командира військової частини А1314 від 5 грудня 2015 року про повне "тимчасове припинення" набору жінок на військову службу на контрактній основі.

Державній інспекції України з питань захисту прав споживачів

7. Державній інспекції України з питань захисту прав споживачів узяти до уваги неправомірність і неможливість висновків (лист від 11.01.16 №24-8-6/8) щодо відсутності у проектах нормативно-правових актів положень, які містять ознаки дискримінації без проведення антидискримінаційної експертизи відповідно до постанови КМ України від 30.01.13.

Суб'єктам законодавчої ініціативи

8. Суб'єктам законодавчої ініціативи (Президент України, Кабінет Міністрів України, народні депутати України) – шляхом внесення відповідних змін до Закону України "Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини" та до Кодексу України про адміністративні правопорушення надати більші повноваження Уповноваженому ВР України з прав людини у рамках здійснення контролю за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина в частині права накладення адміністративних стягнень на винних осіб за правопорушення, у т.ч. за прояви дискримінації.

Уповноваженому ВР України з прав людини

Уповноваженому ВР України з прав людини – розглянути можливість звернення до суб'єктів владних повноважень з відповідною пропозицією.

9. Уповноваженому ВР України з прав людини, Секретаріату Уповноваженого ВР України з прав людини звернути особливу увагу на забезпечення і висвітлення діяльності новопризначеного відповідно до ст.11 Закону України “Про демократичний цивільний контроль над воєнною організацією та правоохоронними органами держави” від 19.06.03 №975-VI представника Уповноваженого у справах захисту прав військовослужбовців.

Представнику Уповноваженого ВР України з прав людини у справах захисту прав військовослужбовців:

а) оприлюднити окрему адресу електронної пошти для комунікації з військовослужбовцями (прийняття скарг військовослужбовців);

б) розробити та оприлюднити пропозиції щодо комунікації з волонтерськими та іншими зацікавленими громадськими організаціями.

Конституційному Суду України

10. Конституційному Суду України не зважаючи (беручи до уваги, зокрема, очевидну юридичну нескладність питання) розглянути подання щодо відповідності Конституції України частини п'ятої ст.21 Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації” від 23.04.91 №987-XII, яка всупереч загальній для всіх суб'єктів норми ст.39 Конституції України передбачає дозвольний порядок проведення релігійних зібрань у публічних місцях.

Органам місцевого самоврядування

11. Органам місцевого самоврядування припинити практику звернення до суду з позовними заявами щодо заборони мирних зібрань (“прайдів”, тощо) ЛГБТ-спільнот (подібно до того, як це мало місце в Одесі 15.08.15 внаслідок позову Одеської міської ради до Одеського окружного адміністративного суду), натомість вживаючи спільно з органами внутрішніх справ зусиль щодо забезпечення безпеки і логістики проведення таких зібрань.

Всім суб'єктам владних повноважень:

12.1. Взяти до уваги неприпустимість використання російської мови при розміщенні інформації на офіційних сайтах, оскільки дублювання вміщених державною мовою повідомлень лише російською мовою у контексті ст.24 Конституції України є дискримінаційним щодо громадян, які послуговуються іншими мовами, як то кримськотатарською, польською, білоруською, грецькою, ідиш тощо.

12.2. З урахуванням наявної статистики щодо кількості повідомлень про випадки дискримінації за окремими ознаками – звернути особливу увагу на запобігання та протидію дискримінації за ознаками релігійних переконань, національного/етнічного походження, місця реєстрації чи проживання, інвалідності.

Міністерству інформаційної політики:

13.1. Налагодити інформаційну роботу в медіапросторі з роз'яснення аспектів поняття дискримінації, пропагувати толерантність до інакшості та реагувати на пропаганду нетерпимості, **виховувати нульовий вияв толерантності до проявів дискримінації.**

13.2. Враховувати регіональну специфіку та культурний контекст: робота з кожною зі сфер дискримінації та дискримінаційних практик має детально тестуватися для кожного регіону окремо, бо відмінності неочікувані та інколи критичні

13.3. Проводити інформаційні компанії, які пояснювали б права різних груп людей, позитивно показувати їх в публічному просторі, пропагувати толерантність.

13.4. Інформувати про особливості певних груп людей, через незнання яких виникає нерозуміння, долати в суспільстві брак комунікативних навичок спілкування з інакшими людьми - це прості психологічні механізми, які можна подолати, привчаючи поступово людей один до одного, включаючи їх в коло спілкування через медіапростір.

13.5. Проводити інформаційні компанії, які пов'язували б дискримінацію з порушенням прав людини. В суспільстві має закарбуватися, що дискримінація завжди відбувається там, де порушуються права людини. Люди відчують себе дискримінованими, але не відчують, що їх права порушуються. Якщо люди дискримінацію не пов'язують з правами, то вони і не звернуться по допомогу. Має відбутися зміна контенту ЗМІ і системи

освіти з урахуванням акценту на усвідомлення суспільством права людини як цінності.

13.6. Популяризувати роль та функції посередників між державою і людиною, яку дискримінують. Зробити їх видимими для органів влади та груп людей, що потерпають від дискримінації

13.7. Долати негативні стереотипи та боротися зі стигматизацією щодо переселенців, військовослужбовців та інших груп людей, що потерпають від дискримінації.

13.8. Розробити державні програми, спрямовані на вирішення проблем ВПО (житлові програми, полегшення оформлення та переоформлення необхідних документів тощо).

13.9. Розробити державні програми, спрямовані на вирішення проблем військовослужбовців (адаптація до стресових ситуацій на війні, адаптація до мирного життя, подолання негативного відношення до тих, хто

не служив, подолання дискримінації героїзацією для учасників АТО).

13.10. Надати цілісну картину соціальної політики держави щодо подолання проблем з переселенцями, військовослужбовцями та іншими, потребуючими захисту категоріями населення.

Міністерству освіти і науки

14.1. Підвищувати правову культуру учнів, доносити повагу до власних прав, через яку виникне повага до прав інших людей. Рекомендовано цю функцію передати фахівцям-посередникам, які мають бути допущені до цієї роботи.

Для нотаток

Для нотаток

Вихідні дані!